

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik II. — Zvezek I.

V Ljubljani, 1898.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji. (Spisal <i>dr. Jan. Ev. Krek.</i>)	1
Nekaj člankov v obrambo sv. pisma. (Piše <i>dr. Andrej Pavlica</i>)	29
Darvinizem in paleontologija. (Sestavil <i>A. B.</i>)	41
Kje je grob sv. Cirila? (Spisal <i>dr. Frančišek Ušeničnik</i>)	61
„Ves odgovor“ — novostrujnikov. (<i>dr. A. Ušeničnik</i>)	70
„Konfiteor“ novostrujnikov. (<i>dr. A. Ušeničnik</i>)	74
Slovstvo. <i>Dr. Fr. Lampe</i> : Cvetje s polja modroslovskega (<i>A. U.</i>)	80
Drobtinice. Atomizem. (<i>A. B.</i>) — Tolstoj o umetnosti. — Žužkojede rastline. (<i>A. U.</i>) — Katoliško časopisje. (<i>A. B.</i>) — Katoliška vseučilišča. (<i>A. B.</i>) — Zdravje in svetost. (<i>A. B.</i>) — Znanstvena kritika. (<i>A. B.</i>) — Velikonočni čas. (<i>E. L.</i>) — Električne orglje. (<i>Kanonik I. Sušnik.</i>) — Tekoči zrak. (<i>Kanonik I. Sušnik.</i>)	81
Glasnik „Leonove družbe“	88

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 gld. 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: **dr. Aleš Ušeničnik**
v Ljubljani (stolno župnišče).

Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji.

V v o d.

Ustvarjena natura ne more zastaviti meje človeškemu duhu. Na nadtvarnih krilih svojega uma se dviga duh nad njo in jo razkraja, tolmači in uporablja. Zmagoslaven je njegov vzlet, in motrčč poljano, ki jo je vže preletel, se klanjamo božanstveni sili, katera nam odseva iz njegovega dela. Ogromno je, da se zgražamo o njem, mogočno je, da ga poedincu niti pregledati ni mogoče. Življenja plodilna in krepilna sila veje iz njega.

A pri tem, ko nam stopajo čudoviti uspehi človeškega duha pred notranje oko, se nam prijavlja še drug mogočnik, silnejši in bolj orjaški od njega, namreč — sebična strast. Duh nakopičuje od dne do dne bajne zaklade; strast jim kraljuje.

To bridko resnico nam oznanjajo milijoni, katerim kruta revščina s svojim železnim kopitom stoji na tilniku in jih usužnjuje pohlepni strasti, milijoni, katerim je zaprta pot do leskččih draguljev pozemske sreče, katerim ledena sila izžemlje srca, tlači um, izsesava truplo.

Lepo je, da je ukoval človeški duh vodeni par v tesne okove in ga prisilil, da mu služi. Lepo je, da je jel posnemati bliskovo moč, da ukazuje silam v zraku in vodah in jih uporablja po svoji volji, a žalostno je, da je dobila te orjaške narurne hlapce strast v svojo službo in da jih uporablja v škodo človeku sploh, v škodo človeštvu.

Zastavo politiške svobode je dvignilo koncem prešlega veka upornosti pijano slovstvo, a v njenem rudečem svitu se je začela tudi krvava sužnost polna krvi, polna po nedolžnem umorjenih človeških teles.

Zastavo gospodarske svobode je ob istem času razvila angleška sebičnost, a čim dalje je mogočno plapolala, tem več ljudi je propadlo v najgoršo gospodarsko sužnost. Čudno se maščujejo lažniva vodilna načela v zgodovini človeštva. Ravno nasprotno rodé, kar obetajo. Gospodarski liberalizem, katerega je Adam Smith v svojih spisih prvi jasno izrazil, je nastopil z nakičeno puhlico, da se svetovni trg sam ureja, če se mu pusti neomejena svoboda. S v o b o d n a b o d i d e l a v s k a p o g o d b a, tako je zaklicel. Kogar hočeš, vzprejmi v delo in ponudi mu, kolikor hočeš, je učil delodajavce. Vstopi v

delo, kjer ti drago in zahtevaj plačo, kakršne si želiš, je velič delavcem. S tem se izravna svetovni trg — — —

Žaloigra tega izravnavanja pretresa dandanes človeški družbi osrčje. S tem svobodnim izravnavanjem se je zakrivala in se še zakriva zlobna dobičkaželjnost, ki je ustvarila iz nebrojne množice četrti stan, čigar pomen najboljše izražamo z besedico ni č: Nič pravice, nič lasti, nič doma, nič napredka!

Svoboda se je poudarjala, da se je pozabil človek, da se je ložje v prah teptala njegova osebnost. Svobodi se je kričalo in plesalo, da se je udušil glas nesrečnih človeških žrtev, ki so bile poražene ob njenem zmagoslavju.

Napredek v proizvodnji in razpečavanju blaga, se je postavil kot namen novi gospodarski struji. Kot najvažnejši pogoj za ta napredek se je imenovala svoboda. Delavec pa je postal le borno sredstvo, toliko vredno, kolikor služi napredku, kolikor pomaga, da se tem ložje kopiči bogastvo v rokah predrznih in srečnih ljudi, ki so dobili vajeti v roke.

Strašno izkoriščanje se je pričelo. V nežni mladosti so že silili otroke v tvornice; delalo se je marsikje po noči in po dnevu; dokler je utrujeno truplo še kaj zmoglo, se mu je nakladalo breme za bremenom. Za možem in otrokom je prišla ženska na vrsto. Odtrgali so jo od njenega pravega poklica, vzeli so ji materno častno nalogo in postavili so jo za stroj od zore do mraka, od mraka do dne. Brez počitka — dan za dnem — jim je v imenu svobode vihtela lakota svoj kruti meč in jih gnala na delo. Nedelje in praznikov — gospodovih dni ni poznala ta svoboda; v njenem načrtu pač ni bilo ni Boga, ni vere, ni vzorov.

Za košček kruha!

Die Wangen bleich und die Augen roth,
Wie sie sich mühen um einen Bissen,
Um einen Bissen schwarzes Brot.

In če se je oglasil kdo proti temu grdemu boju, se mu je v imenu svobode ustavljalo do mala vse javno mnenje višjih krogov. Zraven se je pa v hinavsko tolažbo pela ubogim izkoriščancem pesem, da je vsak človek dolžan delati in ubogati svoje predstojnike. Niso pa hoteli pristavljati, da je človek dolžan pred vsem skrbeti za to, da si ohrani svoje dostojanstvo, da mora biti delo človeka dostojno in da morajo predstojniki v podložnikih spoštovati nadtvorno osebnost.

Kaj se je brigalo svobodno proizvodnjanje za take metafizične trditve? Glasov o jasnih vzorih, o pravičnosti, o nesmrtnosti človeške duše, o enakosti vseh ljudi pred Bogom, o bratovski ljubezni med njimi, ni poslušalo. Mili pretresljivi zvoki pozabljene lire svetih vzorov so mu bile — Hekuba. Njemu je ugajal le zvenkèt suhega zlata in svitlega srebra! In ta zvenkèt se je tem krepkejš glasil, čim ložje in čim cenejše je bilo tekmovanje. To pa je bilo tem ložje in tem cenejše, čim slabše je bil plačan delavec in čim dlje je delal.

Če je zbolel, če mu je ude pretrl stroj, če so mu opešale moči, ni imel več pomena za svojega gospodarja. Padel je v kót kot izsesana citriona, brez

pomena za svobodni razvoj svetovnega trga, brez pomena za splošni napredek, komaj vreden, da se pohodi in uniči.

Zatirana človeška osebnost se je kmalu pričela upirati temu. Izmed zatirancev samih so se vzbudili možje, ki so pozivali k upor; podpirali so jih nekateri izobraženci s svojimi utopijami ali pa z naravnostnim vzpodbujanjem k prekuciji. Ta pot je bila jalova. Zato so nastopili razboritejši človekoljubi drugo pot. Jeli so poudarjati, da je v teh razmerah dolžna nastopiti država in pomagati nesrečnim sužnjem, ki se sami ne morejo izviti izpod krutega jarma.

Njihov glas je le polagoma pretresel državnike in pomalem so se pričeli zakoni v pomoč izrabljanim revežem. To delo danes še ni dovršeno, marsikje še komaj pričeto. Dve različni smeri ima: 1. delavsko varstvo, 2. delavsko zavarovanje.

Delavsko varstvo se tiče zakonov, ki določajo najvišje število ur za dnevno delo, ki omejujejo otroško, žensko, nočno delo, ki zaukazujejo ob nedeljah ali sicer ob gotovih dneh počitek in ki se tičejo delavske plače. Svoboda delavske pogodbe je tisto načelo, katero je izročilo delavce v brezmejno izkoriščanje. Zato ni v svojem bistvu delavsko varstvo nič drugega, nego omejevanje te svobode v korist delavcev in proti delodajavcem.

Iz tega pravnega pojma delavskega varstva ¹⁾ jasno vidimo, da se po delavskem varstvu zló ne izruje s korenino, marveč se samo omeji. Načelo svobodne delavske pogodbe ostaja, samo oslABLJENO je po zakonih. ²⁾

Zabeležimo pa že takoj na tem mestu, da se je še temu omejevanju v vseh državah z vso krčevito silo ustavljal liberalizem. Svoboda je v nevarnosti, tekmovanje bo nemogoče, velika tvorniška podjetja ne bodo mogla uspevati. Tako je kričal po svojih zastopnikih. Vedel je, zakaj. Po pravici smemo reči, da s tistim trenotjem, ko se je pričelo zakonodavstvo v zmislu delavskega varstva, je bil liberalizem udarjen po glavi. Njegovo hiranje se

¹⁾ V tem zmislu opredeljuje tudi Dr. Pavel Laband delavsko varstvo, imenuje njegova določila „Beschränkungen der Vertragsfreiheit, Verbote, gewisse Ansprüche vertragsmässig zu begründen oder sie geltend zu machen.“ Das Staatsrecht des deutschen Reiches. Zweite Auflage. Zweiter Band. Freiburg im Breisgau 1891. Akademische Verlagsbuchhandlung von L. C. B. Mohr. Str. 218

²⁾ Popolnoma podobno je zakonodavstvo v obrtnih zadevah. Ker to ne spada v našo razpravo in si podrobnejše raziskovanje o tem prepuščamo za drugoč, naj ga tu samo na kratko omenimo. Načelo, katero nujno sledi iz liberalnih naukov Smithove, ali tako imenovane menčesterske šole, slove gledé na obrt: Vsak sme izdelovati, oziroma proizvajati in prodajati, kar hoče; popolna obrtna svoboda vladaj! Vsled uresničevanja tega načela so morali nujno pasti stari cehi. Razdruženi obrtniki se vsled tega niso mogli braniti svojim sovražnikom in zato so jeli propadati. Propadajoči stan je zahteval pomoči in po dolgem boju je dosegel nekaj drobtin. A tudi tu je načelo še vedno ostalo. Obrtna svoboda še vedno velja, samo v nekoliko je omejena. Toda ta omejitev je le bolj akademična. Obrtne zadruge imajo samo nekaj formalnih opravkov. Za večino obrtov, zlasti za ves veliki obrt in za trgovino ni treba nobene usposobljenosti. Zato tudi ne vidimo nobenih uspehov. Liberalizem je privolil le v take izpremembe, ki ne škodujejo velikemu kapitalu. A kakor smo že rekli: o ti zadevi drugi pot. Tu opozarjamo samo na analogijo v zakonodavstvu za delavsko varstvo in v pomoč malemu obrtu.

je pričelo in ves mogočni grad njegovih abstraktnih spekulacij se je sesul v prah. Življenje je pokazalo, da nima pravice za obstoj. Sam si je moral pomagati kovati žreblje za svojo rakev.¹⁾ Bog daj, da ga čim prej položé vanjo.

Poleg delavskega varstva imamo tudi *d e l a v s k o z a v a r o v a n j e*. Delavsko varstvo namreč, kakor smo že rekli, ne uničuje svobodne delavske pogodbe, marveč jo samo omejuje. Delavec tudi pri najobilnejšem delavskem varstvu še nima nobene stalnosti in z njo združenega organskega stika z drugo družbo.

Pređen se je pričelo veliko tvorniško proizvajanje, ni bilo delavcev v sedanjem zmislu. Obrtni pomočniki so bili nastajajoči mojstri, vajenci pa nastajajoči pomočniki. Obojni so živeli v rodbinskem razmerju s svojimi gospodarji; ravno v tistem razmerju so bili tudi kmečki delavci. Rodbinsko razmerje je plodovito svetišče, iz katerega izvira samo po sebi preobilo blaginje. Država se ne potrebuje, pa tudi ne sme vtikati v rodbinsko svetost.

Neumno in krivično bi bilo, ko bi zakon določeval, kako naj skrbita mati in oče za svoje otroke. Tu ne govori sama pravičnost, marveč odločilno besedo ima ljubezen. S tem seveda ne oporekamo, da ne bi smel zakon v izjemnih slučajih posegati v rodbine in braniti otrok tudi nasproti roditeljem, žene nasproti možu, toda to so pač le izjeme in iz njih se ne sme izvajati nobeno splošno načelo.

Dokler so veljali rodbinski zakoni za delavce in delodajavce, seveda ni bilo treba zakonito ustanovljenega delavskega varstva. Delavec je bil pa tudi preskrbljen, če je zbolel, če se je ponesrečil, če je onemogel. Zakon o delavskem varstvu določa samo nekatere nujne pogoje, katere mora izpolnovati delodajavec delavcu v korist, dokler traja delavsko razmerje. Za bolnega, ponesrečenega in onemoglega delavca ne ukazuje ničesar. V svoji najhujši bedi je ta brez varstva, brez pomoči. Zato je bilo potrebno, da se poleg delavskega varstva ustanovi tudi zakonita pomoč v omenjenih slučajih in to tembolj, ker z ozirom na najmanjšo plačo, pod katero ne sme noben delodajavec vzprejemati delavcev, čakajo še vsi državni zakoni izpopolnila. Samo nekaj določb manjših avtonomnih organizmov: dežel za deželne, občin za občinske delavce, imamo v tem oziru.

Delavčeva plača je običajno tako majhna, da je nemogoče zahtevati od njega, naj si prihrani za hude čase primerno svoto. Zato je torej popolnoma upravičena zahteva, da mora tudi tu vmes poseči država. Način njenega poseganja v tem zmislu imenujemo *d e l a v s k o z a v a r o v a n j e*.

Pravno je opredeljujemo tako-le:

¹⁾ Kako se zlasti v naši državi vkljub vsemu liberalnemu krik in viku nevedé in nehoté, nekako po nagonu človeške nature same, razvija zdrava gospodarska organizacija v zakonodavstvu in kako se z logično doslednostjo trebijo iz njega liberalna protislovja, nam jasno kaže znamenita knjiga: Dr. Emil Steinbach. Rechtsgeschäfte der wirtschaftlichen Organisation, Wien 1897. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung. Ob drugi priliki se pobavimo s tem vprašanjem.

Delavsko zavarovanje je preskrbljevanje delavcev, ki se ne morejo vsled brezdelnosti, bolezni, ponesrečenja ali starosti in onemoglosti sami preskrbovati.¹⁾

Zavarovanje ni popolnoma primerna beseda. Vzprejela se je zato, ker se v resnici vrši po načelih zavarovalne tehnike. Z ozirom na dozdevno proračunano število slučajev, v katerih je potreba imenovanega preskrbljevanja, se določa neka svota (premija), ki se mora v določenih obdobjih redno plačevati z ozirom na visokost zagotovljene podpore. V opredelbo smo vzprejeli tudi slučaj „brezdelnosti“. Če se držimo načela, da se mora preskrbeti delavec, kadarkoli brez svoje krivde ne more živiti samega sebe, moramo dosledno tudi takrat zahtevati preskrbljenja zanj, če brez svoje krivde nima dela. Ta misel sicer še ni uresničena, toda nujno sili čas sam in razvoj delavskega zavarovanja tudi na to stran.

Samo po sebi se umeva, da delavsko varstvo in delavsko zavarovanje še ne rešuje delavskega vprašanja, če tudi bi bilo popolnoma izvršeno. Da bi mogli govoriti o popolni rešitvi tega vprašanja, bi morali vreči korenito ob tla sedanjí pojem delavske pogodbe v zakonodavstvu.

Dokler ne bo delavec organsko spojen s proizvajajočim subjektom, je nemogoče kaj drugega nego samo začasna pomoč, da se vsaj v nekoliko varuje dostojanstvo človeške osebnosti.²⁾

¹⁾ Dr. Laband (o. c. str. 244, 245.) imenuje zavarovanje delavcev: „Die Versorgung der Arbeiter bei einer durch Krankheit, Unfall oder Alter und Invalidität verursachten Erwerbsunfähigkeit.“ Preskrbljevanje za čas, ko ne morejo dobiti dela, izpušča, ker se drži samo obstoječega prava in ker to preskrbljevanje na Nemškem, kakor tudi drugod, še ni uvedeno.

²⁾ Prim. Dr. Ed. Steinbach o. c. str. 87. in 88.: Eine Hauptform der — Organisationen — ist die organische Ergänzung des Subjektes der Wirtschaft durch demselben untergeordnete Hilfskräfte. Das Hauptgewicht liegt hier auf den Merkmalen der organischen Ergänzung und der Unterordnung, denn unter diese Kategorie gehört durchaus nicht etwa jede Heranziehung der Arbeit anderer Personen seitens des Subjektes der Wirtschaft. Im Gegentheile, der Arbeitsvertrag, die locatio conductio operis und operarum, der Dienst und der Werkvertrag sind als solche ihrem Wesen nach Gütertauschverträge und haben mit den Organisationsverträgen nichts gemein. Hier handelt es sich dagegen um den organischen Arbeitsvertrag, dessen Typus der sogenannte Beamtenvertrag ist.⁴ V tako razmerje mora stopiti tudi redni delavec k svojemu delodajavcu. Samo za dnarje — torej izjemoma — je upravičena pogodba, ki jo rimsko pravo pozna pod imenom locatio conductio operum in katera se daj velja za vse vrste delavcev. Steinbach še natančneje opisuje značaj takega organski urejenega delavskega razmerja, rekoč (str. 89): Der Beamtenvertrag ist keine Dienstmiete, sondern ein Gewaltverhältnis des Dienstherrn, eine besondere Gehorsams- Treue- und Dienstpflicht des Beamten, und eine Pflicht des Dienstherrn zum Schutze und zur Gewährung des zugesicherten Dienstehaltens begründet, und ferner, dass die Besoldung keine Lohnzahlung ist, wie sie der Dienstmiete entspricht, sondern eine mit der Verwaltung des Amtes verbundene Rente, dass sich die Höhe dieser Rente nicht nach dem Masse oder der Schwierigkeit der Arbeit bestimmt und nicht nach dem Umfange der Geschäfte wechselnd ist, sondern nach der socialen Stellung, welche der Träger eines Amtes einnimmt, sich richtet, dass die Besoldung demnach eine standesgemässe Alimentation des Beamten ist. Der Beamtenvertrag ist also — kein auf dem Gedanken der Aequivalenz der gegenseitigen Leistungen beruhender Gütertauschvertrag (prodaja — kupovanje), sondern ein Organisationsvertrag. Samo v tako pojmovani in zakonito določeni delavski pogodbi je mogoča končna rešitev delavskega vprašanja.

V svojem spisu si hočemo ogledati pot, po kateri je hodilo avstrijsko zakonodavstvo v delavskem varstvu in zavarovanju; kakor smo že omenjali, se obojno še-le razvija. Tudi naša država ima še mnogo storiti v tem oziru. Sodimo, da zadostujejo naše vvodne opazke, da se vé, za kaj se gre in da nas tudi nihče ne bode krivo umel gledé na temeljne tirjatve, ki jih zahtevamo v korist delavskega stanu.

A) *Absolutizem in prva doba liberalizma.*

a) Otroci in ženske. Veliki obrt in ž njim tvornisko proizvodjanje se je v Avstriji pričelo koncem prelega veka. Jožef II. je to gibanje z vsemi silami podpiral. Tvorničarji so bili pri davkih olajšani in so dobivali celo podpore iz drzavne blagajne. Imenovani vladar se je tudi v obrtnem oziru popolnoma ujema z novimi idejami. Ko bi mu bilo mogoče, bi bil gotovo že sam odpravil vse, kar je bilo v oviro obrtni svobodi. A tedaj so bili cehi še premoni, da bi bilo mogoče razdreti njihov vpliv. Veliki obrt je pa navstal brez njih in preko njih in ž njim smo dobili v kratkem času veliko število tvorniskih delavcev. Kmalu se je pokazalo, da se ne sme pustiti velikim podjetnikom neomejena svoboda. V najnežnejši mladosti so se že uporabljali otroci za tvornisko delo; da celo sedemletni dečki in deklice so se za ubogo pičel zaslužek po ves dan mučili v tvorniskih prostorih; večinoma so imeli ondu hrano in stanovanje. Vsi vprek so legli zvečer k počitku, večinoma po več v eni postelji. Na kak njihov pouk ni mislil nobeden. Pokvarjeni na duši in na telesu so doraali.

Jožef II. je posegel vmes. Dne 21. listopada 1786 je izdal najvišji odlok, v katerem to-le določa: 1. Deki morajo spati v tvornicah v drugih prostorih, nego deklice. 2. Vsak otrok mora imeti svojo posteljo, ki se mora vsak mesec očistiti. 3. Vsaj vsak teden se morajo otroci osnažiti. 4. e ni sile, se ne smejo otroci vzprejemati pred 9. letom v delo. 5. e pa se vendar vzprejmo, morajo obiskavati večerno, ali vsaj nedeljsko šolo.

S tem odlokom beležimo začetek delavskega varstva v Avstriji. Splošno moramo reči, da do najnovejih časov nimamo v tem oziru prav za prav nič drugega, nego nekatere določbe za tvornice. Zakonodavstvo delavskega varstva je bilo dolgo časa samo skromno tvornisko zakonodavstvo,¹⁾ e izvzamemo eno zakonito določbo iz prelega veka, ki zabranja mojstrom, da ne smejo zlorabljati vajencev pri domačih delih.

Cesarjev odlok ni mnogo izdal. Že l. 1787. dne 18. svečana je bilo treba v dvorne pisarne odloku iznova zabievati, da se ne smejo otroci brez potrebe jemati pred 9. letom v tvornice, in da se jim mora dati potrebni čas za neobhodni poduk.²⁾

¹⁾ Dr. Ludwig Elster v Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Jena. G. Fischer. 1890. I. str. 400.

²⁾ Odlok pravi: „Kinder dürfen vor dem Antritte des neunten Jahres nicht ohne Noth zur Fabriksarbeit aufgenommen werden.“ Kako malega pomena je bil, razvidimo iz njegovih besedi, s katerimi se nekako opravičuje, zakaj zahteva vsaj najnujnejši poduk za otroke, e, „dass so viele in den Fabriken arbeitende Kinder einerseits nicht in der hohen Un-

Na ta določila bi bili morali paziti župani, župniki in zdravniki. Reči moramo, da so župniki izvrševali svojo dolžnost, toda nihče jim ni šel na roko in tako so ostale omenjene določbe v veliki večini le na papirju. To vidimo jasno iz odloka dolenje-avstrijske vlade dné 12. sušca 1816, ki se pritožuje, da ni najvišji odlok nič izdal. Večina tvornic je tedaj bila na Dolenjem Avstrijskem; če se ondi pred cesarskimi očmi ni izpolnoval navedeni odlok, kamo-li v tvornicah drugih pokrajin. Dolenje-avstrijska vlada zaukazuje, naj tvorničarji, župani in župniki vsako leto izpolnijo v to določene pole in jih oddajo pri politiški gosposki. Zdravnikom še posebej naroča, naj pazijo, kako se skrbi za zdravje tvorniških otrok, in pristavlja: „Da bei den Fabriken die Gefahr der Verkrüppelung doppelt gross ist, so wird erinnert, dass eine gespannte Aufmerksamkeit auf alle vorgeschriebenen Punkte den Aerzten zum besonderen Verdienste angerechnet wird.“ Iz teh maloštevilnih besedi si lahko mislimo, kakšne so morale biti razmere v tedanjih tvornicah in koliko otrok se je moralo telesno in duševno pohabiti.

Tvorničarji se niso mnogo menili za take dobrohotne odloke. Treba je bilo hujših strun. Dne 11. rožnika 1842 je izdala dvorna pisarna odlok, v katerem to-le določa: 1.) Redno se smejo vzprejemati v tvornice samo taki otroci, ki imajo 12 let; samo izjemno se dovoljuje imeti pri delu otroke od 9. leta dalje. 2.) Preden se vzprejme otrok, naj je, če je le mogoče, dovršil triletni šolski poduk. 3.) Po noči od 9. ure zvečer do 5. zjutraj ne sme delati noben delavec pod 16. leti. 4.) Od 9. — 12. leta smejo delati otroci kvečjemu po 10 ur, od 12. — 16. leta kvečjemu po 12 ur. Med tem časom se jim mora dati vsaj ena ura počitka. 5.) Tvorničar mora imeti natančen izpisek vseh delavcev do 16. leta. Če prestopi ta določila, ga zadene kazen od 2 — 100 gld. konv. denarja in če se to večkrat zgodi, se mu vzame pravica vzprejemati otroke pod 12. leti. V določenih ozirih morajo tvornice nadzirati župani, šolski okrajni nadzorniki in dušni pastirji.

Kako je moralo biti z odraslimi delavci, si lahko mislimo. In vendar ni zanje nobene besede v zakonu. Tudi o ženskem delu nimamo nobene določbe, razven te, da se je l. 1776 dovolila dunajskim izdelovavcem svilenega blaga, da smejo pri svojem delu uporabljati tudi ženske, da bodo tem ložje tekmovali z inozemci. Iz tega se pa pač ne dá sklepati, da bi bilo v tvornicah žensko delo prepovedano. Imenovani obrtniki so pripadali malemu obrtu in so bili tedaj še vezani na splošna pravila obrtnega stanu, kateri seveda ni poznal v svojih cepih žensk.

Navedena določila so ostala do l. 1859. Tedaj se je proglasila obrtna svoboda v obrtnem zakonu dné 20. grudna 1859 (drž. zak. str. 227). Dosledno je izvedeno v tem zakonu tudi načelo svobodne delavske pogodbe. Za dorasle delavce ni prav za prav nobenega sledú kakega varstva, pač pa se tiče nekaj določb ženskega in otroškega dela. §§ 82—86 govore pod zaglavjem „Dodatna določila za večja obrtna podjetja“ o ti zadevi.

wissenheit, der Mutter wilder Sittenlosigkeit, aufwachsen, andererseits aber den Fabriken die nöthigen Hände und den geringeren Klassen der Verdienst entzogen werde.“ Po takih načelih je morala biti seveda skrb za delavce — Bog pomagaj!

Večja obrtna podjetja imenuje zakon tista, v katerih navadno dela več nego 20 delavcev. Vsako tako podjetje mora imeti poseben zaznamek svojih delavcev in delavski red. V tem redu mora biti naznačeno, koliko ur se dela, kako se izplačuje, kako se mora delo odpovedati in kako se uporabljajo otroci in ženske.

§ 86 govori o otrocih. Pod 10. leti se ne smejo vzprejemati v imenovana obrtna podjetja, od 10. do 12. leta pa le z očetovim, oziroma varihovim dovoljenjem za taka dela, ki niso zdravju škodljiva. Preskrbljeno pa mora biti za otroški šolski pouk v redni ali v tvorniški šoli.

Kakšen šolski pouk je bil mogoč, vidimo iz § 87., ki določa, da otroci pod 14. leti ne smejo več delati, nego kvečjemu po 10 ur na dan; od 14. do 16. leta pa kvečjemu po 12 ur s potrebnim odmorom. Po noči, to je od 9. zvečer do 5. zjutraj se ne smejo rabiti delavci pod 16. letom. Obrtna gosposka jim pa sme v posamnih slučajih dovoliti tudi ponočno delo, kakor tudi sme kvečjemu za štiri tedne zvišati delavsko dobo za dve uri.

Za vajence določa liberalni obrtni zakon, da morajo mojstri skrbeti, da se naučé svojega obrta. Prepoveduje tudi trpinčiti jih.

To je vse, kar imamo do najnovejših časov otroškega in ženskega varstva v našem zakonodavstvu. Otrovanega njegovega duha nam kaže sledeči odlomek iz nagibov rudn. zak. dné 23. mal. travna 1854. (Drž. zak. št. 146):

„Man erachtete —, die Frage über die Zulässigkeit der Frauen und Kinder zur Bergarbeit nach den jedesmaligen Verhältnissen des Bergwerksbetriebes der bisherigen Uebung, der Beobachtung des moralischen Zustandes der Bevölkerung, von Fall zu Fall durch die Bergbehörde, unter allfälliger Mitwirkung der Geistlichkeit und der politischen Behörde, erörtern zu lassen, bestimmte politische Verfügungen aber diesfalls in das Gesetz nicht aufzunehmen.“

Same lepe besede, ki so pa morale ostati praktično brez vsacega pomena. Država se je vedla, kakor da bi imela v kapitalističnih podjetnikih same najblažje ljudi, ki komaj čakajo, kako bi kaj poskrbeli za delavce. Naravnost zoprno v teh nagibih je pa vsaj piscu tega sestavka to, da se v taki zvezi omenja duhovščina. Izkušnja je dokazala, da se rudniška gosposka ni kar nič ozirala na nasvete in prošnje dušnih pastirjev, ki so vsled tega prišli ob veljavo pri delavcih in v zamero pri delodajavecih. Svojo dolžnost so izvrševali in se potegovali za to, da se vrne žena družini in da se otroci ne uporabljajo v svojo duševno in telesno škodo. Če niso mogli mnogo doseči, niso krivi oni, marveč zakon, ki jih le v toliko navaja, da jih je potem uprava ložje prezirala.

b) **Nedeljski počitek.** To vprašanje ima dve strani: versko in družabno-politiško. V naši državi se ravno pri tem vprašanju lahko vidi, kako je polagoma izginjal krščanski duh iz našega javnega življenja. Mnogobrojna zakonita določila iz starejše dobe zaukazujejo nedeljski in prazniški počitek v velikem in malem obrtu.¹⁾

¹⁾ Tako n. pr. vladna okrožnica dné 29. kimovca 1803, dvorne pisarne odlok dne 17. sušca 1825, najvišje kabinetno pismo dne 18. sušca 1833.

Samo tam, kjer je bilo nujno potrebno, se je dovolilo nedeljsko delo. V posameznih slučajih je pa moral obrtnik dobiti pri svojem župniku dovoljenja in se ž njim izkazati pri gosposki; tako n. pr. ob času, ko je bilo toliko nujnega dela, da ga ni bilo mogoče izvršiti ob delavnikih. Nedelje in prazniki so bili v zmislu teh zakonov v prvi vrsti gospodovi dnevi.

Prva izprememba tega načela je izražena v najvišjem odloku dne 18. mal. travna 1850 (drž. zak. št. 252), kjer se to-le ukazuje:

V krajih, kjer je katoliško prebivalstvo v večini, mora paziti gosposka na temelju obstoječih zakonov, da se praznovanje nedelj in katoliških praznikov ne moti s šumnimi deli ali z javnim trgovanjem.

Tu vidimo le še ozir na katoliško prebivalstvo. Nedeljsko praznovanje že ni več državno načelo. Zato tudi obrtni zakon dne 20. grudna 1859. (drž. zak. št. 227) nima nobenega določila o nedeljskem počitku! A še odločnejše se upira temu načelu liberalno zakonodavstvo l. 1867. in 1868.

Član 14. državnih temeljnih zakonov dne 21. grudna 1867. (drž. zak. št. 142) slove: „Nobeden se ne sme siliti h kakemu cerkvenemu poslu ali k udeležbi pri kaki cerkveni slovesnosti, v kolikor ni podložen po zakonu v to upravičeni oblasti koga drugega.“

Član 13. zakona dne 25. vel. travna 1868 (drž. zak. št. 49) pa pravi še jasneje: „Nobeden se ne sme siliti, da bi se ob nedeljah in praznikih kake njemu tuje cerkve ali verske družbe vzdržal dela. Ob nedeljah se pa mora med božjo službo vsako ne nujno potrebno javno delo ustaviti.“

Tako se je po malem zavrglo nedeljsko in prazniško posvečevanje in počitek. A tudi tu je kmalu padlo liberalno načelo. Česar ni hotela država v božjem imenu, je morala vzprejeti iz nova pod imenom delavskega varstva, kakor bomo kasneje videli.

c) Truk. Da bi tem ložje izkoriščali delavce, so tvorničarji že takoj iz prva v mnogih slučajih plačevali delavce s posebnimi znamkami in ne z denarjem. Poleg tega so otvorili svojo prodajalnico in gostilno. Rad ali nerad je moral torej delavec zaslužek zapraviti pri svojem delodajavcu brez dvojbe ne v njegovo, marveč v svojo obilno škodo. Ta dobičkaželjna zvitost se imenuje truk. Naši tvorničarji niso bili nič boljši od angleških, kjer se je opisana zloraba najprej pričela. Zato se je moralo primeroma kmalu pečati zakonodavstvo s to krivico.

Dne 24. svečana 1791. se je za tvornice truk prepovedal. Samo tiste delavce, ki stanujejo v tvorničarjevi hiši, smejo delodajavci preskrbljevati s hrano in pijačo. Ta prepoved se je vzprejela tudi v liberalni obrtni zakon l. 1859 (§ 133). Razni „rudarski redi“ tudi v tem oziru govore, da se mora zaslužek izplačevati v denarju, ne pa v blagu, ob določenem času v „šihtmojstrovih“ navzočnosti.

č) Delavsko zavarovanje. Laband pravi ¹⁾ popolnoma po pravici, da je celo v sedanjem razvoju pri delavskem zavarovanju javno pravo tako tesno zvezano z zasebnim, da ju je težko ločiti.

¹⁾ o. c. str. 241—254; vzlasti str. 244.

V svoji razpravi se pečamo le z zgodovino našega zakonodavstva z ozirom na delavsko varstvo in zavarovanje; zato se obširneje ne dotikamo zasebno pravnih razmer. V delavskem zavarovanju pa do najnovejših časov nimamo tako rekoč nič drugega, nego zasebne poskuse. Le malo je posegala vmes država in še tedaj ne vselej srečno.

V bujnem življenju cehovske organizacije se je že zgodaj pričelo nekako zavarovanje. Mojstri so imeli svojo posebno blagajno v podporo obolelim ali onemoglim članom, pa tudi pomočnikom v korist. Pomočniki so skrbeli s svojimi blagajnami za bolne tovariše. Cehi so imeli vsak svoje prenočevališče, kjer so vzprejemali popotne tovariše. Vsak došli tovariš je imel navadno nekaj dni hrano in stanovanje in je dobil vrh tega še potno podporo 4—5 grošev. Steklarji, tkalci in predilci so si ustanovili celo nekako preskrbovavnico za onemoglost in starost. Vsak onemogel član je dobival za-se in za ženo po 5 kr., za vsacega nedoraslega otroka pa po 3 kr. na dan.

Mojstri in pomočniki so se redno-navadno vsak teden shajali v določenih prostorih in ob ti priliki so se plačevali doneski v navedene namene. Toda vse je bilo seveda zelo priprosto. O kaki statistiki in po nji osnovani zavarovalni tehniki ni bilo govora; da bi se bilo skrbelo, kako naj se denar nalaga, zato se tudi nobeden ni menil.

Podobno preskrbljevanje, kakor pri obrtnih pomočnikih, se je pričelo že tudi izdavna pri rudniških delaveih. Pri delu pod zemljo so nevarnosti večje in zato je bila misel skupne pomoči ob nesrečah tem preje zrela. Bratovske skladnice, v katere so vlagali rudarji redno svoje doneske in iz katerih so dobivali podporo bolni in onemogli tovariši, so se brez državnega sodelovanja dolgo časa krepko razvijale.

Kakor smo že rekli, imamo zakonodavskih pojavov v delavskem zavarovanju iz prešlih dob vrlo malo.

Sem štejemo Ferdinanda I. odlok l. 1527, s katerim priznava zakonitost pomočniških bolniških blagajn. Karol VI. je l. 1739. preklical ta odlok in samo dovolil, da se smejo pomočniki vsak teden shajati in v skupne namene zlagati po $\frac{1}{2}$ —1 kr. na teden. Dne 1. vel. travna 1810 se je zakonito določilo, da mora gospodar bolnega posla oskrbovati. In šele l. 1837. se je ravno to ukazalo za rokodelske delavce, izvzemši dninarje. Na tvorniške delavce se je v tem oziru popolnoma pozabilo. V liberalnem obrtnem zakonu l. 1859. stoji medli, brezpomembni § 85, v katerem se pravi, naj se v tistih podjetjih, kjer je potreba, osnujejo bolniške blagajne (Betriebscassen). To je bilo vse. Ni čuda, da se po ti poti ni do mala nič doseglo.¹⁾

B. Liberalizem v svojem cvetu.

Liberalizem si je pred tridesetimi leti popolnoma podvrgel našo državo. Javno mnenje je preslepil s svojimi zvenečimi publicami; državno zastopstvo je dobil vsled tega v svoje roke in jel je gospodariti v vseh strokah javnega življenja. To njegovo gospodarstvo ga je še le pokazalo, kakšen je v resnici.

¹⁾ Dr. Leo Verkauf. Arbeiterversicherung u. Handwörterbuch der Staatswissenschaften o. c. 530—535.

Deklamacije o svobodi in napredku kmalu niso mogle več zakriti ostudnega dejstva, da se pod njihovim plaščem zakriva le podlo dobičkarstvo, da služi ves liberalizem samo umazanemu namenom velikega kapitala.

Značilno opisuje to dobo Pavel Dehn z ozirom na tvarino, ki jo opisujemo v tem sestavku. Njegove besede¹⁾ slovejo v prevodu:

„Tudi Avstrija je priložila svoj del k obsežnemu gibanju nove dobe, da se iz teoretične pravne države osnuje praktična kulturna država, v patološkem, pa tudi v terapevtskem zmislu. Tudi v Avstriji stopa pred tem gibanjem svobodomiselnim despotizem s svojim državno-patrijarhalčnim poseganjem v ljudske gospodarske razmere. Prav do sedanjosti so veljala njegova določila, zlasti varstvena carina in podpore za izvoz. Malo časa živeča liberalno-menčesterska vlada jih je poskušala odstraniti, toda brez uspeha; s tem da je posegla vmes v korist borznih spekulantom, jih je zlasti v obliki železniških garancij še povečala. Kakor je na Francoskem prišel za Karolom X. Ljudevit Filip, tako je v Avstriji nastopila za absolutizmom liberalizujoča vlada z lepimi političnimi besedami in dvomljivimi gospodarskimi dejanji. Sebe in druge je varala. V borzni družini se je slavil „gospodarski napredek“ in neki minister tiste dobe je zagotavljal, da se pri Bodenbachu neha socialno vprašanje.²⁾ Potem je prišel krah³⁾ in z njim trajno propadanje vsega gospodarskega življenja. Pri tem se je grozno pokazala nezmožnost državne oblasti, ki je tako rekoč izgubila нравno jedro državne ideje. Pri ljudstvu se je pričel preobrat, najprej vsled gospodarske revščine, kasneje tudi vsled politične in narodne nezadovoljnosti. Dolgo časa je vrelo, tudi ko je bila že odstranjena liberalizujoča vlada, dokler se niso od zunaj, iz Berlina sem vrgle iskrene misli nagovora nemškega cesarja dne 17. listopada 1881. Izvzemši borzijance, ki so si najeli za službo vse večje dunajske dnevnikarje, se je pričela sedaj z ozirom na socialna vprašanja ustvarjati krepka državna oblast s socialno-političnimi nalogami, pravicami in dolžnostmi.“

Na tem mestu pripisuje Dehn socialno-politično izpreobrnitev naše države nemškemu vplivu. To ni resnično, in Dehn sam v nadaljevanju svojega spisa navaja tudi druge mogočne činitelje. A preden se lotimo tega vprašanja, moramo označiti socialno-politično delovanje liberalne vlade.

Več nego deset let (1867—1879)⁴⁾ je neomejeno gospodovala liberalna stranka in v nemarno gledala, kako so čim dalje bolj propadali delavski stanovi. Iz vsega tega časa imamo samo tri zakone, ki imajo nekaj socialno-političnega pomena. Ti so:

¹⁾ Die österreichische Fabrikgesetzgebung. G. Schmoller: Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. Neue Folge. X. 2. Leipzig. Dunker und Humblot 1886. Str. 175 nasl.

²⁾ Ta je bil Giskra. Njegova beseda najbolj označuje liberalne stranke puhlo smelost združeno z najivno okornostjo.

³⁾ L. 1873.

⁴⁾ Hohenwartovo ministerstvo, ki je vmes za kratek čas nastopilo, je poskušalo urediti razmere med delavci in delodajavci, toda preden je prišlo to vprašanje do razprave, je padel Hohenwart in z njim njegovi federalistični in gospodarski nameni.

1. Zakon dne 14. vel. travna 1869 (drž. zak. št. 63). V njem se dovoljuje, da se smejo ustanavljati obrtna sodišča, v katera naj volijo delavci in delodajavci vsak polovico članov. Ta sodišča imajo pravico razsojati vprašanja, ki nastajajo iz služabnega razmerja. Jasno je, da tak zakon ni mogel koristiti. Delodajavci so se ustavljali ustanovitvi takih sodišč in ostala so le na papirju. Dne 27. listopada 1896 (drž. zak. št. 218) se je ta zakon izpremenil. Namestu fakultativnih naj se vvedó obvezna obrtna sodišča. Zavaljo novega civilno-pravnega reda pa stopi ta zakon še-le 1. mal. srpana 1898. v veljavo. Liberalni zakon je bil v resnici mrtvorojeno dete.

2. Zakon dne 7. mal. travna 1870 (drž. zak. št. 43) se tiče združevalne (koalicijske) svobode. Liberalizem je bil sicer ves poln samega svobodoljubja, a pri tem je pazljivo uvaževal, da omeji svobodo pri tistih, ki mu utegnejo biti nevarni. Kazenski zakonik l. 1852 (dne 27. vel. travna, drž. zak. št. 117) ima nastopna značilna določila, katera navaja tudi še večkrat navedeni liberalni obrtni zakon l. 1859.

§ 479. Dogovori obrtnikov, tvorniških ali delavskih podjetnikov ali delodajavcev, da bi dosegli kako izpremembo v razmerah delavcev ali zasluzka, ali da bi ceno kakega blaga ali kakega dela na škodo prebivalstva zvišali, ali v svojo lastno korist znižali, ali da bi provzročili kako pomanjkanje, se kaznujejo kot prestopki.

§ 480. Provzročitelji takih dogovorov se kaznujejo po večji ali manjši važnosti stvari s strogim zaporom od 1 do 3 mesecev in če so hkrati obrtni predstojniki, s tem, da se odstavijo in so nadalje nesposobni za predstojništvo. Kazen drugih sokrivcev je 3 dni do 1 meseca, po tem, kolikor bolj je kdo sodeloval.

§ 481. Dogovori rudarskih in topilskih delavcev, rokodelskih pomočnikov, pomožnih delavcev v § 479. naštetih delodajavcev, vajencev, poslov ali sploh delavcev, da bi s skupno stavko¹⁾ ali z drugimi sredstvi pri svojih delodajaveih izsilili večjo dnino ali tedensko plačo, so prestopki in voditelji se kaznujejo s poostrenim zaporom 8 dni do 3 mesecev; tudi se morajo voditelji po tem, če so tu- ali inozemci, iz dežele ali iz cele države iztirati.

Samo po sebi je umevno, da so podjetniki pač ložje ušli tem določilom, nego delavci. Dogovori med podjetniki so ostali lahko tajni, toda to je bilo pri delaveih skoraj nemogoče.

Vsaka stavka, vsako delavsko društvo, da celo vsak delavski shod je dajal samo sodišču priložnost zapirati in iztiravati delavce. Vse delavsko gibanje je bilo zavrto. Zato si tudi lahko razlagamo, zakaj se niso že prej razširila po naši državi delavska društva. Skoraj edino katoliška društva rokodelskih pomočnikov so tedaj delovala med delavci vzgajajóč jih umstveno in npravno, pripravljajóč jih pa tudi za socijalno-politične boje.

Navedeni kazenski paragrafi se niso mogli vzdržati. Od znotraj in zunaj (iz Nemčije) se je pričela borba proti njim, in podjetniki sami, ki so se čutili dovolj močne proti delavcem, so zahtevali za-se svobodo in s tem nujno

¹⁾ Zakon pravi: „Durch gemeinschaftliche Weigerung zu arbeiten“.

tudi za delavce. Seveda niso mislili na delavska združevanja, marveč le na to, da bi v miru in brez strahu pred državnim pravdnikom lahko snovali svoje „ringe, sindikate in kartele“.

Vlada je morala privoliti in z navedenim zakonom l. 1870. je ukinita § 479—480 iz kazenskega zakonika in namestu teh je določila, da nimajo dogovori niti delodajavski o znižanju plače, niti delavski o zvišanju plače ali o podpori tistih, ki vztrajajo pri takih dogovorih, nobene pravne veljave. Kaznujejo se samo tisti delodajavci ali delavci, ki s strašenjem ali s silo poskušajo izvršiti take dogovore, z zaporom 8 dni do treh mesecev.

S tem je padla najhujša ovira koalicijski svobodi in žal, da so jo najprej izrabili revolucijski hujšakači. V Nemčiji in Švici je Lassalle razril tvorniške delavce, Marksova internacionala je bila razpredena po vseh državah. Po l. 1870. je tudi v Avstriji javno stopila na noge ta struja. Marsikje je kmalu zašla v anarhistične smeri, za tem nekaj časa ponehala, a končno zopet nastopila v sedanji po posamnih državah samostojno organizovani socijalni demokraciji. Mlada sila, s katero je nastopilo to gibanje, je potegnila tudi mnogo dobrih delavcev za seboj. Mnogokje so igrali prvo ulogo ljudje, ki so se imeli za vso svojo vzgojo zahvaliti katoliškemu rokodelskemu društvu. A to ne spada semkaj. Reči smemo, da tudi drugi socijalno-politični zakon iz liberalne dobe ne dela liberalcem posebne časti. Ti zakoni ne pojmujejo prav svobode. Namestu daljših besedi navajamo tu duševnega pričetnika ustavnih držav na evropski celini Montesquieu-ja, ki pravi¹⁾: „Politična svoboda ne obstaja v tem, da se more storiti kar se hoče. V državi, to se pravi v družbi, kjer veljajo zakoni, more obstajati svoboda le v tem, da se sme storiti, kar se sme hoteti, in da se ne sili storiti, česar se ne sme hoteti.“

O tem si moramo biti na jasnem, kaj je neodvisnost in kaj je svoboda. Svoboda je pravica, da se sme vse storiti, kar dovoljujejo zakoni;²⁾ zakaj ko bi kak državljan smel storiti, kar zabranjajo, bi nehala njegova svoboda, ker bi drugi imeli prav tisto pravico.“

Ali se ta načela zlagajo s tem, da se svobodno prepušča delodajavcem s karteli izkoriščati delavce in ljudstvo sploh, in delavcem, da smejo trositi in gojiti Bogu in človeški družbi nevarne ideje, si lahko vsak sam odgovori.

3. Zakon dne 19. mal. travna 1873 (drž. zak. št. 68). V tem zakonu se prepoveduje rubežen na delavsko plačo, preden poteče navadni plačilni obrok. Podobno se izraža tudi rudarski zakon, po katerem se ne sme rubiti rudarski zaslužek (§ 2. al. 6. zak. 10. rožnika 1887.).

c) Katoliški možje in socijalno-politični zakoni.

Ej, pro domo sua! morda vzklikne kdo, ko prebere napisano poglavje. Zato hočemo biti tembolj previdni in zapisati samo to, kar moremo tudi neovržno dokazati.

¹⁾ Esprit des lois XI. knj. 3. poglavje.

²⁾ Ciceron pravi isto: „Omnes legum servi sumus, ut liberi esse possimus“. (Pro Cluentio 53.)

Za vlade liberalizma je trobilo domala vse posvetno izobraženstvo v liberalni rog. Tega nam pač ni treba dokazovati. Delavci sami niso imeli začetkom niti toliko svobode, da bi bili izražali svoje želje, v političnem zastopstvu niso imeli nobenega glasu, in vkolikor so kasneje nastopali v društvih in pri shodih, so s svojim revolucijskim duhom odganjali državo in državljane od sebe. Govorili so le v znamenju boja nasproti veri, nasproti državi, nasproti stanovom, skratka nasproti celi družbi in vsemu njenemu dotedanjemu naziranju. Ob tem času je bilo težko najti delavskih prijateljev. In vendar so se našli! Katoliški duhovniki in katoliško misleči izobraženci, zlasti izmed plemstva, z eno besedo katoliška stranka je povzdignila svoj glas nasproti liberalnemu samosilju in je krepko zahtevala, naj se opre država enoč tudi že na najzadnji stan in naj tudi temu v veliki revščini pomaga, da bo mogel ljudem dostojno živeti.

Že iz davna se je čul ta glas med zavednimi katoličani. Na Nemškem je škof Ketteler že leta 1848 vzbudil med duhovstvom in katoliško mislečimi posvetnimi možmi četo, ki se je potegovala za delavce. Da ni mogla dolgo časa v zakonodavstvu mnogo doseči, ni njena krivda. Celó o grozovitem kulturnem boju, ko je vsak duhovnik, ki ni hotel izdati svojih svetih načel, bil preganjan kot stekel pes, niso pozabili trpeči mašniki ubogih delavcev. Trijerski škof je v Lüttichu pri katoliškem shodu naravnost naglašal, da so njegovi duhovniki, katerih sta bili dve tretjini v zaporu in katerih ostali so sami stradali, ker jim vlada ni hotela dati nobene plače in jih je še mučila z najstrožjimi denarnimi kaznimi, uprav tedaj brez strahu in brez skrbi zase zahtevali za delavce zakonitega zboljšanja. To gibanje se je zaneslo tudi na Francosko in vzporedno ž njim se je pričelo tudi v Avstriji. Dr. Brunner, Dr. Wiesinger, dr. Gruscha in drugi katoliški prvoboritelji so se ob vsaki priliki potegovali za delavce.

Božja previdnost je privedla k nam barona Vogelsanga. Ta mož je s svojim obširnim znanjem in s svojim gorkim srcem jel sistematiški obravnavati delavska vprašanja. V edinem katoliškem nemškem dnevniku na Dunaju, v Vaterlandu, čigar urednik je bil, je priobčeval temeljite in duhovite članke v tem oziru. Sam je zasebno poizvedoval o delavskih razmerah in uspehe svojega poizvedovanja je priobčeval v svojem listu. Kmalu se mu je pridružilo še več nadarjenih, mladih mož, ki so se z vso silo poprijeli njegovih idej. Med njimi imenujemo le grofa Beleredija, grofa Clam-Martinica, in kneza Lichtensteina. Iz te šole so se rodili vsi tisti, ki stoje sedaj na čelu takozvanega krščansko-socijalnega gibanja.

Načelo krščanske pravičnosti jim je bilo vodilo pri raziskavanju družabnih razmer; sveta krščanska ljubezen jih je pa naganjala k temu.

V državnem zboru so izprva seveda ob liberalni trmoglavosti odleteli njihovi predlogi in nasveti, toda končno so vendar podrli liberalno tolpo in mogli vsaj pričeti s socijalno-političnimi predlogi.

V dokaz navajam dve popolnoma nepristranski priči, dva strokovnjaka v zgodovini delavskega zakonodavstva v Avstriji. Njune besede navajam doslovno v izvorniku, ne hoteč jim ničesar pridejati in ničesar odvzeti.

Dr. Hugo Herz, avskultant pri c. kr. deželnem sodišču v Brnu, pravi¹⁾ tako-le :

„Eine thatkräftige Unterstützung fanden die Arbeiter in ihren Kämpfen bei einer Reihe von social-conservativen Männern, vor allem Graf Egbert Belcredi und Freiherr von Vogelsang, welch letzterer in der von ihnen im Jahre 1879 begründeten österreichischen Monatschrift für christliche Socialreform im Jahre 1883 drastische Schilderungen österreichischer Arbeiterverhältnisse brachte.“

In govoreč o razpravi VI. poglavja obrtnega zakona, ki se ravno tiče delavskega varstva, pravi to-le :

„Bei der Berathung traten hervorragender Weise von Seiten der Conservativen Graf Belcredi, sowie Fürst Lichtenstein für die weitestgehenden Reformen ein.“

In že preje imenovani Dehn piše :²⁾

„Als die konservative Regierung in Gestalt des Ministeriums Taaffe Ende 1882 mit der Reform der Fabrikgesetzgebung Ernst zu machen begann, fand sie auf liberaler Seite einen ebenso heftigen als zähen Widerstand. In Parlament, Presse und Versammlungen wurde erbittert gekämpft. In dem Lager der Gegner fand sich alles zusammen, was in Oesterreich liberal und intelligent ist oder sein will, mit den bekanntesten Staatsmännern und Rednern an der Spitze, mit den einflussreichsten Kapitalisten und Grossindustriellen im Gefolge, welche fast ausschliesslich die Interessen von Börse und Kapital vertritt, als täglich und weithin vernehmbares Organ. Klein und machtlos war dagegen, abgesehen von der Stellung der Regierung, die Schar der Freunde des Gesetzes, einige klerikale Socialpolitiker von Adel, welche trotz aller persönlichen Verdächtigungen sich wacker im Feuer hielten, das wiener „Vaterland“ und Vogelsang's „Oest. Monatschrift für christliche Socialreform,“ beide wenig verbreitet, endlich die Arbeiter selbst, welche indessen weder in der Presse noch im Parlament vertreten waren.“

Prav tisti mož imenuje „klerikalno“ stranko vodilno v socialno-političnih stvarih³⁾ in jo hvali, da je z priznanja vredno neustrašljivostjo in brez predsodkov prijavljala krivice delavskega stanu.

Poleg zborničnega dela katoliških poslancev hvali še enkrat Vogel-sanga, rekoč :

„Nicht minder verdienstlich waren die gleichzeitigen Bemühungen des Baron Vogelsang in dem klerikalen „Vaterland,“ dem einzigen unbestechlichen wiener Tagblatte, sowie in der „Oest. Monatschrift für christliche Socialreform (1883—1884) die Verhältnisse in einzelnen Fabriken zu veranschaulichen.“

¹⁾ Der gegenwärtige Stand und die Wirksamkeit der Arbeiterschutzgesetzgebung in Oesterreich. Leipzig und Wien. Franz Deuticke. 1898, str. 13.

²⁾ O. c. 177 nasl.

³⁾ In socialpolitischen Dingen führende klerikale Partei.

Ta Dehn pripisuje pričetek avstrijske državne preosnove v delavskem vprašanju — delavsko varstvo in zavarovanje — v besedah, ki smo jih že navedli, nemškega cesarja nagovoru l. 1881. Iz gorenjih njegovih lastnih besedi pa se vidi, da te trditve sam ne vzdržuje popolnoma v svoji celoti.

Res je in to tudi mi priznavamo, da je našo vlado, oziroma našo birokracijo vzbudil nemški zgled, toda ideje, ki jih je Nemčija po svojem vladarju proglašala l. 1881, so že izdavana prej i na Nemškem in pri nas zagovarjali katoliški možje. Birokracija je v naši državi še jako silna in ob nji se razbije vsaka še tako lepa misel. Žal, da ljudski zastopniki nimajo na to birokracijo tako rekoč nobenega vpliva. Žalostna resnica pa je, da se ta birokracija najrajše poučuje — na Nemškem.

V našem vprašanju je Bismarckova zvitost in premetenost dala Nemčiji prednost. Ta duhoviti politik se je bil s kulturnim bojem odločno opeknel. Moral je ponehati, ker je videl, da se katoliško duhovstvo ne vda in ker je spoznal, kolika nevarnost preti nemški državi od razširjajoče se socialne demokracije. Pomiril se je s papežem in hkrati je vzprejel načela, ki jih je oznanjala katoliška stranka na Nemškem delavcem v korist, za svoja in jih položil na jezik staremu Viljemu I.

Ogrnil se je popolnoma v krščanski plašč in je z občudovanja vredno smelostjo skočil z najsvobodomiselnjšega preganjavca katoliške cerkve med marljive učence katoliških socialnih politikov.

V dokaz temu navajamo njegove besede, ki jih je govoril cesar Viljem I. državnemu zboru dne 17. listopada l. 1881., rekoč:

„Že meseca svečana tega leta smo se udostojili izražati svoje prepričanje, da se ne bo smelo iskati zdravljenja socialnih napak samo po potu zatiranja socialno-demokratskih izgrediv, marveč enakomerno s pozitivnim pospeševanjem delavske blaginje. Naša cesarska dolžnost je, da polagamo to nalogo državnemu zboru iznova na srce in s tem večjim zadovoljstvom bi se ozirali nazaj na vse uspehe, s katerimi je Bog vidno blagoslavljal našo vlado, ko bi se nam posrečilo vzeti kdaj s seboj zavest, da smo zapustili domovini novo in trajno varstvo trajnega miru in pomoči potrebnim večjo varnost in uspešno pomoč, ki jim po pravici gre. V svojem prizadevanju v tem oziru smo si gotovi, da se ujemajo z nami vse zvezne vlade in zaupamo na državnozborsko pomoč brez strankarskega razločka.

V tem zmislu se bo najprej na temelju bivših državnozborskih razprav predelal zakonski načrt o delavskem zavarovanju proti nezgodam, ki se je v prejšnjem zasedanju od zveznih vlad predložil, da se pripravi njegova zopetna razprava. V njegovo izpolnilo se mu bo pridala predloga, ki name-rava enakomerno organizovati obrtne bolniške blagajne. Pa tudi tisti, ki se ne morejo živiti vsled starosti in onemoglosti, imajo do cele družbe upravičeno pravo, da jih država bolj podpira, nego li se je dozdej moglo storiti.

Za to skrb najti pravih sredstev in potov, je težka, pa tudi ena najvišjih nalog vsake države, ki stoji na nravnih temeljih krščanskega ljudskega življenja. Ožji stik z realnimi silami tega ljudskega življenja in njihovo združenje v obliki korporativnih zadrug pod državnim varstvom in državno

skrbjo, bode, kakor se nadajamo, omogočilo rešitev tudi tistih nalog, katerim državna oblast sama ne more biti v takem obsegu kos. Vsekakor se pa tudi po tem potu ne bo dosegel namen, če se ne bodo uporabljala znatna sredstva.“

Dne 14. malega travna 1883 je govoril Bismarck po Viljemu I. te-le besede:

„Če se bo proračun za prihodnje leto prej obravnaval, se bo vsaj za zimsko zasedanje dobilo toliko svobodnega časa od nujnih poslov, katerega je treba, da dozore uspešne preosnove na socialno-političnem polju.

Za to je treba dolgo časa z ozirom na čuvstva, s katerimi gledamo v svoji starosti na velikost tistih nalog, ki se morajo rešiti, preden se naše dne 17. listopada 1881 navedene namere praktično vsaj toliko udelejujejo, da bodo našle pri udeležencih popolno umevanje in vsled tega tudi popolno zaupanje.

Naše cesarske dolžnosti nam pa veleajo, da ne zamudimo nobenega sredstva, katero je v naši moči, v uspešno izboljšanje delavskih razmer in v mir raznih stanov med seboj, dokler nam Bog še časa za delo dovoli.

Zato hočemo iznova državnemu zboru s tem svojim nagovorom in z zaupnim pozivom na njegovo izkazano zvestobo za cesarja in državo na srce polagati, naj kmalu reši važne predloge, ki so v njem omenjene.“

V ravno tistem zmislu je govoril Viljem II. dne 25. rožnika 1888., rekoč:

„Zlasti si v polnem obsegu prisvajam govor mojega deda dne 17. listopada 1881. in bom nadaljeval v tistem zmislu. Deloval bom, da državno zakonodavstvo tudi še dalje skrbi za varstvo delavskega ljudstva, katero mora dajati po načelih krščanskega pravoslovja slabim in zatirancem v boju za obstoj.“

In dne 22. listopada 1888. slove prestolni govor Viljema II. tako-le:

„Kot drago izročilo svojega v Bogu počivajočega gospoda deda sem sprejel nalogo nadaljevati od njega pričeto socialno-politično zakonodavstvo. Ne vdajam se upanju, da se more z zakonodavskimi naredbami odpraviti iz sveta revščina našega časa in človeško siromaštvo, vendar sodim, da mora državna oblast olajšati gospodarsko stisko in z organičnimi napravami spraviti v veljavo udelejevanje na krščanskem temelju vzraščajoče ljubezni do bližnjega, kot dolžnost državne skupnosti. Težave, ki ovirajo uspešno po zakonih zaukazano zavarovanje vseh delavcev proti nevarnostim starosti in onemoglosti, so velike, toda z božjo pomočjo ne nepremagljive. Kot sad obsežnih preiskav boste dobili v roko načrt, kateri vam predlaga primerno pot, da se uresniči ta namen.“

Naše liberalno izobraženstvo in naše veliko časopisje bi bilo izven sebe, ko bi čulo v Avstriji take besede. Zato smo pa tudi zaostali za Nemčijo.¹⁾

¹⁾ V poduk o socialno-političnih zakonih v Nemški državi je najboljša zelo spretno sestavljena zbirka: Guttentag'sche Sammlung deutscher Reichsgesetze. V našo tvarino spadajo zlasti: Nr. 6. Reichsgewerbeordnung. O delavskem varstvu govori v zlasti novela

Kar smo pa vendar dosegli v Avstriji, je sad krepkega, dolgotrajnega prizadevanja katoliških mož. Vseh posamnih njihovih govorov, nasvetov, predlogov, spisov in dejanj ne moremo tu naštevati, ker bi o tem morali pisati debelo knjigo. Naša trditev je že s tem, dokazana, da se je vršila delavska enkêta v obrtnem odseku od 30. mal. travna do 8. vel. travna vsled neprestanih zahtev in pod vodstvom katoliško mislečih poslancev v državnem zboru.

Ta delavska enkêta je prav za prav pričetek socialno-političnega zakonodavstva v naši državi. Kadarkoli so se prej spominjali poslanci delavskega stanu in zahtevali potrebnih zakonov v njegovo podporo, so jim liberalci ugovarjali, da ni tako hudo, kakor se trdi. Da bi se ti izgovori enkrat za vselej pokopali, so katoliški poslanci sprožili misel, naj se skličejo delavski in delodajavski zastopniki, da v pričo obrtnega odseka pojasnijo svoje razmere.

Ta misel je po raznih spletkah vendar-le prodrla in dné 30. mal. travna se je, kakor smo že omenili, pričela delavska enkêta.¹⁾

Poklicanim zastopnikom je predložila enkêta ti-le predvprašnji:

- „1. Koliko časa se dela v Vašem obrtu?
2. V kakšnem obsegu in koliko stari delajo otroci?“

Glavna vprašanja so bila ta-le:

„1. Do katerega leta se ne smejo otroci rabiti pri rednih obrtnih opravilih, in je-li pri tem razlikovati med tvornico in delavnico, med vrstami obrtov in opravilom?

2. Do katerega leta, na koliko ur in za katere obrte se mora omejiti redna uporaba tacih otrok, ki so odrasli starosti neuporabljivosti in se li ima ozirati na stopnjo njihovega telesnega razvoja?

3. Do katerega leta, v kakšni meri in na kakšen način se ima omejiti delavnik tistih delavcev in delavk, ki so odrasli otročjim letom, ne da bi bili dosegli starost telesne zrelosti? Ali se morajo izdati različna določila za oba spola in kakšna?

4. Ali je mogoče brez nevarnosti za tekmo vanje (Concurrenzfähigkeit der Gewerbe) med obrtni in med pridobitno zmožnostjo delavskega stanú prepovedati delo odraslih delavcev po tvornicah in delavnicah ob nedeljah in praznikih, kakor tudi omejiti delo ob tako imenovanih delavnikih na neko gotovo, oziroma kakšno število ur na dan ali na teden? Če se to potrdi: Ali bodi omejitve za vsa obrtna dela enakomerna? Ali naj se neka-

dné 17. malega srpana 1878. — Nr. 21. E. von Woedtke: Gesetze betreffend die Krankenversicherung der Arbeiter vom 15. Juni 1883 und 28. Jänner 1885. — Nr. 23. E. v. Woedtke: Unfallversicherungsgesetz vom 6. Juli 1884 und Gesetz über die Ausdehnung der Unfall- und Krankenversicherung vom 28. Mai 1885. — Nr. 28. Leo Mugdan: Gesetz, betreffend die Unfallversicherung der bei Bauten beschäftigten Personen vom 1. Juli 1887. — Nr. 30. E. v. Woedtke: Gesetz betreffend die Invaliditäts- und Altersversicherung vom 22. Juni 1889.

¹⁾ Stenographisches Protokoll über die vom 30. April bis incl. 8. Mai 1883 im Gewerbeausschusse des Abgeordnetenhauses stattgehabte Enquête über die Arbeitergesetzgebung. Wien 1883.

tere kategorije izvzamejo in katere? Ali se smejo dopustiti za druge kategorije izjeme in v kakšnem obsegu?"

Vprašanja so nameravala izzvati splošni pregled, kako se delavcem godi, in od njih in delodajavcev samih izvedeti, kaj sodijo o nekaterih dvomljivih vprašanjih v novi predlogi obrtnega zakona, ki se je prav tedaj obravnavala v obrtnem odseku.

Izvedenci so zastopali zelo raznovrstna načela. Delodajavci so bili večinoma proti vsakemu skrajšanju delavske dobe in na dolgo in na široko so dokazovali, da bi moral vsled tega propasti veliki obrt v Avstriji, ker bi ne mogel tekmovati. Dejansko se je pokazalo ravno narobe. Moravski in severno-češki tvorničarji so se posebno kosali v obširnem dokazovanju, da ni mogoče v tem oziru privoliti delavcem. A ko se je izvršil zakon, nam poroča reichenberški obrtni nadzornik, da ob krajšem delavniku zaslužijo delavci to, kar so prej. Ravno tako so se ustavljali nedeljskemu počitku; z nekim posebnim cinizmom so tudi zagovarjali otroško delo, češ da se vsaj desetletni otroci potrebujejo pri delu. To misel je zagovarjal z zdravniškega stališča zdravnik dr. Czerkawski in raznim odgovorom v tem in drugih ozirih je odgovoril: „Delavec mora pač nesanitarno živeti, če noče sanitarno umreti.“

Nekaj mož (n. pr. poslanec Pacher) se je pa vendar dobilo tudi med delodajavci, ki so pritrjevali skromnim določbam delavskega varstva v obrtni predlogi.

Delavski izvedenci so bili skoraj brez izjeme socialni demokrati. Med njimi samimi jih je nekaj odločno zahtevalo delavskega varstva, drugi so se pa tako rekoč norčevali iz vsega, za kar se je šlo.

V dokaz navajam besede socialno-demokratskega izvedenca Nechvile-ja iz severne Češke:

„Mnogi so se prepričali, da si prav za prav ne moremo mnogo obetati od nameranih preosnov, ker ni dobre volje, in ker gojimo sedaj v glavi popolnoma druge zahteve in imamo že v načrtu druga pota.“¹⁾

To je popolnoma v zmislu socialne demokracije, ki teži le po uresničitvi svojega komunističnega programa. Socialno demokracijo spoznavamo tudi iz teh le besedi tiskarskega izvedenca Högerja:

Ta § (75. v predlogi, da se mora dati vsakomur priložnost v nedeljah opraviti verske dolžnosti) je prav za prav zelo odveč, delavcev se nas je že velik del popolnoma odvadil hoditi k maši; mi ne verujemo več na nobeno prihodnje življenje, kjer bi nas čakalo samo večno veselje, materijalisti smo postali, ki hočemo, da se nam že na zemlji dobro godi in ki smatramo à vista menico na večnost za papir brez cene.“²⁾

¹⁾ Stenogr. Protokoll o. c. str. 109.

²⁾ Stenograph. Protokoll o. c. str. 57.

Enkêta je vendar le spravila na dan grozne stvari. Vsak, kdor je količkaj nepristranski premotril gradivo, ki ga je podajala, je moral spoznati, da ne more iti več tako dalje.

Ob sklepu je predsednik obrtnega odseka drž. poslanec pl. Zailling er posegel do korenine in je s tem razkril ideje, ki so vodile tiste, ki so enkêto uprizorili in ki so največ storili, da se je tudi v zakonodavstvu pričelo socijalno-politiško delo. Dejal je med drugim :

„Pred tisoč in več leti je že prvi socijalistovski voditelj Spartacus vzbudil suženjsko vojsko s čarobno besedo: „Nobene pravice ni več na zemlji, ker ni nobenih bogov tam gori; zato dvignite svoje krepke roke in si prilastite to, kar ste si pridelali in kar uživajo bogatini.“ In Lassalle je izrazil to misel z besedami: Meščanski stanovi (bourgeois) so vam že izdavn dokazali, da ni nebeskega premoženja; zato zgrabite za njihovo pozemsko premoženje in uživajte, kar se vam sedaj zabranja.“ — To je tudi govornica sedanjih socijalistov; toda jaz mislim, da tiči v teh izjavah tudi ključ k rešitvi in pot, po kateri se more socijalno vprašanje najboljše rešiti. Ne bojim se tu javno izražati, da vidim to pot samo v tem, če se družba povrne k pozitivni veri, če se povrne k Bogu. Samo ta pot nas more trajno in temeljito rešiti iz nevarnosti, ki hrumi krog nas.“

Enkêta je pokazala, da se mora tudi v Avstriji pričeti na socijalno-političnem polju. Že l. 1883. se je vzprejel zakon o obrtnih nadzornikih; l. 1884. se je pa od 15.—23. vel. travna obravnaval in končno sklenil zakon o delavskemu varstvu (VI. pogl. obrtnega zakona).

Tedaj se je pokazalo, kako malenkosten in omejen je liberalizem, ko se gre za obrambo njegovih trdnjav. Nekateri liberalci (Mauthner, Matscheko, Sax) so žugali, da uide kapital preko mej, če se mu bodo tukaj nakladala taka bremena. Proti normalnemu delavniku, ki se je vvedel pri nas po švicarskem zgledu, so kričali, da je v Švici ta zakon le na papirju, da je nemogoče v Avstriji izvesti ga, in voditelj liberalne stranke, baron Chlumetzky, je celo zaklical: „Brez 12. ure bi propadel večji del tekstilnega obrta.“

Neki liberalcec se je celo upiral nedeljskemu počitku in prepovedi, da bi se ne smel izplačevati zaslužek v gostilnah.

Dné 18. svečana 1884. je zaklical v zbornici liberalcec Neuwirth katoliškim poslancem: „Po vašem prizadevanju se v ti hiši naravnost pridiguje socijalna revolucija.“ — Par določil delavskega varstva je bilo torej liberalcem — socijalna revolucija.

Dné 17. vel. travna je gromel poslanec Auspitz tako-le: „V boju ki se sedaj bije proti meščanstvu in proti liberalnim načelom (!) bomo vztrajali, ne meneč se za tó, ali prihajajo napadi od desnice ali od najskrajnejše levice, ali se vrše z ostro brušeno damascenko ali z neotesanim kolom, ali z zlobno premišljenostjo ali z okorno podlostjo; ne menč se za tó, ali so izvenparlamentarni somišljeniki naših sovražnikov med modrokrvnimi, s stanovskimi predsodki napojenimi aristokrati, ali pa iz demagogov, ki smrdé po petroleju, kateri na mestu verskega fanatizma, ki je izviral

vsaj iz blagega vrelca, proglašajo samo umazani fanatizem zavisti za kruh in onesnažujejo vzvišeni duh nemškega naroda z umazanim sovraštvom med stanovi.

Ves reakcijski strah, ki sedaj tako na široko nastopa v Avstriji, ni nič drugega, nego odtisk tega, kar se istodobno godi v nemškem cesarstvu in bo zato tudi tukaj izginil, čim se tam stvar preobrne!“

V resnici značilne besede! Proti takim nasprotnikom je bilo treba braniti socijalno-politične zakone!

Zakon se je končno vendar le vzprejel, žal da ne v prvotni obliki, marveč preluknjan v liberalnem zmislu. Chlumetzky je spravil v veljavo s 140—142 glasovi znatno olajšavo pri podeljevanju pravice, da se sme delati tudi nad normalni delavnik.

Poljaki so igrali dvoumno ulogo. Radi bi bili ustregli liberalcem in zato so pri vsaki priliki na videz posredovali, v resnici pa le ovirali razvoj delavskega varstva v pravem zmislu. Trebalo je mnogo hudih bojev, da se je vsaj to doseglo, kar imamo sedaj.

Nobeno očitanje se ne sliši proti katoliško mislečim možem tolikokrat, nego to, da niso za časa svoje 2000letne nadvlade za delavce ničesar storili. Nobeno očitanje pa ni tudi tako neumno in nevhvaležno.

Blagostanje obrtnega stanu v srednjem in še tudi precej časa trajajoče v novem veku je vzplodil edino le duh krščanske pravičnosti in ljubezni. Ko se je pojavil velik obrt, pa že katoliška cerkev nikjer ni imela kake odločilne besede. Reči smemo, da je z delavskimi stanovi vred bila napadana tudi katoliška cerkev, in kjer so se teptale delavske pravice, se tudi njene niso priznavale.

Vendar je pa kljub temu vzbudila izmed svoje srede po vseh državah celo vrsto pogumnih mož, ki so se edini z jasnim umom in gorkim srcem potegovali za delavske stanove.

Naj tu navedemo lepe besede princa Lichtensteina, ki jih je govoril dné 17. vel. travna kot generalni govornik za VI. poglavje obrtnega zakona:

„Na dvojen način se stavijo hiše z ozirom na tla, kjer stojé. Tam, kjer so tla nepremična, n. pr. na naši pevnini, se zidajo visoke kamenite hiše in temelj se izkoplje v globokih tleh; take hiše se upirajo vremenu in časa viharjem.

Tam pa, kjer se tla po vulkanskih silah vedno majejo, n. pr. na Japonskem, stavijo lesene hiše in prelagajo temelj v težko trdno stesano streho, ki mora vzdrževati poslopje. Taka poslopja plešejo med potresom na svojih tleh, kakor če premikaš mizo sem in tja.

Hiše prve vrste so gorke, pripravne, prijetno se v njih prebiva, prostori so med seboj ločeni z vmesnimi zidovi. Hiše druge vrste so nevarne za ogenj, mrzle, neprijazne in dajejo samo začasno varstvo. Stanovniki so med seboj ločeni le s premakljivimi popirnimi stenami.

Dve stavbni vrsti sta tudi v človeški družbi. Temelj je ali v nižjih slojih, v delavskih stanovih, ki so zadovoljni s svojim položajem; taka družba se upira sovražniku, ki jo napada od zunaj, in se ustavlja ognju, ki

ga zažigajo notranje stranke; vsak stan se čuti domačega v svojem pravnem obsegu, ki ga lahko zatvori, kot bi bil njegova soba.

Ali pa so nižji ljudski sloji nemirni, ker se nezadovoljni s svojim položajem; potem pa družba ne more nič drugega, nego preložiti temelj v težko, nerodno streho, ki vse vzdržuje, pa tudi vse pritiska, v brezštevilno uradništvo, v nebrojno policijo, v milijone bajonetov in milijarde državnih dolgov.

Vkljub temu pa zadostuje vsaka sapica, da odpihne tako družbo, vsaka iskra, da jo vpepeli in med njo so pravni obsegi posamnih stanov tako slabo omejeni, da vsak dolgoprstež lahko pomoli svojo pohlepno pest skozi papirjevo vmesno steno v posest svojega soseda. Med tako družbo pa se vedno trese in poka; ne more niti veselo živeti, niti mirno spati od strahu, da se ne odpre prepad ob njenih nogah.

Izbirajte sedaj, ali hočete zgoraj policijo in spodaj dinamit, ali pa ljubezni polno in požrtvovalno skrb višjih stanov za ljudstvo, ki nam bo plačevalo s svojo ubogljivostjo, s svojo zadovoljnostjo in s svojim mirom.

Naša razprava nam priča, da tudi v Avstriji ni bilo drugače. Ne smemo pozabiti, da je od l. 1867. katoliška cerkev dobivala udarec za udarcem in da je državna oblast samosilno posegala v cerkvene zadeve. Možje, ki so se borili za cerkveno svobodo, so z isto vnemo zagovarjali tudi delavske pravice. Z delavskim varstvom in zavarovanjem še ni vse končano. To je res! A koliko hudega se je že s tem, kar imamo, zabranilo, koliko delavskih moči se je ohranilo, koliko sile se je vsled tega dalo delavskim organizacijam, to more presoditi vsak, kdor se je količkaj vglobil v žalostne razmere, preden so se uveljavili omenjeni zakoni.

Socijalni demokratje sicer nočejo priznavati resnice in ob volitvah se vežejo z liberalci proti katoliškim strankam. Tega pač ne delajo iz ljubezni do delavskega stanu, marveč le iz sovraštva do cerkve.

Zavest zaupanja v naša načela in zadovoljstvo, katero nam daje zgodovina delavskega varstva in zavarovanja, nam vzbuja tudi nadejo, da se tudi noben pošten in resnicoljuben delavec ne more ustavljati sili tega dokaza. Ko se mu razkadi s sovraštvom napojeno sanjarstvo, mu brez dvojbe stopi pred duševno oko najboljša mati vseh zatirancev in z vso gorečnostjo se je bo oklenil in s trdnim prepričanjem pričakoval boljših časov v naročju katoliške cerkve.

D. Kje smo sedaj?

V kratkih obrisih nameravamo v tem zadnjem odstavku svoje razprave navesti sedaj veljavne zakone, kateri se tičejo delavskega varstva in zavarovanja v naši državi.

1. *Delavsko varstvo.* Tu sem spadajo ti-le zakoni: *a)* 8. sušca 1885 za obrtne delavce v zvezi z vvodnim patentom k obrtnemu zakonu dne 20. prosenca 1859; *b)* 17. rožnika 1883, kjer se določajo obrtni nadzorniki; *c)* 23. svečana 1897 (drž. zak. št. 63), ki ima zlasti gledé na vajence več važnih določb; *č)* 27. listopada 1896 (drž. zak. št. 218) govori o obrtnih sodiščih; *d)* 21. rožnika 1884 (drž. zak. št. 115), ki govori o rudniških in topilniških

delavcih. V zvezi s temi zakoni so tudi raznovrstni ministerski odloki, ki vevajajo večinoma po zakonu utemeljene izjeme v korist delodajavcev.

Zakoni o delavskem varstvu se nikakor ne raztezajo na vse delavce. O zadnjem štetju l. 1890. se je nabrojilo v Avstriji 9,187.470 delavcev in dninarjev.

Od teh pripada:		v odstotkih vseh delavcev
k poljedelstvu in gozdarstvu	6,440.027	70·10
k obrtu	2,243.734	24·42
k trgovini in prometu	424.153	4·62
nedoločenih	79.556	0·86

Po poročilih iz bolniških blagajn, iz zavarovalnic proti nezgodam in iz raznih združenj se deli naštetih 2,243.734 obrtnih delavcev tako-le:

		v odstotkih obrnih delavcev
v rudnikih	139.769	6·24
v tvornicah	731.909	32·63
pri rokodelstvu	619.212	27·60
pri domačem obrtu	752.835	33·53

Delavsko varstvo ne sega na poljedelske in gozdarske delavce; na trgovske delavce le deloma z nedeljskim počitkom; prometni delavci so skoraj popolnoma izključeni; prav tako niso do mala nič zadeti delavci pri domačem obrtu. V malem obrtu se zakonita določila redno prestopajo; veliki obrt pa dobiva v obilni meri od vlade oprost. Samo ena tretjina obrtnih delavcev (ali 8% vseh delavcev) — tvorniški in rudniški — uživa delavsko varstvo v najširšem obsegu z otroškim varstvom in normalnim delavnikom.

Splošno delimo lahko vsebino delavskega varstva po raznih načelih, iz katerih se snuje: нравni oziri (nedeljski in prazniški počitek); splošno fizični oziri (varstvo proti nezgodam, obrtna higijena, normalni delavnik), zgolj gospodarski oziri (plačevanje, odpoved). Nekatera določila se tičejo različnih posebnosti med delavci (otroci, mladeniči in deklice, ženske); končno imamo še policijsko-redna določila (delavski izkazi — knjige — zapisniki — redi.)¹⁾

a) **Nedeljski počitek.** Za obrtne delavce določa zakon: Ob nedeljah mora počivati vsako obrtno delo. — Počitek se mora začeti najkasneje vsako nedeljo ob 6. zjutraj in mora trajati najmanj 24 ur. Zakon pa pripozna mnogo izjem: nujna popravila in čiščenje delavskih prostorov in pripomočkov; taka dela, ki se ne morejo pretrgati. Delavci, ki ne morejo zavoljo nedeljskega dela k božji službi, morajo imeti drugo nedeljo za to primeren čas. Ministerstvo pa sme dovoljevati še posebne izjeme. — Tudi za rudniške in topilniške delavce velja nedeljski počitek 24 ur počenši v nedeljo ob šestih, a tudi tu je mnogo izjem. Praznikov ne pozna zakon.

¹⁾ Dr. Ernst Mischler v Oesterreichisches Staatswörterbuch. I. Band. Wien 1895, Alfred Hölder. Str. 49.

b) Varstvo proti nezgodam in obrtna higijena. V tem oziru se ukazuje, da morajo biti delavski prostori zračni in snažni; nevarnosti pri strojih se morajo s primernimi napravami omejiti; tudi stanovanja, ki jih prepuščajo delodajavci delavcem, ne smejo biti zdravju škodljiva. Posebno se mora skrbeti za zdravje pri kemiških obrtih in pri izdelovanju fosfornih užigal. — Za rudnike se zahteva, da se vvedó potrebna sredstva proti posutju, da se vožnja vrši varno in da se v ta namen vsak dan preiščejo vozni stroji, končno da se preiskavajo plini. Vrh tega so izdale posamne rudniške gosposke še mnogo podrobnih ukazov. — Vodstvo v rudnikih smejo imeti le izvedene osebe v rokah, ki so dovršile kako avstrijsko rudniško akademijo in so bile vsaj tri leta pri kakem rudniku v praktični službi.

c) Normalni delavnik. Za obrtne delavce ne sme trajati delo med 24 urami več nego po 11 ur. Minister notranjih zadev pa sme določiti zaslišavši obrtne in trgovske zbornice tiste obrti, ki smejo podaljšati delavsko dobo za eno uro. Vrh tega sme obrtna gosposka prve instance v posamnih slučajih k večjemu za tri tedne, deželna vlada pa tudi za dalje dovoliti, da se prekorači 11-urni delavnik. Za tri dni v mesecu se pa podjetnik samo oglasi pri obrtni gosposki prve inštanke. Kjer je dovoljeno nedeljsko delo, je za menjavanje delavcev dovoljen en 18-urni delavnik na teden. — Ukazuje se tudi, da se mora dati med delom poldrugourni odmor; na poludne naj, če je le mogoče, odpade ena ura. Če se predpoldne ali dopoldne dela po pet ur ali manj, zadostuje poldanski odmor. Ministerstvo sme za posamne vrste raznih podjetij skrajšati odmoru namenjeno dobo. — V rudnikih ni nobene zakonite določbe, ki bi se tikala odmorov.

Za rudnike traje „šihita“ kvečjemu 12 ur; pravo delo pa ne sme presegati 10 ur. Za rudnike v visokih alpskih krajih sme dovoliti minister, da se ne sme prekoračiti 60-urna delavska doba na teden. — Kadar preti kaka nevarnost, sme rudniški lastnik zaukazati tudi daljši delavnik.

č) Plačevanje, odpoved. Plačevati se mora v denarju. Samo stanovanje, drva, orodje se smejo po pogodbi, hrana pa po lastni ceni všteti. V gostilnah ali žganjarnah se ne sme plačevati. Prepiri zovoljo plače spadajo pred obrtna sodišča, ki se imajo ustanoviti, kakor smo že omenjali, s 1. malim srpanom l. 1898. Odpovedati se sme delo v 14 dneh; akordni delavci pa ne smejo preje opustiti dela, dokler ne izvršé, kar so prevzeli. — Prav to velja tudi pri rudniških in topilnih delavcih. Samo za paznike in uradnike velja tri mesečna odpoved. V gotovih slučajih sme podjetnik delavca takoj odpustiti. Če pa delavec opusti delo pred določenim obrokom, je kriv prestopka proti obrtnemu zakonu in je podvržen predpisani kazni. Delodajavec, ki pred odpovedno dobo brez zakonitega vzroka odžene delavca, mu pa mora plačati za celo dobo zaslužek.

d) Otroci, mladi delavci in ženske. Splošno velja, da se smejo otroci od 12.¹⁾ do 14. leta kvečjemu po 8 ur na dan uporabljati pri

¹⁾ Zakon šteje vedno izpolnjeno leto.

takih obrtnih delih, ki jim niso škodljiva, in če ne ovirajo šolske dolžnosti. Do 16. leta se ne smejo delavci rabiti po noči t. j. od 8. ure zvečer do 5. ure zjutraj, razven če to dovoli iz posebnih ozirov trgovski minister v zvezi z notranjim ministrom.

Za tvornice so določbe strožje. Pred 14. letom se ne smejo redno rabiti otroci v tvornicah; od 14.—16. leta smejo opravljati samo ložja dela. — V rudnikih veljajo ravno te določbe. Pred 14. letom se smejo pri ložjih delih otroci uporabljati samo z dovoljenjem obrtne gosposke na prošnjo njihovih starišev, oziroma varihov, če pri tem ne zanemarjajo šolskega pouka. — Ženske ne smejo delati v tvornicah po noči, razven z ministerskim dovoljenjem. Tudi sicer se smejo rabiti le za ložja dela. Ministerstvo sme za nekatera obrtna podjetja sploh prepovedati ženskam in mladim delavcem delo. Pri rudnikih in topilnicah se šteje mlada doba ženskam do 18. leta. Porodnice smejo pri obrtnih podjetjih še — le štiri tedne po porodu na delo, pri rudnikih in topilnicah pa redno v šestih tednih in le izjemoma v štirih tednih.

Po novem obrtnem zakonu dné 23. svečana 1897. so se za vajence vzprejela posebna določila. Vsak mojster mora napraviti pogodbo, ko vzprejme vajenca, v kateri se zaveže, da bo skrbel za njegov strokovni pouk. — Pošiljati ga mora tudi v obrtno šolo. Ima sicer očetovsko oblast nad njim, toda trpinčiti ga nikakor ne sme. Če zanemarja mojster važne dolžnosti, zlasti če ne skrbi za obrtni pouk svojih vajencev, se mu sme odvzeti pravica sploh imeti vajence. Če pa se pregreši proti javni nramnosti, ali če je bil obsojen zavoljo kakega hudodelstva, ne sme imeti nobenega mladoletnega pomožnega delavca.

e) Delavski zapisniki — redi — knjige. Vsako obrtno podjetje mora imeti zapisnik svojih delavcev. Kjer je več nego 20 pomožnih delavcev, mora imeti od obrtne gosposke potrjen delavski red, ki mora biti nabit v delavnici.

V tem redu je treba zlasti o teh le stvareh določil:

1. Mladi delavci in njihova uporaba.
2. Začetek in konec delavske dobe; odmori.
3. Pravice in dolžnosti nadzorovalnega osobja.
4. Kazni in njihova uporaba.
5. Način plačevanja.
6. Obrok za odpoved in razlogi, kdaj se sme takoj razrušiti delavska pogodba.

Vsak delavec mora imeti, ko vstopi v delo, potreben izkaz in sicer trgovski uslužbenci izpričevala svojih prejšnjih gospodarjev; delavci pa delavske knjige.

Pri ti priliki omenjamo, da so trgovski uslužbenci nižje vrste (k višji vrsti se n. pr. štejejo: knjigovodje, blagajničarji i. t. d.) tudi vzprejeti v delavsko varstvo. Samó delavnik ni zanje določen in gledé na otroke ni pri njih nobenega določila. — Za nedeljo velja to-le: V večjih mestih, ki imajo vsaj 20.000 prebivalcev, smejo biti prodajalnice odprte do polдне;

tiste, ki prodajajo živila, pa tudi še zvečer po šestih dve uri; za druga mesta veljajo dosedanje navade, vendar ne smejo biti odprte čez 3. uro. — Prepire med uslužbenci in trgovci-gospodarji bo tudi razsojalo obrtno sodišče. — V rudnikih in topilnicah je zaukazan službeni red, ki ga mora potrditi rudniška gosposka. — Tudi delavske knjižice so zaukazane za rudniške delavce.

Končno navstaja še vprašanje, kdo naj skrbi, da se izvršujejo zakoni delavskega varstva.

V obrtni stroki služi v ta namen obrtno nadzorstvo, ki je ustanovljeno z zakonom dné 17. rožnika 1883. Začetkom je bilo devet oseb pri tem nadzorstvu, sedaj jih je z vsemi uradniki vred — 46, ki so razdeljeni na sedemnajst nadzornih okrajev. Za naše kraje so ti-le okraji: Dalmacija in Primorska s sedežem v Trstu, Gorenji Štajar in Koroška s sedežem v Celoveu, in južni Štajar s Kranjskim z nadzornikom v Gradcu. Nadzornik mora gledati, da se izvršuje zakon. V ta namen sme, kadar mu je drago, pregledati delavnice in delavska stanovanja in kogarkoli izmed delavcev tudi brez prič zaslišati. To načelo se je splošno dobro izkazalo. Res je sicer delokrog obrtnih nadzornikov premajhen in zlasti njihova moč zelo omejena, vendar so primerno že zelo mnogo dobrega storili. Da se nam ne bode očitalo, da govorimo strankarski, navajamo v potrdilo besede socialno-demokratskega voditelja Avgusta Bebel-a, ki je l. 1889. v šte. 81 to-le zapisal o avstrijskih obrtnih nadzornikih govoreč o njihovih letnih poročilih:

„Unser Urtheil über die vorliegenden Berichte zusammengefasst lautet dahin, dass die grosse Mehrzahl der österreichischen Gewerbeinspectoren es mit ihrer Aufgabe, Schutzbeamte für die Arbeiter zu sein, sehr ernst nimmt. Dass dieselben sich lebhaft bestreben, die vorhandenen Uebelstände zum Besten der Arbeiterschaft zu beseitigen und dass einige dieser Beamten wegen ihres festen und offenen Auftretens gegen die vorhandenen Uebelstände und ihre Urheber als Musterbeamte ihrer Art angesehen werden müssen. Besonders angenehm berührt die Weise, wie dieselben als Vermittler und Schiedsrichter überall in den Streitigkeiten zwischen Arbeiter und Unternehmer auftreten. . . In der kurzen Zeit ihres Bestehens haben es die österreichischen Gewerbeinspectoren verstanden sich zu Vertrauenspersonen bei den Arbeitern einzuführen. Das ist alles, was man verlangen kann. Bleibt trotzdem noch vieles zu wünschen übrig, so liegt die Schuld nicht an den Aufsichtsbeamten, sie liegt an der Unzulänglichkeit ihrer Zahl, an dem Mangel an Mitteln, an den Fehlern kräftiger Unterstützung seitens der höheren und niederen Gewerbebehörden und nicht zuletzt an der Lückenhaftigkeit der bestehenden Arbeiterschutzgesetzgebung.“

Ne bojimo se javno izreči, da se v tem oziru naše misli krijejo z Bebelovimi.

Ko se je pričelo obrtno nadzorstvo, je bilo v Avstriji 2564 njim podrejenih podjetij. Leta 1896. je bilo tacih podjetij 10.911, torej skoro za 325 % več. Zato ni čuda, da so imeli obrtni nadzorniki vedno več nadzorovalnega,

pa tudi drugega dela. Pritožbe, s katerimi se obračajo delavci k njim, se vedno množé.

Leta 1884.	je bilo pritožb	100		
„ 1885.	„ „	526	uspešno končanih	62
„ 1886.	„ „	1359	„ „	75
„ 1887.	„ „	1557	„ „	70
„ 1888.	„ „	2780	„ „	64
„ 1889.	„ „	4348	„ „	67
„ 1890.	„ „	5023	„ „	41
„ 1891.	„ „	5313	„ „	30
„ 1892.	„ „	5254	„ „	43
„ 1893.	„ „	5915	„ „	35
„ 1894.	„ „	5817	„ „	35
„ 1895.	„ „	6522	„ „	27
„ 1896.	„ „	6742	„ „	30

Žalibog premalo uspeha pri tolikem delu! Veliko dela dajejo obrtnim nadzornikom tudi komisije. Kadar se ima iz nova upravit, ali popraviti kaka tovarna, se kličejo poleg in v tem oziru znašajo njihovi nasveti več tisoč na leto (n. pr. 1894 — 3138, 1895 — 3388, 1896 — 3779). —

Za rudnike in topilnice ni posebnih nadzornikov. Leta 1896. je bil državni zbornici že predložen neki načrt v tem oziru, toda ta ni prišel do veljave. Nadzorstvo je še vedno v rokah rudniške gosposke. Prva instanca te gosposke je 28 „revirnih uradov,“ druga instanca so pa štiri rudniška glavarstva na Dunaju, v Pragi, v Celovcu in v Krakovem; vrhovno vodstvo je v rokah kmetijskega ministerstva. V ministerskem odloku dné 27. vel. travna 1892 so našteje točke, po katerih se morajo ravnati. Prav za prav imajo le gledati, da se izvršujejo zakoni gledé na varnost delavcev, delavski čas, delavske knjižice, delavski red, žensko in mladih delavcev delo, nedeljski počitek in izplačevanje. Posebe naj omenjamo, da smejo zaukazati varnostne naprave v nevarnih slučajih, in če se ne izvrši njihov ukaz, smejo podjetniku naložiti primerno denarno kazen. Če izprevidijo, da je delovodja nesposoben za svoj posel, ga smejo odstaviti in na podjetnikove stroške nastaviti drugega. Ob tacih slučajih smejo zahtevati pomoč politične gosposke. V tem zmislu imajo večji pravico od obrtnih nadzornikov.

2. Delavsko zavarovanje. S tem poglavjem smo brž pri kraju, ker nimamo v Avstriji drugega, nego bolniško zavarovanje in zavarovanje proti nezgodam.

Obojno se je bilo prej začelo po zasebnem delovanju. Leta 1879., ko še nismo imeli nobenega zakonitega delavskega zavarovanja, se je štelo v Avstriji:

369 bratovskih skladnic, ki so imele 99.917 udov in 1,562.955 letnega proračuna.

40 železniških zavarovalnic za slučaj bolezni, proti nezgodam pa tudi za starost in onemoglost.

860 družih (večinoma samo bolniških).

Med temi poslednjimi jih je bilo:

504 za delavce pri velikem obrtu
 235 „ „ „ malem obrtu
 28 pri družih podjetjih
 93 splošnih.

Med njimi jih je samo 348, ki so preskrbovale tudi bolnika, in 120, ki so obetale svojim članom pogrebščino.

Imenovana društva so se osnovala večinoma še-le na temelju društvenega zakona dné 15. listopada 1867. (št. 134 drž. zak.) Prav za prav bi morala taka društva spadati po § 2. društvenega zakona 26. listopada l. 1852. (št. 253 drž. zak.) pod ta zakon, ker so zavarovalna. A naša vlada je bila do l. 1880. pač toliko pametna, da jim ni delala sitnosti smatrajōč jih za dobrodelna društva. Leta 1880. (dné 18. vel. srpana) pa je izdalo ministerstvo naredbo, da se morajo ta društva preosnovati po zakonu l. 1880. In še-le dné 16. mal. srpana 1892. (drž. zak. št. 202) se je izdal nov zakon, po katerem naj se uredé zasebna delavska zavarovalna društva.

Država sama je začela svoje delo v delavskem zavarovanju l. 1883.¹⁾ Dné 4. dec. je predložila zakon o z a v a r o v a n j u p r o t i n e z g o d a m, a do konca državno-zborskega zasedanja ni prišel načrt tega zakona v zbornici v razpravo in dné 28. prosenca 1886. je predložila vlada nov načrt.

Dné 20. vel. travna do 5. rožnika 1886 ga je obravnavala zbornica in ga z malimi izpremembami vzprejela. V njem se določuje, da se ustanové krajevne zavarovalnice. Pri njih morajo biti zavarovani delavci tistih vrst, ki so v zakonu naštetih. Zavarovalnice se ne ločijo po različnosti podjetja ali nevarnosti. V vodstvu je tretjina delavskih, tretjina delodajavskih, tretjina od vlade imenovanih zastopnikov. V zavarovalnice vplačujejo podjetniki 75 %, delavci 25 %, če imajo nad 1 gld. dnevnega zaslužka, sicer plačuje celo svoto delodajavec. Odškodnina se daje ob vseh podjetnih nezgodah, iz katerih izvira smrt ali vsaj štiritedenska pridobitna nezmožnost. Država ne prispeva z nobeno podporo. — Ta zakon se je proglasil dné 28. grudna 1887. (v l. št. drž. zak. 1888.) — Do dné 1. listopada 1889 so se morale zavarovalnice dejanski ustanoviti.

B o l n i š k o z a v a r o v a n j e po državnem vplivu se je pričelo razpravljati v zbornici l. 1885. Dné 30. sušca 1888. (drž. zak. 33) se je uveljavil zakon tičōč se delavskega bolniškega zavarovanja, po katerem se je vvedlo prisilno zavarovanje. Prispevkov plačajo tretjino delodajavci, dve tretjini delavci.

Na tem mestu imamo le še omenjati zakon o b r a t o v s k i h s k l a d n i c a h dné 28. mal. srpana 1889. (drž. zak. št. 127)²⁾ in že prej navedeni

¹⁾ V koliko je bil prej podjetnik odgovoren za nezgode, primeri: Die Haftpflichtfrage. Gutachten und Berichte veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. Leipzig. Duncker Humblot 1880. str. (1—15): — Dr. Randa in Dr. Braß: Haftpflichtfrage nach öst. Recht.

²⁾ Ta zakon ima tri zakonske dostavke: 17. prosinca 1890 (drž. zak. št. 14), 30. grudna 1891. (drž. zak. št. 3) in 17. kimovca 1892. (drž. zak. št. 178.)

zakon o registrovanih pomožnih blagajnah dné 16. vel. srpana 1896., po katerem se smejo snovati zasebne zavarovalnice.

Zavarovanja za starost in onemoglost in za brezdelnost še pričakujemo, kakor tudi tega, da se bolniško in zavarovanje proti nezgodam raztegne na širše delavske sloje.¹⁾

S tem smo zvršili svojo nalogo. „Splošno, pravi Dr. Steinbach,²⁾ smemo reči, da se bo pri trajni skrbi v nadziranju novejše avstrijsko zakonodavstvo za delavsko varstvo v bližnjem času praktično izvedlo na vseh poljih in da vobče vpliva dobrodejno in uspešno.“

Elster pa piše:³⁾ Sčasoma izginejo brez dvojbe vedno bolj sedanje velike razlike v zakonodavstvu, ker bodo spoznale tudi tiste države, ki dozdej še niso nič ali le malo poskrbele za delavce, da že zavoljo svoje samoohrambe ne smejo dalje brezdelno držati rok v naročju.“

Dà, in tega ne smemo samo želeti, marveč z vsemi silami delati na to s prepričanjem, da je tu treba sodelovanja vseh držav. Sedaj tekmuje veliki obrt tistih držav, ki se za delavce ne menijo, tem ložje. Izkoriščanje na dveh platéh cvete pri njih. Tako n. pr. Ogrri nimajo družega, nego bolniško zavarovanje; o kakem delavskem varstvu v našem zmislu ni pri njih niti besede. V delodajavčevem proračunu dosega svota, ki jo mora izdati za delavsko varstvo in zavarovanje, precejšno mero. Zato je samo po sebi jasno, da se more to vprašanje rešiti le z mednarodnim zakonodavstvom s sodelovanjem vseh omikanih držav. To misel zagovarja tudi Leon XIII.

Ne bo se pa dala uresničiti ta misel, ako poleg gospodarskih razlogov, poleg strahú pred socijalno revolucijo, poleg humanitarnih public ne nastopi prava krščanska ljubezen, kar je nemogoče, dokler ne prešine krščanski duh narodov in držav.

Dr. Janez Ev. Krek.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

Naš vek ne pozna sv. pisma. Odkar je liberalizem začel izpodjedati temelje sv. vere, ni bilo več časa govoriti o sv. pismu. Treba je bilo braniti temeljne postojanke krščanske. Tako se je sv. pismo skoraj popolnoma pozabilo. Za nobeno reč ni dandanes tako ubogo malo zanimanja kakor za sv. pismo. Na sv. pismo se nič več ne ozira ne učenjaki, ne pesniki, ne umetelniki. Pozabljene in brez časti ležijo sv. knjige le še po knjižnicah. Nekdaj so zajemali iz njih navdušenje in misli za svoje umotvore največji učenjaki, na primer sv. Avguštin, sv. Tomaž akvinski itd., največji pesniki, n. pr. Dante itd., največji umetelniki, n. pr. Michelangelo, Tizian itd., dandanes zajemljejo naši

¹⁾ Prim. Dr. Ad. Menzel: Die Arbeiterversicherung nach öst. Rechte. Leipzig. Duncker & Humblot. 1893.

²⁾ O. c. str. 432.

³⁾ O. c. str. 401.

slovstveniki iz lažnivih časopisov. Zato je tudi med starimi pisatelji in umetniki pa med novimi velikanski razloček, kakor dan in noč. V starih prevladujejo veličastne misli, v novih pa zunanja oblika. Ko premišljujemo umotvore krščanskih pisateljev in umetnikov, se nam povzdigne duh v nebeške višine, k Bogu, od koder so prišle ideje; ko premišljujemo današnje slovstvo in umetnost, ki ni drugega, kakor posnemanje pokvarjene narave, se nam potare duh in pogrezne v pozemeljsko vsakdanjost. Le redko kdaj naletimo v naših slovstvenikih na vzvišeno misel. Krivo temu je zlasti preziranje sv. pisma. Sv. pismo je namreč največjega pomena ne samo gledé na sv. vero, ampak tudi gledé na znanost, leposlovje, umetnost itd.

Da bi se vsaj nekoliko razjasnili pojmi, da bi vsaj nekoliko pomagal rojakom do pravega spoznanja in spoštovanja sv. knjig, sem sklenil objaviti nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

I.

Kaj je po nauku sv. katoliške cerkve navdihnjenje? Kdo je početnik svetih knjig? V čem je bistvo božjega navdihnjenja? Kako daleč se razteza božje navdihnjenje? Česa iščimo v svetem pismu? Važnost tega nauka!

Ako se pred našim razumništvom sklicuješ na sv. pismo, dobiš v odgovor: Kaj je sveto pismo? Ali je res Bog pisatelj sv. knjig navdihoval? Božje navdihnjenje je kaj čudnega in neverjetnega!

Vprašanje o božjem navdihnjenju je odločilne važnosti, ako hočemo razumništvo sprijazniti s sv. pismom. Kdor ne veruje v Božje navdihnjenje, njemu je sv. pismo brez veljave. Potrebno se mi zdi tedaj pred vsem razjasniti nauk sv. katoliške cerkve o navdihnjenju sv. knjig. Ali je res ta nauk kaj čudnega in neverjetnega?

Ne!

Sv. katoliška cerkev uči, da je Bog početnik sv. knjig in da je beseda v njih božja beseda. Ako hočemo imeti tedaj pravi katoliški pojem o božjem navdihovanju, si moramo misliti nadnaravno vplivanje Božje na pisatelja-človeka tako, da se more in sme Bog imenovati početnik knjige in beseda v njej božja beseda. Vsi drugi nazori so krivi.

Bili so krivoverci, kateri so si mislili vplivanje božje na pisatelja-človeka mnogo presvobodno tako, da se po njih nauku Bog ni mogel več imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Sv. cerkev je vse podmene o božjem navdihovanju obsodila, ako se iz njih ni jasno videlo, da se Bog more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Ta dva pojma, da je Bog početnik svetih knjig in beseda v njih Božja beseda, je sv. cerkev vselej trdno hranila in kar se z njima ni dobro ujemalo, odločno zavračala.

Navesti hočem samo nekaj dokazov! Že apostoli in evangelisti imenujejo Boga početnika svetih knjig in besedo v njih božjo besedo. Sv. Luka piše ¹⁾:

¹⁾ Dejanje apostolov I. 16.

Dopolniti se mora pismo, katero je prorokoval sv. Duh po Davidovih ustih o Judi, kateri je bil voditelj njih, ki so Jezusa ujeli:

ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ περὶ 'Ιουδα τοῦ γενομένου ἑδηγροῦ τοῖς συλλαβούσιν 'Ιησοῦν.

Na drugem mestu¹⁾: Prav je sv. Duh govoril po Izaiji proroku našim očetom:

ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ 'Ησαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

Na drugem mestu²⁾: Bog pa je tako dopolnil, kar je prorokoval po ustih vseh prorokov:

ἃ προκατήγγειλεν διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν.

Sv. Peter, prvi glavar sv. katoliške cerkve, piše v drugem pismu I. 21.: Prorokovanje ni prišlo nikdar iz človeške volje; temveč navdihnjeni po svetem Duhu so govorili možje božji: ἀλλὰ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι.

Očitno se izraža tudi sv. Pavel³⁾: Pavel, služabnik Jezusa Kristusa, poklican apostol, odločen v evangelij božji, katerega je Bog prej obljubil po svojih prorokih v svetih pismih: ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις. V pismu do Hebrejcev⁴⁾: Velikokrat in po mnogih potih je nekdaž Bog govoril očakom po prerokih: Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατέράσιν ἐν τοῖς προφήταις. Na drugem mestu⁵⁾: Bog pravi po Davidu: ἐν Δαυὶδ λέγων. Na drugem mestu⁶⁾ navaja besede iz Jeremije proroka kot besede sv. Duha: Pričuje nam pa tudi to sv. Duh: μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Kaj je tedaj sv. cerkev verovala in učila o sv. pismu v prvih stoletjih, se iz navedenih besedi sv. Luke, sv. Petra in sv. Pavla jasno vidi. Da je Bog početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda, je bilo takrat samo ob sebi razumljivo. Te resnice niso šele dokazovali, ampak predpolagali kot temelj vsemu drugemu dokazovanju.

Kakor je pa sv. cerkev v prvem začetku ta nauk zvesto hranila, tako zvesto ga je hranila tudi v poznejših dobah.

Za drugo in tretje stoletje nam o tem izpričuje Origenes r. 185 po Kristusu, največji učenjak tedanjega časa, kateri pravi v spisu: περὶ ἀρχῶν, da so sv. knjige bile spisane po sv. Duhu. Prav tako se izražajo tudi drugi pisatelji iz te dobe: Sv. Klement aleksandrijski (umrl 217), sv. Justin mučenik (u. 166), sv. Atenagora, sv. Teofil antijohijski (u. 181) in dr.

Za četrto stoletje imamo jasen odlok kartaginskega cerkvenega zbora l. 398, po katerem se mora vsakemu, preden vzprejme škofovsko posvečenje,

¹⁾ Dejanje apostolov XXVIII. 25.

²⁾ Dejanje apostolov III. 18.

³⁾ Pismo do Rimljanov I. 1, 2.

⁴⁾ Pismo do Hebrejcev I. 1.

⁵⁾ Pismo do Hebrejcev IV. 7.

⁶⁾ Pismo do Hebrejcev X. 15.

postaviti to-le vprašanje: Ali veruješ, da je novemu in staremu zakonu, postavi, prorokom in apostolom eden početnik, vsemogočni Bog in Gospod? *Credis etiam Novi et Veteris Testamenti, Legis et Prophetarum et Apostolorum unum esse auctorem Deum et Dominum omnipotentem?* To veroizpovedanje se zahteva še dandanes pri škofovskem posvečevanju.

Za peto in šesto stoletje imamo celo vrsto katoliških učenjakov, ti so: sv. Krizostom (u. 397), sv. Ambrož (u. 397), sv. Jeronim (u. 420), sv. Avguštin (u. 430) i. t. d.

Peti cerkveni občni zbor ali drugi carjegrajski l. 553 je izobčil Teodora Mopsuestenskega, ker je trdil o nekaterih sv. knjigah, da jih je pisatelj spisal po paganski modrosti: *Quod auctor pagana sapientia illos conscripserit.*

Papež Leon IX. (1049—1054) ponavlja v veroizpovedanju, katero je poslal v podpis Petru antijohijskemu, besede kartaginskega zbora.

Prav tako se izraža tudi papež Inocencij III. (1198—1216) v veroizpovedanju, katero je poslal krivoverskim Valdenzom v podpis.

V šestnajstem cerkvenem občnem zboru ali v drugem lijonskem l. 1274 se je predpisalo Grkom, ki so se hoteli združiti s sveto katoliško cerkvijo, veroizpovedanje, v katerem so bile tudi te-le besede: *Verujem, da je novemu in staremu zakonu, postavi, prorokom in apostolom eden početnik, vsemogočni Bog in Gospod: Credo (credimus) etiam novi et Veteris Testamenti, Legis et Prophetarum et Apostolorum unum esse auctorem Deum et Dominum omnipotentem.*

V sedemnajstem cerkvenem občnem zboru ali v florentinskem l. 1438, so sv. očetje izrekli: *Sv. rimska cerkev trdi, da je staremu in novemu zakonu t. j. postavi, prorokom in evangeliju početnik Bog, ker eden sv. Duh je navdihaval svete pisatelje obojega zakona: SS. Romana Ecclesia unum atque eundem Deum Veteris et Novi Testamenti h. e. Legis et Prophetarum atque Evangelii, profitetur auctorem, quoniam eodem Spiritu S. inspirante Utriusque Testamenti Sancti locuti sunt.* To veroizpovedanje se je predpisalo egiptovskim jakobitom ali monofizitom t. j. njih odposlancem, katere je poslal njih opat Andrej v Florencijo prosit, da se smejo združiti s sv. katoliško cerkvijo.

Enako uči tudi sv. tridentinski zbor (1545-1563.), ki se pa očitno naslanja na florentinski zbor: *Zbor spoštljivo priznava vse knjige starega in novega zakona, ker je obojim početnik Bog: Synodus omnes libros tum V. quam N. T., cum utriusque unus Deus sit auctor... suscipit et veneratur.*

Prav tako jasno izraža se o tem tudi zadnji ali dvajseti cerkveni občni zbor vatikanski 1870: *Te knjige priznava cerkev za svete in kanonične, ne morda radi tega, ker jih je s svojo oblastjo potrdila, dasi bi jih bila človeška roka sestavila, tudi ne samo radi tega, ker je v njih božje razodetje brez pogrška, ampak, ker so bile po navdihovanju sv. Duha*

spisane in imajo Boga početnika...: Eos libros Ecclesia pro saceris et canonicis habet non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant; sed propterea, quod Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem.....

Iz navedenih dokazov je očitno, da je sv. cerkev v vseh časih zvesto hranila nauk, da je Bog početnik svetih knjig in da je beseda v njih božja beseda. Ta resnica jej je bila podlaga in vodilo pri presojevanju raznih podmen o navdihnjenju Božjih knjig. Kar se z njo ni ujemalo, je vselej obsodila za krivo vero.

Ta resnica mora biti tedaj tudi nam podlaga in vodilo, ako hočemo dobro spoznati, kaj je po katoliških nazorih Božje navdihnjenje in v čem je njega bistvo? Po ti poti bomo spoznali, da ni nauk o božjem navdihnjenju prav nič čudnega.

Dva nazora o božjem navdihnjenju je sv. cerkev obsodila v sv. vaticanskem občnem zboru in se jih moramo izogibati. Sv. očetje pravijo: „Te knjige priznava sv. cerkev za svete in kanonične ne morda radi tega, ker jih je s svojo oblastjo potrdila, dasi bi jih bila le človeška roka sestavila, tudi ne samo radi tega, ker je v njih Božje razodetje brez pogrška“.....

Prvi krivi nazor, ki je v teh besedah obsojen, slove: Sv. knjige se imenujejo svete in kanonične, ker jih je cerkvena oblast potrdila, dasi bi jih bila le človeška roka spisala.

Drugi krivi nazor slove: Sv. knjige se imenujejo svete in kanonične, kar je v njih božje razodetje brez pogrška.

Prvi krivi nazor je sveta cerkev zavrgla kot krivo vero, drugi pa kot nezadosten in nepopoln nauk. Bistvo božjega navdihnjenja je vse kaj drugega! Treba je bilo boja, da so se pojmi izčistili.

Ko je sredi 16. stoletja Mihael Baj jel zagovarjati prestroge nazore o navdihnjenju sv. knjig, sta se mu nasproti postavila dva učenjaka Lessij in Hamelij iz T. J., ki sta pa predaleč segla, ker sta med drugim tudi učila, da imenujemo lahko knjigo sveto in božjo, ako jo je pisatelj le po nasvetu božjem spisal, brez nadaljne pomoči sv. Duha, samo, da kasneje sv. Duh potrdi, da ni v njej zmote. To navdihnjenje so učenjaki imenovali naslednje (subsequens). Prepir, ki se je vnel med temi učenjaki, je pokazal, da so prestrogi nazori Bajevi o navdihnjenju svetih knjig nedopustni, pokazal pa je tudi, da je tudi omenjena trditev Lessijeva o naslednjem navdihnjenju kriva. Naslednje navdihnjenje ni navdihnjenje! Ako bi naslednje navdihnjenje zadostovalo za sv. pismo, bi se ne smelo več imenovati božja beseda in Bog bi ne bil početnik sv. knjig. Bodi pa omenjeno, da ni Lessij o nobeni naših sv. knjig kaj takega trdil. O našem svetem pismu je učil pravo. Bila je to le njegova gola podmena!

Jakob Bonfrerij, učenec Lessijev iz T. J., razločuje v Praelect. in Script. S. c. 8. sect. 1. trojno vplivanje sv. Duha pri spisovanju sv. knjig t. j. ali pred spisanim ali ob spisovanju ali po spisaniu, z drugimi besedami

ali predhodno (antecedens), sočasno (concomitans) ali naslednje (subsequens). Ako je mogoče dokazati, da se je vplivanje sv. Duha godilo po kojem izmed navedenih treh načinov, bi se smela po Bonfrerijevem mnenju knjiga imenovati sveta in božja.

Zadnja ali tretja Bonfrerijeva podmena t. j. o naslednjem navdihnjenju, se skoraj doslovno vjema z Lessijevo¹⁾ in je očitno kriva, ker bi po tem načinu Boga nikakor ne mogli imenovati početnika sv. knjig in besede v njih božje besede. Knjiga, katero je spisal človek, ostane vekomaj le človeška. Ako bi jo sv. Duh ali sv. cerkev potrdila, bi zadobila veljavo, da je vse resnično, kar je v njej zapisanega in da se smemo nanjo popolnoma zanesti. Tiste časti pa, ki je po njej knjiga božja, bi s tem še nikakor ne dobila. To je samo ob sebi umevno! Čudno, da sta učenjaka Lessij in Bonfrerij mogla kaj takega trditi! Vendar moramo v obrambo Bonfrerija povedati, da ni rabil izrazov, naslednje navdihnjenje, kar si samo v sebi nasprotuje, niti sočasno navdihnjenje, niti predhodno navdihnjenje, govoril je le o raznem vplivanju sv. Duha; tudi ni govoril o potrjenju svete cerkve, ampak samo o potrjenju sv. Duha. Kakor Lessij tudi Bonfrerij ni trdil, da je katera izmed naših sv. knjig na ta način navdihnjena, ampak trdil je le, da bi bilo to mogoče!²⁾

Oglejmo si zdaj prvo in drugo Bonfrerijevo podmeno!

Prva podmena ali podmena o predhodnem navdihnjenju se glasi: Sv. Duh navdihuje, razodeva in kaže, kaj je treba pisatelju pisati ali govorniku govoriti. Pisatelj mora pisati vse, kar mu sv. Duh narekuje in ne sme ničesar izpustiti. Sv. Duh mu narekuje, kakor učitelj učencu. Ta podmena je sicer jasna in po njej se Bog more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Ali pa ni morda razmerje med Bogom in pisateljem, kakor med narekujočim učiteljem in pišočim učencem preozko, bomo kmalu videli.

Druga podmena o sočasnem navdihovanju se glasi: Sv. Duh ne navdihuje, ne razodeva in ne narekuje, ampak samo varuje, da bi se pisatelj ne zmotil in ne zgrešil. Po tej podmeni piše pisatelj kar hoče in kolikor hoče, sv. Duh samo varuje, da ne zgreši. Tudi ta podmena je kriva, ker se po njej Bog ne more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih ne božja beseda! Bonfrerij je to čutil, zato je drugo podmeno nekoliko omejil. Dasi Bog ne navdihuje in ne narekuje kakor učitelj učencu vseh posameznih reči, katere treba pisati, vendar navdihuje na sploh, o čem treba pisati n. pr. o zgodbah kraljev judovskih ali pregovorih, ki se tičejo pravnosti. Poleg tega pa sv. Duh tudi naravnost navdihuje in narekuje, ako

¹⁾ Tudi Lessij je postavil tri podmene, ki so slične Bonfrerijevim. Tretjo smo gori doslovno navedli in se razločuje od tretje Bonfrerijeve le v tem, da govori Lessij tudi še o nekakem splošnem nasvetu božjem pred pisanjem.

²⁾ Radi tega ni vatikanski cerkveni zbor obsodil Bonfrerijeve podmene, ker je to le učenjaška podmena! Cornely: *Introd. in S. Script.*

bi pisatelj imel morda kaj potrebnega po človeški pozabljivosti izpustiti, ali pa, ko bi se v kaki stvari motil. Toda tudi ta omejitev druge podmene ne zadostuje, da bi se Bog smel imenovati početnika sv. knjig, vsaj vseh delov sv. knjig ne! Ker se splošno navdihnjenje ne razteza na vse posamezne reči in misli, je gotovo verjetno, da zapiše pisatelj v knjigo lahko tudi mnogo takega, ki ni v božji volji in v tem slučaju bi se vsaj to ne moglo imenovati božja beseda.

Vendar se v enem slučaju tudi to, kar je človek spisal, lahko povzdigne v božjo besedo. V mislih imam namreč podmeno, katero postavlja učeni Kleutgen.¹⁾ Ta podmena je sicer na videz slična tretji Bonfrerijevi in Lessijevi, pa je vendar ta resnica bistveno različna! Vzemimo v roke Salomonove pregovore! Mnogo iz teh pregovorov je živelo v ljudstvu samem, mnogo jih je bilo že takrat gotovo v knjigah zapisanih. Sv. Duh pa je ravno te misli, ne gledé na že spisane knjige, navdihnil sv. pisatelju kot svoje ter jih ukazal zapisati. Dasi se je Salomon posluževal ljudskih pregovorov, dasi je imel morda pred seboj celó tudi že spisano zbirko pregovorov, vendar jih ni pisal kot človeške misli, ampak kot božje misli in božjo besedo. Vsi navdihnjeni pisatelji so se pri spisovanju božjih knjig posluževali svojega znanja in znanja drugih, ker božje navdihovanje se razteza le na to, kar je potrebno, ne pa tudi na to, kar pisatelj sam že zna ali prav lahko izve. Pri že znanih rečeh je dovolj, da sv. Duh razodene, kaj je treba pisati. Vzemimo v roke še drugo Makabejsko knjigo! Sv. pisatelj sam pravi, da se je pri spisovanju posluževal obširne zgodovine Jazona Cirenejskega, katero je samo okrajšal. Kaj se to pravi? Knjiga Jazona Cirenejskega je le človeška knjiga in ako bi tudi sv. Duh potrdil ali sv. cerkev izrekla, da ni v njej nobenega pogrška, bi vendar radi tega še ne bila božja knjiga in beseda v njej bi ne bila božja beseda. Kako se je tedaj ta knjiga povzdignila v božjo knjigo? Sv. Duh je navdihnil sv. pisatelju, naj zapiše ravno te reči, katere so slučajno bile v knjigi Jazona Cirenejskega zapisane. Pri tem se je pa sv. pisatelj posluževal že spisane obširne zgodovine, ker navdihovanje božje ne izključuje človeške pridnosti in človeškega truda. Toda ne knjiga Jazona Cirenejskega, ampak knjiga, katero je spisal sv. pisatelj, je božja knjiga in beseda v njej je božja beseda. Zgled je dovolj jasen! Le v tem zmislu se človeška knjiga lahko povzdigne v božjo knjigo, človeška beseda v božjo besedo!

Tukaj moramo omeniti tudi *Jahn-ove podmene*, katero čitamo v njegovi *Introductio in Libros V. T. I. cap. 2. § 19*. Le-ta podmena je na videz slična drugi Bonfrerijevi podmeni, pa je vendar prav za prav zelo različna. Prva razlika je v tem, da je Bonfrerij svojo drugo podmeno sočasnega navdihovanja raztegnil le na nekatere knjige,²⁾ Jahn pa na vse knjige

¹⁾ Lessii de inspiratione doctrina str. 485.

²⁾ Bonfrerij si je po svoji prvi podmeni razlagal vse proroške in zgodovinske knjige, v katerih se pripovedujejo zgodbe davne preteklosti, po drugi podmeni pa vse druge ostale knjige.

starega in novega zakona. Druga razlika je, da navdihuje po Bonfreriju, sv. Duh, dasi ne posameznih reči in misli, vendar le na sploh, o čem treba pisati, Jahn pa o tem popolnoma molči. Poleg vsega pa po Bonfreriju sv. Duh tudi še naravnost navdihuje in razodeva posamezne reči in misli, ako bi pisatelj utegnil po človeški pozabljivosti kaj potrebnega izpustiti, ali pa zmotiti se, Jahn pa vsako navdihovanje novih reči in novih misli zameta. Po njem sv. Duh samo zabranjuje, da pisatelj ne zapiše kaj krivega ali zmotljivega. Po Jahnu je beseda navdihnjenje neumestna, ker mu ne pomenja ničesar pozitivnega, no je le negativen pojem. Če je Bonfrerijeva podmena netočna, je Jahnova gotovo krivoverska, ker se po tem načinu Bog ne more imenovati početnika sv. knjig in beseda v njih ne Božja beseda. Po Jahnu je vse, kar je v sv. knjigi, izključljivo delo pisateljevo. Bog je iz knjige nekako le izbrisal in izključil pogrške, na njih mesto pa ni nič pozitivnega ukazal zapisati. Knjiga po Jahnovi podmeni bi bila sicer brez vsakega pogrška in silno velike važnosti, toda beseda božja bi nikakor ne bila.

V čem je tedaj bistvo božjega navdihnjenja po katoliškem nauku? Ali je kaj „čudnega“?

Da to prav jasno razumemo, treba, da premislimo, kaj je pri spisovanju sv. knjig delo Boga - početnika in kaj je delo človeka - pisatelja!

Knjiga, bodisi katerakoli, izvira iz uma in volje pisatelja - človeka. Kaj kdo piše, je odvisno od uma in volje. Um kaže pisatelju resnice, katere treba pisati, volja pa ga nagiblje, da jih tudi res zapiše. Um brez volje nezadostuje, volja brez uma tudi ne! Oboje mora neobhodno skupno delovati. Ako hoče tedaj kdo veljati za početnika knjige, mora biti neobhodno provzročitelj vseh misli, ki so v njej zapisane in provzročitelj volje, da so se zapisale.

Iz tega se jasno vidi, kaj mora biti pri spisovanju sv. knjige delo Boga - početnika.

Bog mora pred vsem razsvetliti in povzdigniti človeku - pisatelju um, da spozna vse resnice in vse reči, o katerih izključno mora pisati, ali da vsaj izve, kaj mu je pisati, ako dotične resnice in reči že spoznava.

Beseda „spoznavati“ pomenja imeti pravi pojem o resnicah in rečeh, o kojih se piše. Kar kdo piše, mora poznati za gotovo resnico. Spoznavanje sv. pisateljev je bilo še bolj jasno in bolj gotovo nego se zahteva pri posvetnih pisateljih, ko spisujejo knjigo. Da pa kdo spozna katerokoli resnico ali reč in jo lahko zapiše, ni neobhodno potrebno, da spoznava tudi ves obseg njenega notranjega bistva, notranji način in njene pričine. To je lahko tudi sv. pisatelju zakrito. Dovolj je na pr., da sv. pisatelj jasno in trdno pojmi, da so tri božje osebe, pa en sam Bog, dasi notranjega bistva presvete Trojice nerazume!

Že samo iz tega je namah razviden velikanski razloček med svetimi pisatelji ter božjimi proroki pa med poganskimi vedeži in poganskimi proroki. Pravijo neprijatelji svetega pisma: Ni mogoče, da bi se kdaj sprijaznili s sv. pismom, ako mislimo na nespametno vedeževanje in prorokovanje, kakor čitamo o njem pri starih Grkih in Rimljanih.

In kaj trdimo mi katoličani? Tudi mi kličemo: Le proč s tem poganskim vedeževanjem in prorokovanjem! Nič tega ni pri sv. pismu! Sv. pisatelji niso bili kakor poganske sibile in poganski proroki! Le-ti so vsi izpremenjeni in vsi iz sebe, brez zavesti, govorili, kar sami niso vedeli. Sv. pisatelji niso bili mrtvo orodje v božjih rokah! Bog je njih um razsvetlil in povzdignil, da so spoznavali, kar so govorili in pisali, in da so po božjem razsvetljenju govorili in pisali, kakor bi sami ob sebi govorili in pisali. Bog je najprej razodel sv. pisateljem vse resnice in reči, ki so o njih imeli govoriti ali pisati, da so jih vsaj, kolikor je bilo potrebno, pojмили in da so potem govorili in pisali, kakor sami ob sebi!

Način pa, kako je Bog v pisateljih proizvajal jasne pojme, je bil pri raznih spisih in pri raznih pisateljih različen. O tem pravi sv. Pavel v pismu do Hebrejcev:¹⁾ „Velikokrat in po mnogih potih je nekdanj Bog govoril očakom po prorokih, poslednjič te dni nam je govoril po Sinu:

Ἐλευμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ.

Ta raznoličnost je bila odvisna nekoliko od raznoličnega znanja sv. pisateljev, nekoliko od resnic in reči, o katerih so pisali: Ako so bile resnice in reči pisatelju in sploh vsem ljudem skrite, kakor n. pr. način božjega stvarjenja, ali so sploh presegale človeški razum kakor božje skrivnosti, jih je gotovo moral Bog pisateljem v pravem pomenu razodeti, t. j. proizvesti v njih nove pojme; ako so pa bile resnice in reči pisatelju že znane, je zadostovalo, da jih je Bog po nadnaravnem vplivu priklical v spomin in dal vedeti, kaj je treba pisati; ako so pa bili pisateljem sicer neznane, pa so lahko o njih kje drugje izvedeli, je zadostovalo, da je Bog po nadnaravnem vplivanju nagnil pisatelje, naj o njih preiskujejo in razmišljujejo.

Navdihnjenje božje ne izključuje torej znanja, tudi ne dela in truda pisateljevega. Iz tega si razlagamo besede, katere čitamo v drugi Makabejski knjigi,²⁾ po katerih sta Makabejski knjigi le okrajšani po drugi bolj obširni knjigi Jazona Cirenejskega. Da je sveti pisatelj tako priredil knjigi, se je moral mnogo truditi. „Nam samim pa, ki smo se lotili delo krajšati, ni bilo lahko delo, ampak smo prevzeli opravilo polno bedenja in potu.“ Sv. Lukež piše v sv. evangeliju:³⁾ „Zdelo se je tudi meni prav, ki sem skrbno vse od začetka izprašal, po vrsti ti popisati, preljubi Teofil!“ Sv. Janez piše:⁴⁾ „In kateri je videl, je pričeval in resnično je njegovo pričevanje.“

¹⁾ I. 1.

²⁾ II. 27.

³⁾ I. 3.

⁴⁾ XIX. 35.

Nič torej ne dé, da so bile morda te resnice in reči pisatelju že znane, ali pa, da si jih je s trudom pridobil, samo, da po božjem čeznaravnem vplivanju p o j m i vse resnice in reči, o katerih izključno mu je pisati. V sveti knjigi ne sme biti nobene misli, ki bi ne izhajala od Boga. Ako bi le ena sama misel bila, katero bi pisatelj iz svojega zapisal, bi se vsaj o tej ne moglo trditi, da je božja beseda.

Dalje! Treba, da Bog po čeznaravnem vplivanju pisatelju tudi voljo nagne, da se loti pisati kar mu je Bog razodel. Božji nagib se mora raztezati na vse posamezne misli. Ko bi le ena sama misel v knjigi bila zapisana proti volji božji ali brez volje božje, bi se cela knjiga ne mogla imenovati božja. To je samo ob sebi jasno in umevno! Splošni nagib božji, da naj n. pr. pisatelj piše o tem ali onem predmetu, ne zadostuje, da se knjiga more imenovati božja in Bog njen početnik.¹⁾

Temu nauku nikakor ne nasprotuje, kar čitamo o zunanjih priložnostih, o katerih so bile spisane sv. knjige, na pr., da so Rimljani prišli k sv. Marku in ga prosili, naj jim sestavi sv. evangelij po besedah sv. Petra, ali o pismu do Korinčanov, da so razmere same take bile, ki so sv. Pavla prisilile pisati itd., ker v nobenem slučaju ni izključeno božje, čeznaravno vplivanje. Rimljani so sicer prosili sv. Marka, naj jim spiše sv. evangelij, Bog pa ga je s svojo sv. milostjo nagnil, da je res spisal in sicer spisal takó, kakor je Bog hotel. Isto velja tudi o pismu sv. Pavla do Korinčanov itd.

Ta nauk je tako jasen, tako priprost in naraven, da se mu vidi, da je resničen! Zakaj odbiva posvetno razumnístvo od sebe sv. pismo, si drugače razlagati ne moremo, kakor, da ne pozna nauka sv. katoliške Cerkve.

Zdaj pa nastane vprašanje o zunanji obliki, o jeziku, o besedah in besedilih, o podobah itd., v katerih se izražajo božje misli. Ali mora biti tudi zunanja oblika od Boga, da se mora knjiga imenovati božja in Bog njen početnik?

Glavna reč pri vsaki knjigi je v s e b i n a ; edino radi vsebine se knjiga piše. Vse drugo je postransko! Kdor je tedaj početnik vsebine, sme se imenovati početnika knjige. Druge postranske reči kakor jezik, zveza raznih stavkov itd. ne jemlje se niti v poštev. Tako sme n. pr. pisatelj imenovati knjigo, dasi na drug jezik prevedeno, svojo knjigo, ako so v prevodu vse misli vestno in natančno izražene. Kdor drugemu narekuje svoje misli, sme spis imenovati svojim delom, dasi bi bil pisec z drugimi besedami in besedili in v drugačni obliki misli izrazil.

Tako učijo sv. očetje tudi o sv. pismu! Vsebina je božja, oblika je človeška! Na ta način si razlagajo sv. očetje raznoličnost v besedah, besedilih in zvezah pri raznih sv. pisateljih. Kakor pri posvetnih pisateljih se nahaja tudi pri sv. pisateljih mnogo locizmov in drugih posebnosti, ki izvirajo iz nravi pisateljeve, njegove izobraženosti in iz okoliščin njegovega življenja. Sv. Jeronim graja pisma sv. Pavla radi mnogih nepravilnosti v

¹⁾ Božji nagib pa ne jemlje pisatelju proste volje, kakor je sploh milost božja človeku ne jemlje.

grškem jeziku. Ker je bil sv. Pavel iz Cilicije, se nahajajo v njegovih pismih tudi mnogi cilicizmi. O Izaiji proroku pravijo sv. očetje, da je njegov slog učen, ker je bil sam globoko izobražen; o proroku Jeremiji pa, da je njegov zlog priprost, ker ni bil izobražen.

To potrjuje tudi sv. pismo samo! V drugi Makabejski knjigi¹⁾ čitamo: „Jaz s tem sklenem povest. Če je dobra in zgodovini primerna, je to, kar tudi sam želim; če pa ni tako dobra, naj se mi izpregleda.“ Dalje imamo o svetih evangelijih veliko dogodkov, o katerih pripovedujejo vsi štirje evangelisti, toda vsak z drugimi besedami in besedili, vsak v drugačni zvezi. Ko bi oblika bila od Boga, bi v teh slučajih bila enaka!

Vse tedaj, karkoli spada k zunanji obliki t. j. jezik, razne besede, razna besedila, razne zveze, razne podobe in primere, vse to je lahko človeško delo, ker se pri vsem tem Bog sme imenovati početnika knjige.

Svoboda pisatelja - človeka v izraževanju božjih misli pa je imela tudi svoje meje. Ker so misli v tesni zvezi z besedami, in ker majhna izprememba v besedah lahko celo misel popolnoma izpremeni, je bilo treba, da je Bog tudi zunanjo obliko nadzoroval. Vsaka misel mora biti v sv. pismu točno, primerno in dostojno izražena, da imajo besede po svoji sestavi prav gotovo njen pomen. Ko bi besede po svoji zvezi ne izražale božje misli, bi sv. pismo bilo za človeštvo brez koristi in brez cene. Bog je moral torej tudi pri izbiranju besedi in pri konstrukciji pisatelja - človeka dejanski nadzorovati, da se ni morda krivo, božjim mislim neprimerno ali nedostojno izrazil. To nadzorovanje je bilo v tem, da je Bog po čeznaravnem vplivanju zabranil vse krive, neprimerne in nedostojne besede, besedila, konstrukcije, primere itd., katere bi božjo misel netočno, neprimerno in nedostojno izražale. Tu pa tam je moral Bog tudi naravnost razodeti besede, besedila, primere, njih zvezo itd., ako je bilo potrebno za točen izraz božje misli.

Iz vsega tega sklepamo, da zunanja oblika sv. pisma ni vselej najboljša, najprimernejša in najlepša: „jaz s tem sklenem povest. Če je dobra in zgodovini primerna je to, kar tudi sam želim; če pa ni tako dobra, naj se mi izpregleda.“²⁾ Kdor išče v sv. pismu popolne oblike, ni na pravi poti. En sam pogled na svete evangelije zadostuje, da spoznamo nepopolnost zunanje oblike sv. pisma. Kako okorne so včasih konstrukcije, kako okorna zveza raznih misli, kako stlačeno večkrat pripovedovanje raznih dogodkov! Koliko dogodkov je v kratkih besedah stlačenih na pr. v zadnjem poglavju sv. evangelija po sv. Marku! Kako lahko bi bil evangelist te misli obširneje povedal, jih lepše zvezal ter evangelij drugače končal! Tukaj se vidi človeška roka!

Radi tega opominjajo sv. očetje,³⁾ naj v sv. pismu nikar ne iščemo zunanje oblike, ampak le vsebine. Oblika je lončena posoda, v kateri je shranjeno zlato. V tej priprosti posodi se lesketajo božje misli, božje večne ideje! Sleherni misel je tukaj božja misel. Tukaj ni nič človeškega,

¹⁾ XV. 38 itd.

²⁾ II. Makab. XV. 38 itd.

³⁾ S. Augustinus: de cons. Evang.

nič nizkega, vse božje in vzvišeno! Tukaj zremo v solnce božjega razuma, gledamo njegove večne načrte. Neskončen je božji razum, neskončne so misli in ideje njegove, ki se v sv. pismu zrealijo. Bolj ko vanje gledamo in jih premišljujemo, lepše se nam kažejo, bolj nas mikajo, bolj nas povzdigujejo v nebeške višine, od koder izvirajo. Vse, kar je dobrega in pravega, vse, kar je lepega in vzvišenega, je v njih v najpopolniji meri zlito. Ko zapusti v časih človek posvetni hrup in se poda v celico sv. pisma in v njej premišluje lepoto božjih misli, božjih idej, božjih načrtov, se mu zdi, da je že prenešen v nadzemeljski svet, kjer nehajo krivice in hudobije, kjer vladajo pravica, mir in veselje. Tukaj v sv. pismu je za človeka novi raj. Tukaj se nam kažejo stvari, kakršne bi morale biti po božjem namenu. Tukaj so naši vzori, ki po njih hrepenimo, za katerimi se trudimo.

Ni torej čuda, da so veliki pesniki, umetniki in učenjaki zatekali se k sv. pismu, kakor k studencu misli in uzorov. V sv. pismu so iskali pred vsem vzvišenih misli, dasi niso zanemarjali oblike. Da bi jih Bog razsvetlil in bi prav spoznali božjo besedo, so prejeli celo sv. zakramente. Vedeli so, da pošilja Bog velike misli le v čista srca! S čistim srcem so jemali veliki pesniki pero v roko, s čistim srcem so se napravljal na delo umetniki. Izkušali so vselej ustvariti kaj vzvišenega, nebeškega, za to so se ozirali vedno v besedo božjo. Njih imena izgovarjamo s častjo in spoštovanjem kakor sv. imena.

Kaj pa dandanes? Sv. pismo je pozabljeno! Zakaj? Glavni vzrok je, ker svet noče več poslušati nauka sv. katoliške cerkve. Kdor bi se res hotel prepričati, kaj je s svetim pismom, bi gotovo hitro drugače sodil, ker nauk sv. katoliške cerkve je sam o sebi priprost, naraven in jasen. Vidi se mu, da je resničen. Toda brezverski liberalni duh našega časa je preslepil sedanji svet, da je vrgel sv. pismo v kot. Z njim pa je zavrgel tudi vzore in na njih mesto postavil izkvarjeno naravo! Ker je pa liberalni duh izkušal prodreti s svojimi nazori na vsej črti človeškega življenja: v šoli, državi, v slovstvu, utemeljnosti itd., se je zavrgla božja beseda na sploh v vseh strokah, z njo pa so se zavrgli vzori, ter se je na njih mesto postavila izkvarjena narava.

Poglejmo samo sedanje leposlovje in sedanjo umetnost! Kakšen razloček med nekdanj in sedaj! Dandanes se gleda le na zunanjo obliko, bodi vsebina kakršna koli! Sedanje slovstvo in sedanja umetnost je z redkimi častnimi izjemami na tleh! Valja se v pozemeljskih nižinah in nima moči, da bi se dvignila v nebeške višine. Tukaj je pravi vzrok, zakaj je zavladata med občinstvom apatija za leposlovje in umetnost. Če kdo trdi, da je slovstvo in umetnost dandanes sicer na visoki stopinji,¹⁾ a da je samo med občinstvom zavladata apatija, se ne ujema z resnico! Kako imej občinstvo čas in veselje z nizkim in podlim leposlovjem, z nizko in podlo umetnostjo? Še poganski grški in latinski pisatelji in umetniki so imeli več pravih in vzvišenih misli, več vzorov, kakor sedanji krščanski!

¹⁾ „Edinost“ 1897. štev. 123; glej „Dom in svet“ 1897. štev. 21.

Ker se je pa začelo naše slovensko slovstvo še le v novem času ter je zajemalo iz že izkvarjenih virov drugih narodov, je popolnoma naravno, da je zašlo v krivo strujo. Tudi naše slovstvo ne pozna božje besede! Prihuljeno je k tlom in nima moči, da bi se dvignilo k vzorom. Najboljši dokaz nam je „Zvon“, ki se šteje za glasilo slovenskega razumništva. Pri tem listu so od nekdanj delovale izvrstne moči, toda moči nadahnjene z brezverskim, liberalnim duhom. Ti možje niso poznali pravih vzorov in jih niso mogli poznati, ker niso temeljito poznali krščanstva. Kako visoko nad nazori teh mož je krščanstvo!

Slovstveniki dandanes tožijo, da ni čitateljev in da slovstvo: „Zvon“, „Slovanska knjižnica“ itd. propada. Pesnik Aškerc pravi: „Pa samo ustvarjajoči genij in ljubezen do umetnosti in svobodomiselnih idej priganjata naše mlade poete k delu, apatija našega občinstva za lepo književnost gotovo ne.“¹⁾ Mi pa odgovarjamo: Vrnimo se h krščanstvu, vrnimo se k božji besedi, ki se je na razne načine razodevala in oznanjevala človeškemu rodu, poslednjič pa se razodela v osebi Boga - Človeka Jezusa Kristusa in povzdignilo se bo leposlovje in umetnost, apatija občinstva pa bo izginila!

Dr. A. Pavlica.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična študija.

(Sestavil A. B.)

Peti pogovor.²⁾

Darvinizem in paleontologija

Dan je potekal za dnevom, teden za tednom, a Vinka le ni bilo k Božidarju, tako da se je ta naposled jel bati, da zdravnika sploh več ne bo pogovarjat se o darvinizmu. Videla sta se pač večkrat, govorila o tem in onem, a o darvinizmu je molčal Vinko ko zid, profesor pa ga tudi ni maral opominjati, boječ se, da ne bi morda prijatelja žalil. Kar nenadoma pride zdravnik nekoč k Božidarju z željo, da bi šla skupaj na sprehod, kjer bi nadaljevala pogovore.

„Z največjim veseljem!“ de profesor oveseljen, zraven pa pristavi oprezno, da bi zvedel nasprotnikovo stališče: „Mislim sem, da si že končal pogovore o darvinizmu?“

¹⁾ „Dom in svet“ 1897. šte. 21 na zadnji platnici, kjer se po pravici obsoja struja „Zvonovih“ pisateljev. Stvarni razlog, zakaj slovstvo propada in zakaj ni med občinstvom zanimanja za tako slovstvo, je pomanjkanje misli in vzorov! Sama lepa beseda ne zadostuje!

²⁾ Nadaljevanje iz I. letnika. — Vendar je vsak pogovor stvarno samosvoja razprava, zato je umeven tudi njim, ki nimajo I. letnika.

„Nikar ne zbadaj! Težko je sleči starega človeka s sebe, težko je odpovedati se starim nazorom“, odgovori zdravnik. „Pogovor o darvinizmu kot takem zares končajva, ker sem se po dolgem premišljevanju in pazljivem poučevanju najrazličnejših dejstev do cela prepričal, da je samo ničevna, plitvega duha zadovoljujoča podmena darvinizem pa tudi druge teorije, ki hoté razložiti postanek in razvoj organizmov iz golih fizikalčnih in kemičnih vzrokov. Koliko je dandanes znanstveno izobraženih mož, ki opazujejo prirodne prikazni in pojave le skozi prizmo poprej samovoljno sestavljenih in priljubljenih podmen, „vision directe des choses“ pa jim ostane vedno zakrita! Tak sem bil tudi jaz. Polagoma sem se nasrkal darvinističnih nazorov, ker so mi jih drugače vsega spoštovanja vredni učenjaki trobili kot dokazane, neovržne znanstvene resnice; poprijel sem se jih tem rajši, ker so se dejstva vsaj navidezno ujemala z mojimi predsodki. Zdaj še-le umevam, zakaj sloviti učenjaki, prvaki v prirodopisnih vedah, kakor Faraday, Maxwell, Mach i. dr. s toliko odločnostjo zahtevajo, naj se vendar že očisti znanstvo tuje navlake, naj se vendar iz „dejstvenega“ znanstva (Thatsachenwissenschaft) iztrebijo vse druge primesi, naj se odpravijo vse podmene, ki se ne ujemajo z resnico, naj se vendar začne poudarjati bistveni razloček med podmeno in dejstvom.“

Darvinizem torej kot podmena, ki hoče vse stvarstvo po mehaničnih zakonih razložiti, nima znanstvene podlage, materijalizem v bijologičnih vedah je povsem nemogoč, saj so mu celo v kemiji z velikim uspehom začeli izpodmikati tla!¹⁾

„Veseli me, Vinko, da si prišel do tega spoznanja! Zdaj se bova že mnogo lažje pogovarjala o drugih, sem spadajočih vprašanjih.“

„Jaz še vedno vzdržujem trditev, in si jo upam tudi dokazati, da se je vse organično življenje vsled delovanja notranjega življenskega principa polagoma razvijalo iz najnižjih in nižjih oblik v „višje in najvišje“.“

„Quod est demonstrandum.“

„Tako, tako! Le brž se opravi, ko prideva na plano, pričnem z dokazovanjem!“

Iz mesta prišedši je govoril Vinko svojemu prijatelju približno tako-le:

„Zelo važen dokaz za mojo trditev je skoro vsa paleontologija ali veda o okameninah.“

Okamenine so bile znane že v starem veku.²⁾ Kakor povsod, bili so pred vsem verski predsodki krivi, da si niso znali sicer nenavadno bistroumni in prosvetljeni Grki prav tolmačiti okamenin. Nekateri modroslovci (med njimi celo Aristotel) so mislili postanek okamenin tako, da so se bogovi poprej vadili oblikovati mrtvo kamenje, predno so se lotili stvarjati žive organizme. Pisatelj Filostrat je skušal z okameninami podkrepiti bajko, da so nekdam na zemlji res bivali velikani. Pripoveduje nam o mnogih veli-

¹⁾ Glej v tej številki drobščico „Atomizem.“

²⁾ Ta zgodovinska črtica je posneta iz knjige: Dr. Melchior Neumayer, Erdgeschichte, I. Band. Leipzig 1886.

kanskih okostjih (celo 22 kornolcev dolgih) in méni — kakor je razsodilo delfsko preročišče —, da so omenjene kosti ostanke onih gigantov, ki so žalostno poginili v boju z bogovi. Za časa prvih cesarjev v Rimu so začeli omikanci slutiti pravo o okameninah. Prvi jih je začel zbirati Avgust po vseh pokrajinah svojega cesarstva. Svetonij nam poroča, da je imel Avgust v svoji pristavi na otoku Capri neizmerno velika okostja velikanskih povodnih in pozemskih živali, zraven pa pristavlja, da je smatralo preprosto ljudstvo omenjene okamenine za ogrodja mitologičnih velikanov in orožja junakov.

Isto mnenje o okameninah je vladalo tudi v prvi polovici srednjega veka, v dobi neomejenega gospostva mladega krščanstva. Velika množina tedanjih učenjakov in vsa ljudska masa je častila v okameninah ostanke svetnikov, zlasti dolgi sv. Krištof je bil posebno priljubljen in pripraven predmet, kateremu so z mirno vestjo pripisovali tudi največja ogrodja. Sploh so uživale okamenine izredno čiščenje, obešali so jih v cerkvah in vzdigovali nad cerkvenimi vrati.¹⁾ Nekateri učenjaki - skeptiki pa so si pod vplivom arabske filozofije živalske in rastlinske ostanke povsem drugače razlagali. Neka neumljiva „aura seminalis“ ali „vis plastica“ je imela posebno lastnost, da je napravljala iz organske tvarine živali in rastline, če je pa nevedé popadla rudnine, nastale so iz njih živalim in rastlinam podobne tvorbe, kakršne vidimo v okameninah.

Le malo mož je ostalo vsaj približno na pravi poti, le malo mož je videlo v okameninah ostanke rastlin in živali, ki so res nekđaj živele. Postanek okamenin pa so si večinoma (od Leonarda da Vinci in Alessandra Allessandri počenši) kaj preprosto razlagali z bajko o vesoljnem potopu; ostanke povodnih in pozemskih organizmov, ki so jih našli večkrat celo na visokih gorah, so jim bili neovržne priče za svetopisemski diluvij. Tega predsodka se ni mogel iznebiti niti slavni Scheuchzer, ki si je pridobil mnogo zaslug za znanstvo s svojim preiskovanjem Alp. Na podlagi okamenin je dokazoval dvomljivcem, da je res bil vesoljni potop, kakor pripoveduje sv. pismo; v svoji knjigi „Physica sacra“ je objavil precej natančno sliko velikega močerada (salamandra gigantea Cuvier), ki pa je bil po njega mnenju ostanek predpotopnega otroka. Nad sliko je dal natisniti genljivo-poučne stihe:

„Betäubtes Beingerüst von einem alten Sünder,
Erweiche Stein und Herz der neuen Bosheitkinder!“

V začetku osemnajstega stoletja je preiskoval član francoske akademije velikost naših prednikov in s pomočjo okamenin dognal, da je bil Adam približno 40 m visok, Eva pa poldrugi meter manjša! Prvi, ki se je uprl tem diluvijalnim teorijam, je bil Fracastoro. V okameninah je namreč mož videl ostanke živali, živečih v m o r s k i vodi. Ker pa se je takrat mislilo, da je za časa vesoljnega potopa s l a d k a voda poplavlila zemljo, niso mogle

¹⁾ V Crngróbu pri Škoci Loki visi v cerkvi veliko mamutovo rebro, o katerem misli ljudstvo, da je kost „ajdovske deklice“.

morske živali zapustiti ostankov na visokih gorah, okamenine so morale torej nastati neodvisno od potopa. Toda njegovo mnenje ni moglo najti odmeva . . .

Do tedaj so poznali samo take okamenine, ki so jih slučajno našli v votlinah ali katere je spravila na površje kaka naravna sila, voda ali potres. V drugi polovici osemnajstega stoletja pa so začeli votline znanstveno raziskavati in razkopavati. Nastalo je mnogo monografij o izkopeninah živalskih in rastlinskih ostankov, katere je Cuvier (1769—1832) zbral in s svojimi raziski pomnožene porabil za temelj novi vednostni stroki, paleontologiji. Občudovati nam je moža, s kako malim gradivom (poznal je samo okoli 160 izumrlih živalskih vrst) je kar ustvaril novo vedo v svoji knjigi „Recherches sur les ossements fossiles“. Nenavadno obsežno in temeljito znanje prirodoslovja in bistro oko sta mu pomagala premagati vse težkoče in ovire. S pomočjo zakona soodnosnosti organov, ki ga je sam zasledil, se mu je posrečilo rekonstruirati živali iz kakega neznatnega ostanka. Ako je našel samo zob popolnoma nepoznane živali, je najprej določil, je-li bila dotična žival mesojeda ali se je hranila z rastlinami. Iz tega je po analogiji še zdaj živečih živali sklepal na prebavila, na obliko udov, glave i. t. d. Kasnejše izkopenine so večkrat sijajno potrdile njegove slutnje. Toda ker se ni mogel otresti predsodkov o vrstni stanovitnosti in neizpremenljivosti, je tolmačil okamenine povsem napačno. Opazil je, da hrani vsak zemeljski sklad posebne, za isti sklad značilne živalske in rastlinske ostanke. Iz tega je sklepal, da je doživela zemlja več stvaritvenih dob, katerih vsaka je imela svoje posebno živalstvo in rastlinstvo. Koncem vsake dobe so se po njegovem mnenju pojavili veliki prevrati, ki so vse tedanje življenje uničili in zakopali. Ko so se zdvijane zemeljske sile zopet umirile, ustvaril je Bog novo favno in novo floro; vsaka kasnejša je bila popolnejša od prejšnje, dokler ni prišlo do zdanjega dovršenega stvarstva, ki je za človekov nastop primerno in dostojno.

S to razlago ni bil skoro nihče zadovoljen. Vernim naravoslovcem Linne-jeve šole ni šlo nikakor v glavo, čemu je treba podmene o večkratni novi stvaritvi vedno menjajočega se organskega sveta, ko se vendar tako brezmiselno igranje ne strinja z božjo modrostjo. Po njih mnenju zadošča vesoljni potop popolnoma, da razumemo tvoritev zemeljskih skladov in v njih se nahajajočih okamenin. Tudi takrat malobrojni pristaši descendenčne teorije, Lamarekovi učenci, se niso mogli sprijazniti s Cuvier-jevimi nazori.

Medtem se je začelo daniti. Werner in njegova učenca Buch in Humboldt, so pripravili trdno podlago novi dobi, ki se je pričela z Lyello-vim nastopom l. 1830. za geologijo in paleontologijo. Charles Lyell je v svojem delu „Principles of Geology“ pobil Cuvier-jevo podmeno o velikanskih katastrofah in uveljavil svoje mnenje, da za tvoritev zemeljskih skladov ni bilo treba nenavadnih prekueij in prevratov na zemeljskem površju, ampak da si ono tvoritev lahko razlagamo z vidnimi naravnimi silami, ki še dandanes preobrazujejo zemeljsko lice. Novejša geologija si je popolnoma prisvojila Lyellove nazore in razlaga postanek trdnega zemeljskega površja ob kratkem tako-le:

Sčasoma se je zemlja, ki je bila najprej v ognjeno-plinastem, kasneje v ognjeno-tekočem stanju, tako ohladila, da se je napravila na nje površju trdna skorja. Ne samo izžarivanje toplote je povzročilo ohlajevanje, ampak tudi vodeni pari, ki so se v primerni oddalji od vroče zemlje zgoščevali in kot dež padali proti nji po zakonu privlačnosti. Na njo seveda niso izprva padali, ker so se že poprej izpreminjali v pare zaradi silne toplote. Zemlja se je torej vsled izžarivanja toplote in padavin ohlajala in zgoščevala, trda skorja se je debelila. Brez dvoma je ognjena tekočina še večkrat predrila primeroma tanko skorjo in se po nji razlila, kar še dandanes opazamo na takozvanih izpremenljivih zvezdah. Vsled zgoščevanja in ohlajanja se je ognjeno-tekoče jedro krčilo, a ker ni mogel nastati prazen prostor med jedrom in lupino, morala se je skorja gubati, kakor se n. pr. jabolko guba, kadar se suši. Tako so nastala na zemeljskem površju prvotna gorovja. Bolj ko se je zemlja ohlajevala, tembolj se je debelila skorja, tembolj so se višale gore.

Kmalu za tem se je pridružila tem silam nova, ki ni nič manj pospeševala zemeljskega razvoja. Ko se je zemlja tako ohladila, da je začel dež nanjo padati, ne da bi kapljice že poprej izpuhtevale radi vročine, je pričel vodni obtok svoje raztapljajoče in razdirajoče delo. Z gora je odnašala voda odtrgane kose in kosce pragorja v doline in morja, kjer so se sesedali in tvorili sesedine (Sedimente). Te prvotne sesedine, nastale iz peska, blata, grezi itd., so polagoma dobivale drugo lice. V vodi je bilo namreč raztopljenih najrazličnejših spojin, ki so tvorile v sesedinah padavine (Niederschläge) in jih kemično izpreminjale. Tudi velika toplota od spodaj in pa silni tlak gorenjih plasti sta izdatno izpreminjala zlog prvotnih, najnižjih sesedin. Tako se je godilo z granitom, ki je skoro povsem izgubil svoj prvotni zlog.

Ker se je zemlja neprenehoma krčila, kakor se še dandanes krči, nastalo je mnogo votlin in razpoklin v zemeljski skorji, v katere so se gorenje plasti sesedale, kadar jih je voda izpodjedla (potresi). Samo ob sebi je umevno, da je morala suha zemlja polagoma, a neprestano izpreminjati svoje lice. Kjer je bila nekdanj celina, morda celo visoke gore, nastalo je polagoma morje, ker se je dotični del usedel; obratno je po drugih krajih morje odteklo in se pokazala kopnina. Tako pogrezanje in vzdigovanje opazujemo lahko še dandanes na skandinavskem in apeninskem polotoku.

Geologi so poskušali tudi določiti, koliko časa je potrebovala zemlja, da se je ohladila do zdanjega stanja. Rezultati učenjakov, ki so na najrazličnejše načine reševali to vprašanje, se precej ujemajo. Thomson in Bischof sta granitno kroglo tako razgrela, da bi se pri isti toplini raztopile vse rudnine. Iz ohlajevanja one krogle sta učenjaka preračunila, da je poteklo 98 milijonov let od ognjeno-tekočega stanja naše zemlje do današnje dobe. Braun se je oziral na izžarivanje toplote, upošteval vse fizikalne okolnosti, ki vplivajo na izžarivanje naše zemlje, in določil 90 milijonov let. Iz teh računov lahko sklepamo, da je poteklo kakih 100 milijonov let, odkar se je začela tvoriti trda skorja na zemlji. Ker se je pa morala zemeljska površina shladiti na najmanj 50°C, da so mogla na nji bivati organska bitja, preostane nam približno 30 milijonov let za dobo, odkar biva na zemlji organsko

življenje. To število let nam tudi popolnoma zadošča za dobo, ki jo zahteva descendenčna teorija za razvoj najnižjih organizmov do današnjega stanja. Ni se nam treba sklicevati na bilijone in tisoče milijonov let, ki so jih nekateri učenjaki izračunali po kaj nezanesljivih časomerih. Nekateri so iz globokih dolin, ki so baje nastale vsled izpiranja in odnašanja vode, hoteli določiti starost zemeljskih skladov. Drugi so računili po naplavih, ki jih še zdaj tvorijo reke, jezera in morja, koliko časa je moralo poteči, da se je napravila ta ali ona sesedina. Dobili so velikanska števila, toda novejša geologija je popustila bilijone let, ker se ne dá dokazati, da je voda vsako stoletje ali tisočletje enako visoko plast naplavila ali da je enakomerno izpirala in dolbla svojo strugo, ko vendar vidimo, da se vršé v tem oziru najrazličnejše nepravilnosti.

Toliko za vvod paleontologičnemu dokazu! Da se bova bolje umevala prinesel sem s seboj obrazec zemeljskih dob in tvorb, obris rastlinskega in živalskega rodovnika pa si boš po mojih besedah kaj lahko v mislih očrtal.

Dobe	Tvorbe	Podnebje	Prevladujejo:
Kvaternarna	Alluvij	Mrzlo, (potop)	Človek in kulturno drevje
	Diluvij		
Tercijarna	Pliocen	Tvoritev pasov Zelo vroče	Sesavci in listnato drevje
	Miocen		
	Eocen		
Sekundarna	Kreda	Nebo se vedri	Plazivci in storžnjaki
	Jura		
	Trias		
Primarna	Perm	Vlažno-toplo otočno podnebje Zrak nasičen z vodenimi hlapi	Ribe in praproti
	Karbon		
	Devon		
Primordijalna	Silur	Iz pramorja se vzdigujejo prvi otoki Kalno, toplo pramorje	Brezvretenčarji in haluge
	Kamber		
	Lavrent		

Vulkanskih tvorob, t. j. onih, ki so nastale naravnost pod vplivom ognjenotekočega jedra naše zemlje, nisem niti označil, ker takrat še ni moglo bivati življenje na zemlji; torej te tvorbe nimajo za najin namen nikakoršnega zmisla. Pričel sem z neptunskimi tvorbami, t. j. onimi, ki jih je tvorila voda; v njih so nam ohranjeni ostanki organizmov. Kakor vidiš, razdelili so geologi in palcontologi vse sesedine v pet večjih razdelkov, kojim so nadeli imena *d o b e*, dobe so razdelili v *t v o r b e*. Ta razdelitev ni poljubna, ampak se opira ne samo na različni zlog posameznih plasti in na njih posebni rudninoslovni značaj, temveč v prvi vrsti na okamenine, ki so v vsaki plasti splošno drugačne in samo za njo značilne. One značilne okamenine, ostanki organskega življenja, se imenujejo *v o d i l n e o k a m e n i n e* (Leitfossilien), ker po njih določajo paleontologi značaj in starost posameznih tvorob.

Jasno je samo ob sebi, da so najnižje plasti najstarejše. Ker se pa skoro nikjer ne nahajajo vsi zemeljski skladi drug vrh drugega, ker je zlog istodobnih skladov včasih zelo različen, včasih pa so si plasti najrazličnejše starosti, kar se tiče zloga in kakovosti kamenja, popolnoma enake, zato so okamenine največjega pomena za določevanje starosti plastem in skladom. Čim nižjih organizmov okamenine hrani v sebi ta ali ona plast, tem starejša je. Vodilne okamenine bi se dale primerjati kazalcem ure, brez njih ne bi mogli določiti, v katero tvorbo ali dobo spada ta ali ona plast.

Prva doba se zove *primordijalna* ali *arhozoična* (*ἀρχαίος* prvoten, ζῶον živo bitje), nekdanj so jo imenovali tudi azoično, meneč, da ni življenskih ostankov v nji. Približno tako so debele nje tri tvorbe kakor vse druge plasti skupaj. Z veliko gotovostjo torej lahko sklepamo, da je tvoritev plasti primordijalne dobe najdalje trajala. Sodeč po tem, da nahajamo že v kamberski, zlasti pa v silurni tvorbi ostanke tako bujnega rastlinskega in živalskega življenja, si moramo misliti, da je že tudi za časa lavrentinske tvorbe organsko življenje mnogovrstno proevitalo. Umevno je, da se ni moglo ohraniti dosti ostankov tedanjih organizmov, ki so bili samo beljakovinaste kepice, gole stanice brez trdnega ogrodja in oklepa. Vendar eno okamenino imamo iz lavrentinske tvorbe, ki brez dvoma izvira od živalice, nazvane „*cozoon canadense*“, ker so dobili ono tvorbo ob reki sv. Lavrencija v Kanadi (po ti reki ima tudi tvorba ime). Težko je določiti organski značaj one okamenine, ker so se pod silnim pritiskom gorenjih plasti hišice te živalice potrle, a vendar se še vidi na njih nekaj zloga, podobnega hišicam zdanjih foraminifer (n. pr. beneški kolač) iz rodu praživali. Za časa lavrentinske tvorbe se je življenje mnogovrstno razvijalo, ker so bili mnogo ugodnejši pogoji za življenje gledé svetlobe, vlage, ogljikove kisline i. t. d. nego zdaj; takrat se je moralo razcepiti skupno deblo vseh organizmov v dve glavni veji, v živalstvo in rastlinstvo.

V *kamberski tvorbi* (ime po pogorju v Wales-u, kjer so nekdanj bivali Kambri) se nahaja sicer malo okamenin, toda te nam kažejo najrazličnejšo mnogovrstnost. Razun vretenčarjev so zastopani vsi rodovi živalstva, izmed rastlin pa haluge (morske alge), ki so tvorile velike gozdove pod morskó gladino, kakor še dandanes (prim. sargaso-morje). Ker nastopijo

že v nastopni (silurni) tvorbi ribe, torej vretenčarji, misliti si moramo, da se je že za časa kamberske tvorbe polagoma izvršil prehod iz pračrvov v živali, zdanjim plaščarjem podobne, iz teh v žilosrdke ali brezčrepinjce, najnižji razred vretenčarjev. Kambersko tvorbo torej bi smeli imenovati s Haeckel-jem dobo halug in brezčrepinjcev.

V silurni tvorbi (ime po Silurih, keltskem rodu, ki so bivali v današnjem Wales-u in se Rimljanom vztrajno upirali) pa se že nahajajo, kakor sem omenil, ostanki rib hrustnic t. j. takih, pri katerih sestoji ogrodje iz hrustanca, ne še iz kosti. V silurni tvorbi torej so zastopani vsi živalski rodovi.

V primordijalni dobi so živel organizmi izključno v vodi, kar nam jasno kažejo njih okamenine. V primarni ali paleozoični (παλαιός starodaven) pa nahajamo prve ostanke na kopnem živečih organizmov. Izmed rastlin nastopijo že v devonu (po angleški grofiji Devonshire) različni mahovi, lišaji, glivice in praproti, ki so se zlasti v karbonu močno razvili in dali ti tvorbi po ostankih (premogu) ime. Iz živalstva omenim naj samo škorpijone, stonoge, žuželke in pozemske polže, ki so ostavili sledove v tvorbah primarne dobe. Tvorba perm (po ruskem mestu Perm) ali dijas (dvojnata tvorba) ne hrani v sebi drugih, za najino vprašanje važnih okamenin, izvzemši dvoživke, celo nekaj plazivcev (proterosaurus), ki pa še močno spominjajo, kar se tiče njih ogrodja, dvoživkam lastnih svojstev. Vendar so ribe v ti dobi zastopane v tolikem številu, da prevladujejo vse druge vretenčarje, zato imenujemo primarno dobo tudi dobo rib in praprotovih gozdov.

V sekundarni dobi, ki se imenuje tudi mezozoična (μέσος srednji), nastopijo poleg tajnoevetk (kryptogamae) tudi prve vidnoevetke (phanerogamae) in sicer palme in storžnjaki. Poznamo tudi nekaj enokaličnic, celo dvokaličnic iz one dobe. Izmed živalstva mi je omeniti, da se nahajajo v trijadi (trias, trojnata tvorba) poleg rib hrustnic tudi kostnice, takrat so živel tudi velikanski krkoni (Lurche). V tvorbi jura (po gorovju Jura) so odkrili ostanke ptičev in prvega sesavca (vrečarja). Vendar se imenuje sekundarna doba doba plazivcev, ker daje njih mnogoštevilnost in različnost tvorbam sekundarne dobe njih značaj. Poleg plazivcev, ki so jako podobni današnjim želvam, gaščericam in krokodilom, mrgolelo je v ti dobi najrazličnejših plazivcev s čudovitimi, zmajem podobnimi oblikami. Omenim samo leteče guščarje (pterosauria) in gorostasne pozemske zmaje (dinosauria) ki se nahajajo samo v mezozoični dobi.

Četrta doba se imenuje tercijska ali cenozoična (καινός nov) ker so živele v ti dobi rastline in živali, ki se močno približujejo oblikam novejšega, kvaternarnega živalstva in rastlinstva (Eocen, έως zor novih organizmov; miocen in pliocen, μαιόν, πλειόν sta tvorbi manj ali bolj novih organizmov). Mogočno so se razvile eno- in dvokaličnice, zlasti listnato drevje je obilno zastopano. Izmed živali prevladujejo sesavci, v ti dobi nastopijo že vsi redi današnjih sesavcev. V tercijski dobi se je polagoma razvil tudi človek iz praopie. Gotovo mi boš ugovarjal, toda za dokaz tercijskega

človeka se nočem sklicevati na različne ostanke človeških črepinj, o katerih se še niso zedinila mnenja učenjakov, tudi veleznameniti fragment človeške črepinje iz Neanderthal-a izpustim, ampak omenim samo one, gotovo umetno obtolčene kresilnike, ki jih je odkril abbé Burgeois v podmiocenskem sladkovodnem vapnencu pri Pont Levoy (Loir-et-Cher) in pa Ribeiro v portugalskih terciarnih plasteh. Dasi so oni kresilniki res prav neokretno sklesani, vendar se ne dá tajiti, da imajo podobo najprimitivnejšega orožja ali orodja.

Peta in zadnja doba zemeljnega razvoja, v kateri živimo tudi mi, se zove kvaternarna ali antropozoična. Človekova se imenuje zato, ker si je človek v ti dobi pridobil prvenstvo nad vsemi drugimi organizmi. Živalstvo in rastlinstvo najnižje plasti te dobe se skoro nič ne loči od rastlin in živali, ki jih vidimo še dandanes. Vendar ne povse, ker nam dandanes manjka mnogo rastlin in živali, ki so takrat živele. V prvi vrsti pogrešamo onih velikih sesavcev (mamutov, slonov, medvedov), ki se izdatno razlikujejo od zdanjih sorodnikov. Tudi krajevna razdelitev živali in rastlin se je v ti dobi mnogo izpremenila. V najnižjih plasteh kvaternarne dobe dobivamo v naših krajih t. j. v toplomernem pasu, ostanke organizmov, ki dandanes uspevajo samo v vročem tropičnem podnebnju, v kasnejših plasteh pa živali in rastline, ki živé zdaj samo v mrzlem, arktičnem pasu ali pa na visokih gorah. Na podlagi teh dejstev, pa tudi drugih (blodne ali eratske skale, zglajene in zbrušene pečine i. t. d.) so prišli geologi do zaključka, da se je morala za časa diluvija (potopa, ker so si poprej mislili, da je ta tvorba nastala vsled potopa) zemlja tako ohladiti, da je debel led pokrival večino zdanjega zmernege pasa. Ko je nastopila ona ledena doba, morale so se živali, gorkejšega podnebnja navajene, proti vročemu pasu pomakniti, kar jih ni poginilo. Nasprotno so se priselile v ledeni dobi v naše kraje živali, ki sicer živé na mrzlem severu; a ko je mraz ponehal, umaknile so se nazaj proti tečajniku ali pa so se naselile po visokih gorah, pokritih z večnim snegom in ledom. Da je pa tudi človek živel z mamutom, pričajo nam precej natančne, dasi okorne slike omenjene živali, katere je človek kaj preprosto začrtal na različne kosti, zlasti pa na velike zobe mamuta samega. Te slike nam predstavljajo žival ravno tako, kakršnih se je že več izkopalo, popolnoma ohranjenih z mesom in dlako, zmrzlih v sibirskem blatu.

Iz tega kratkega obrisa paleontoloških dejstev je razviden dokaz za resničnost descendenčne teorije. Ta pravi, da so se vsi organizmi razvijali in razvili od najnižjih do višjih in najvišjih in sicer polagama. Paleontologija nam jasno priča, da so najprej nastopili najnižji organizmi, kasneje še-le višji, in sicer so najprej nastopili najnižji rodovi, kasneje višji, v posameznih rodovih najprej najnižji razredi, kasneje višji, v posameznih razredih najprej najnižji redi, kasneje višji. V lavrentinski tvorbi so odkrili prvo pražival (eozoon canadense), iz kamberske tvorbe poznamo najnižje zastopnike vseh živalskih rodov, izvzemši vretenčarje, ki se prikažejo še-le v silurju v najnižjih oblikah kot ribe hrustnice, kasneje v mezozoični dobi nastopijo kostnice. Oglejva si sesavce! Prva okamenina sesavcev je v juri ostanek vrečarja, torej nizkega

reda sesavcev, za njim še-le dobivamo okamenine višjih sesavcev. Razvoj višjih organizmov iz nižjih je očividni.

Da se je pa ta razvoj vršil polagoma, je ravno tako razvidno iz naslednjih razlogov. Kvaternarne plasti znašajo skupno 0·5 % vseh neptunskih tvorb, katerih debelost ali mogočnost se ceni na 12.000—40.000 *m*. Ker je pa preteklo nedvomno ne samo šest tisoč let, ampak najmanj 100.000, odkar živi človek kot tak na zemlji (to nam spričujejo ostanke človekovi iz početka kvaternarne dobe, ko je še živel skupaj z mamutom), koliko neizmerno dolgo so morale trajati druge dobe, v katerih znaša debelost plasti za terciarno dobo 2·3 %, za sekundarno 11·5 %, za primarno 31·1 %, za primordijalno celo 53·6 %! Paleontologija nam torej jasno dokazuje, da se je razvoj iz nižjih organizmov v višje vršil polagoma, da je ona doba tem dalje trajala, čim važnejše izpremembe so se izvršile v razvoju organizmov. Primordijalna doba je najdalje trajala, zakaj v nji so nastali prvotni organizmi, ki so se polagoma razcepili v rastline in živali, v primordijalni dobi so se ločile živali v rodove in v skoro vse razrede, ki jih imamo še dandanes. Za te važne izpremembe pa je bilo v primordijalni dobi časa dovolj, debelost njenih plasti znaša povprečno več nego polovico vseh neptunskih tvorb; primordijalna doba je morala trajati okoli 15 milijonov let, ako so vse neptunske tvorbe stare 30 milijonov let.

Dasi se paleontologična dejstva, kar nam jih je znanih ujemajo z nauki descendenčne teorije, tako, da je smatrati vso paleontologijo prav za prav za velik, neopovržen dokaz descendenčne teorije, vendar Ti moram pojasniti in razložiti nekaj težkoč, ki navidezno nasprotujejo soglasju.

Ako so se organizmi res tako razvijali, kakor uči descendenčna teorija, potem bi morali imeti v zemeljskih sesedinah okamenine brezštevilnih prehodnih oblik, dobiti bi morali n. pr. ostanke živali, ki so še pravim črvom podobne, a v sledečih gorenjih plasteh bi morali najti take oblike, ki nam kažejo polagoma prehod v vretenčarje. Toda — priznati moram — takih oblik še niso mogli odkriti. Vendar se ta pomanjkljivost ne sme in ne more rabiti kot orožje proti descendenčni teoriji. Najprej nam je pomisliti, da se je le neznamen del nekdanjih organizmov ohranil, ker se le v izrednih slučajih pripeti, da okamenjeni organizem in se tako ohrani. Organizem pogine navadno na vrhu in zgornje, celo okostje in drugi trši deli njegovi sprhné, ako jih brž ne zasuje debela, zraku neprodorna plast. Poleg tega moramo uvaževati dejstvo, ki sem ga že omenil, da nižje živalske in rastlinske oblike obstojé večinoma iz mehkih delov, ki se nikakor ne dajo ohraniti. Ako vidimo, da imajo dandanes celo nekatere praživali trdne vapnenčaste ali kremenaste hišice, školjke svoje lupine, členarji trdne rožene ali vapnenčasto oklepe, ko jih vendar prištevamo nižjim živalim, ne smemo si misliti, da so jih imeli že od prvega početka, ampak da so si jih tekom tisoč in milijonov let pridobili v boju za obstanek.

Drugič si ne smemo napačno tolmačiti dejstva, da nastopijo nekatere oblike kar nenadoma, neposredno, ne da bi nam bilo mogoče dokazati njih

prednike v nižjih tvorbah. Vemo namreč, da se je eden in isti del zemlje lahko večkrat nad vodo vzdignil in potem zopet pod vodo pogreznil. Dokler je bil nad vodo, niso mogli organizmi zapustiti nikakega sledu na dotičnem mestu, ker na kopnem se ne delajo sesedine; a ko se je čez kdo ve koliko tisočletij pogreznil pod vodo, napredovalo je med tem organično življenje tako, da nam večkrat ni mogoče dognati nikakoršne zveze med okameninami nove in prejšnje plasti. To vzdigovanje in pogrezanje je krivo, da se nam ni ohranilo toliko prehodnih oblik, kolikor bi jih pričakovali na podlagi descendenčne teorije, to je tudi vzrok, da so posamezne tvorbe med seboj precej različne in strogo ločene druga od druge.

Vrh vsega tega pa ne smemo pozabiti, kako nepopolno je še naše paleontologično znanje, kako bore malo okamenin še poznamo, kako malo krajev se je dozdej znanstveno preiskalo v geologičnem in paleontologičnem oziru! In ako bi poznali prav vse okamenine, kar jih hranijo vse sesedine cele zemlje, poznali bi samo neznamen del nekdanjega živalstva in rastlinstva.

Vendar pa ta nedostatnost in nepomanjkljivost za descendenčno teorijo važnih oblik ni tolika, kakor bi kdo mislil. Našli so že precej ostankov živali, ki vežejo posamezne razrede, rede, družine, plemena in vrste med seboj kot prave prehodne oblike. *Archaeopteryx lithographica*, ki so jo našli v skrilju pri Sohlenhofen-u, je sicer ptič, toda dolgi rep, zobati kljun, oblika vretencev in sestava medenice (Becken) močno spominja ustroja, kakoršnega kažejo plazivci. Iz razreda plazivcev poznamo nekaj fosilnih oblik, ki vežejo posamezne razrede med seboj (*pteroactylus*), drugi kažejo prehod v zdaj živeče plazivce. *Labyrinthodonta*, močeradam podobne dvoživke, ki nastopijo že v začetku karbona, imajo še mnogo ribjih znakov na sebi, koščene ščite na prsih in hrustančasto ogrodje, prav kakor ribe, od katerih so se odcepile. V južni Franciji so odkopali črepinje polopice, katerih zobovje je zelo podobno zobovju nekdanjih kopitarjev in zdanjih polopice, kar nedvoumno kaže skupni izvor obeh redov. Istotako pričajo okamenine strahovite živali, nazvane *dinoceras*, da so bili kopitarji in zveri nekdej mnogo bližje v morfologičnem oziru nego zdaj, zakaj *dinoceras* združuje v sebi znake petprstnih kopitarjev, kar se tiče nog, rogovi so podobni rogovom parkljarjev, v zobovju pa je podoben zverem.

Imamo pa še vašnejše dokaze, da se je razvoj tako vršil, kakor uči descendenčna teorija. Kopitarji in parkljarji so si med seboj tako podobni, da se je takoj od prvega početka sklepalo z vso gotovostjo na skupni izvor obeh redov. Misliti si moramo, da so imeli skupni predniki parkljarjev in kopitarjev po pet prstov na nogah, ker je petprstni ali pentodaktilni sestav splošen. Oba reda sta se začela razlikovati s tem, da so stopali kopitarji na en (srednji) prst, parkljarji pa na dva v sredi. Umljivo je, da so se rabljeni prsti ojačevali in krepili, nerabljeni pa polagoma krčili in ginili. Na podlagi tega deduktivnega premišljevanja moramo sklepati, da so imeli n. pr. predniki našega konja najprej po pet enakih prstov na nogah, kasneje se je srednji prst krepkeje razvil, ostali štirje pa zakrnili, najprej seveda prsta na straneh,

ker druga dva sta še včasih rabila. A ker se je srednji prst neprestano razvijal in v dolgosti in krepkosti presegel tudi ta dva, morala sta se vsled nerabljenja zakrnuti in polagoma izginiti.

Preiskovanja Rüttimeyer-ja, Kovalevskega in Marsh-a, ki so se mnogo pečali s tem vprašanjem, so potrdila, kar se je poprej samo deduktivno dognalo. Za našega konja se je posrečilo sestaviti kar cel rodovnik. V spodnjem eocenu so dobili okamenino konja (orohippus) s štirimi prsti, toda eden se je že zakrnil; v miocenu je živel anchiterium, konj s tremi prsti, v pliocenu pa so dobili ostanke konja, nazvanega hipparion, ki ima tri prste, srednji je krepak, stranska pa neznatna. Kvaternarni (naš) konj ima samo še en prst, ki ga imenujemo kopito; le včasih se pripeti, da ima komaj znatne ostanke drugega ali tretjega prsta, kar se dá samo s pomočjo atavizma razložiti.

Iz vsega tega sledi, da so se vsi organizmi res tako razvijali, kakor uči descendenčna teorija. Rodovnik živalstva in rastlinstva je podoben velikanskemu drevesu, zasajenemu globoko v zemljo, čegar zelene mladike — zdanje rastlinske in živalske vrste — molé nad površje. Korenike in deblo tega drevesa se nam, žal, niso ohranile celotno, a tem lažje zasledujemo veje in vejice (rodove, razrede i. t. d.), ki so pognale iz debla. Dozdaj se nam je posrečilo sestaviti rodovnike le za malo vrst in še te samo za novejšo dobo, a paleontologija, zoologija, botanika, primerjalna anatomija in druge stroke se povspnó brezdvomno do one stopinje popolnosti, da nam podajo popolnoma nepretrgane rodovnike vsaj za važnejše vrste, da nam stalno določijo vse prednike, po katerih se je vrsta razvijala od monere do današnje oblike, s kratka, upajmo, da bomo poznali za posamične vrste njih rodovno zgodovino (phylogenesis)!

Sicer nam pa, kakor sem že poudarjal, paleontologična dejstva že zdaj popolnoma zadoščajo kot neomajen dokaz za resničnost descendenčne teorije, kot glavni in najvažnejši dokaz, oprt na zanesljivo podlago izkustvene vede, kakršna je paleontologija.

Radoveden sem pač, kaj porečeš na ta dokaz in kako se izkoplješ iz zagate!

„Ne boj se, Vinko!“ mu odvrne Božidar smehljaje. „Sicer pa me nisi spravil v zagato, kar moram posebno poudarjati, zakaj jaz še do zdaj nisem izrekel prav nikakršne sodbe o descendenčni teoriji, pa č pa sem z razlogi, z dokazi, katerih veljavnost si sam pripoznal, ovrigel one descendenčne teorije, ki hočejo mehanično razložiti postanek zdanjih organizmov; pred vsemi drugimi descendenčnimi teorijami sem se obrnil proti darvinizmu in dokazal njega neznanstvenost in ničevnost. S tem sem že rešil svojo nalogo, ki sem si jo stavil v početku najinih pogovorov, da je namreč monistično, t. j. materialistično naziranje tudi v bijologičnih vedah neznanstveno, napačno. V tem pogovoru in pa v naslednjem Ti hočem samo mimogredé podajati še novih dokazov proti darvinizmu in drugim t. zv. mehaničnim descendenčnim teorijam, v prvi vrsti pa se hočem odslej bolj ozirati na vprašanje, je-li kaka descendenčna teorija (ki

je seveda brez materijalistične primesi) opravičena ali ne. To vprašanje je v verskem oziru popolnoma irelevantno, ker se dá descendenčna kakor tudi stabilitetna teorija prav zlahka spraviti v soglasje z razodetjem. To vprašanje je torej samo znanstvenega pomena.

Kaj pravi torej paleontologija na to vprašanje?

Tvoje trditve, ki jih sam nazivaš „dokaze“, bi utegnili res omamiti koga, ki se ni prav nič bavil s paleontologijo. Kdor se je pa le nekoliko seznanil s to vedo, ne bi se dal preslepiti, zakaj ni vse resnica, kar si povedal, vse Tvoje trditve se ne strinjajo s paleontologičnimi dejstvi, ampak Vi si samo želite, da bi bilo res tako, kakor dokazujete; paleontologija pa govori precej drugače.

C. Claus, bivši profesor zoologije na Dunaju, se sam nagiblje na Darwinovo stran, vendar ne smatra paleontologije kot dokaz za resničnost, ampak samo za verjetnost descendenčne teorije, ker se mu najbrže zdi, da tudi ta, Vaš glavni in najvažnejši dokaz nekoliko vega.

Oglejva si najprej Tvoj rodovnik, kakršnih se lahko vidi nebroj, vpisanih in naslikanih po darvinističnih knjigah. Lep je, bistroumno je sestavljen, toda — žal — izmišljen, zakaj narekovala Vam ga je domišljija, ne pa veda, ki se ji pravi paleontologija. Deniva, da je razvrstitev neptunskih tvorb prava, deniva celo, da je tvoritev zemeljskih plasti trajala toliko milijonov let, kakor Ti praviš — sicer se pa s tem še pomeniva — vendar se ne ujema Tvoj rodovnik z dejstvi.

Najprej moram pripomniti, da ne poznamo nikakršnih ostankov iz lavrentinske tvorbe, t. zv. *Eozoon canadense* je anorganična tvorba, sestavljena iz serpentina, krisolita in vapnenca, kar je dokazal *M o e b i u s*. Vsi paleontologi se strinjajo z njegovo sodbo.¹⁾

V kamberski tvorbi pa kar n e n a d o m a nastopi bujno organično življenje, toda ne tako, kakor bi hoteli darvinisti. Zastopani so vsi živalski rodovi, razven najnižjega (praživali), ki bi se moral pač najprej pokazati, da je resnična descendenčna teorija.

V kamberski tvorbi ni nič nizkih organskih oblik, vse kažejo že visoko stopinjo popolnosti. *B a r r a n d e* je dokazal²⁾, da tvorijo trilobiti (praraki) izmed vseh košarjev (*Crustacea*) geologično najstarši red, prikažejo se že med prvimi organizmi na našem planetu kot zelo razvite živali, veliko višje razviti nego mnogi današnjih košarjev. Darwin sam se je bal, da bi utegnili samo trilobiti postati osodepolni za descendenčno teorijo. Tu ne pomaga nobeno zavijanje, da se predniki trilobitov niso mogli ohraniti, ker še niso imeli trdne lupine. Ali so dobili trilobiti kar nagloma trdno lupino? Kako to, da so se nam ohranili v silurju odtiski nežnih morskih klobukov (*medusa*), katerih celo truplo nima prav nič trdega v sebi? Praživali so se po vaši teoriji brez-

¹⁾ Karl A. von Zittel, *Grundzüge der Palaeontologie*. München und Leipzig, 1895. str. 5: Die angeblich schon in der Gneissformation vorkommenden Organismen (*Eozoon*) haben sich als mineralische Gebilde erwiesen.

²⁾ Zittel, *Grundzüge der Palaeontologie*, str. 477.

dvomno poprej razvile nego drugi živalski rodovi, vendar nahajamo ostanke prvih praživali (foraminifera, radiolaria) še-le v kasnejši tvorbi, v silurju, torej potem, ko so že vsi višji rodovi nastopili. V silurju so se nam ohranile okamenine spužev in koral, torej nižjih živali nego so trilobiti, v kamberski tvorbi jih pa še ni!

Imamo pa še tehtnejše razloge proti vaši teoriji. White je našel v naj-novejšem času (l. 1887) v skladeh, ki pripadajo kamberski tvorbi, okamenine plazivcev (dinosauria), ki so dozdej veljali kot vodilne okamenine za kredo (konec sekundarne dobe), katere so smatrali paleontologi za prehodne oblike med plazivci in ptiči!¹⁾ Walcott pa je odkril ostanke precej razvitih rib v rdečem podsilurnem peščenjaku v Canon City v državi Colorado.²⁾

Ni treba več zgledov, ko nam že ti jasno spričujejo, da so vsi rodovi, tudi vretenčarji, hkrati in nenadoma nastopili že v kamberski tvorbi, le najnižja rodova, praživali in črvarje, ki bi se pač morali poprej pokazati, nahajamo v višjih, torej kasnejših, mlajših plasteh. Vsa paleontologična dejstva odločno nasprotujejo trditvi, da se dadó posamezni rodovi izvajati drug iz drugega;³⁾ celo razredi, redi, družine in plemena nastopajo brez prehodnih oblik kar nenadoma.⁴⁾ Je-li torej rodovnik v Vašem zmislu, v Vaši obliki opravičen?

S paleontologijo se gotovo ne ujema, ker paleontologija nam ne kaže divergentnega razvoja, ampak organizmi nastopajo drug poleg drugega brez prehodnih oblik, večkrat se celo pripeti, da se nahajajo višje razviti zastopniki te ali one skupine organizmov v nižjih, starejših plasteh (trilobiti, glavonožci iz rodu mehkužcev, vretenčarji itd.), manj razviti organizmi pa v višjih, mlajših tvorbah!⁵⁾ Vaš rodovnik torej je do cela izmišljen!

Ne pomaga Vam izgovor, da je bilo razvijanje na tem ali onem mestu pretrgano, ker se je zemlja nad vodo vzdignila. Res je, da se na kopnem ne morejo ohraniti živalski ali rastlinski ostanki, ako jih ne pokrije debela plast, toda radi tega bi vendar lahko imeli nepretrgan rodovnik vsaj za rodove in razrede, nekaj na tem kraju, nekaj pa na drugem, ker si ne moremo misliti, da so bili vsi do zdaj preiskani kraji v Evropi, Aziji, Ameriki in Avstraliji isti čas nad vodo in isti čas pod vodo.

Kar si omenil o prehodnih oblikah, tudi ne more veljati za dokaz descendenčne teorije. Iguanodon ima na sebi znake gašćerie, krokodilov in

¹⁾ Alois Trissl, Das biblische Sechstageswerk, vom Standpunkte der katholischen Exegese und vom Standpunkte der Naturwissenschaften, II. Auflage, Regensburg 1894. str. 106.

²⁾ Zittel, Grundzüge der Palaeontologie str. 499.

³⁾ Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 16.: Für die Ableitung der einzelnen Typen von einander fehlt somit jede Thatsache.

⁴⁾ Ibidem: Für unsere weiteren Betrachtungen ist es von Wert, dass auch für den Säugethier-Typus keine Ableitung palaeontologisch möglich ist. Er ist da, ohne dass es gelungen wäre, Stammformen aufzufinden, und zwar sind die Säugethiere bei ihrem ersten Auftreten zugleich als Untertypen der Insektenfresser, Hufthiere usw. vorhanden.

⁵⁾ Dr. Fr. Pfaff, Schöpfungsgeschichte, II. Aufl. 1877., prim. poglavje 26.

ptičev, toda ne nastopi pred sesaci in ptiči, ampak redno povsod še-le z njimi in sicer v kredi.¹⁾ Kako naj bo *Archaeopteryx lithographica* prehodna oblika med plaziveci in ptiči, ko je vendar *Dames dokazal*, da je *Archaeopteryx* pravi ptič, ki je živel v istem času, ko so bili plaziveci in ptiči že močno razširjeni, ne prej.²⁾ Ako bi bil prehodna oblika, bi bil moral živeti pred nastopom pravih ptičev. *Pterodactylus* naj bo prednik raznim razredom plazivecev, ko ga nekateri učenjaki (*Soemering*) smatrajo za pravega prhutarja (*Fledermaus, chiroptera*), torej visoko razvitega sesavca!

Mimogredé omenim, da bi Ti naštel še nebroj zgledov, ki nam kažejo, kako nezanesljive so sodbe celo glasovitih paleontologov à la *ex ungue leonem*, iz ene koščice rekonstruirati celo žival! Mnogo okamenin, ki so poprej veljale kot vodilne okamenine za pradavne tvorbe in kot prehodne oblike med razredi in rodovi, se je izkazalo za povrste ali različke današnjih vrst; marsikaj je veljalo poprej za alge, kar so pozneje spoznali učenjaki za detritus, zdrobljene in razpršene delce višjih rastlin. Kako negotovo je iz posameznih ohranjenih delov sklepati kar na celo obliko, pokažem Ti na dveh zgledih. Ako bi bila kitajska rastlina *Ginkgo biloba* že izumrla, ne bi noben učenjak niti slutil, da utegne ta storžnjak (*Nadelbaum*) imeti praproti tako podobne liste, ampak v ohranjenih listih bi jo gotovo obsodil v rod praproti! Sodeč samo po lobanji bi morali uvrstiti avstralskega kljunača med ptiče in ustvariti zanj poseben red med njimi. Te težkoče priznavajo najboljši paleontologi in ne pripisujejo po posameznih ostankih rekonstruiranim organizmom, kakršnih je pa največ, velike zanesljivosti in verjetnosti.³⁾ Vsi pravi učenjaki (*Zittel, Schenk, Rüttimeyer* itd.) svaré torej, naj se preiskovavci fosilnega življenja nikar ne prenagljijo v sklepanju, sicer smešijo sebe in resno vedo pred občinstvom.

Ob teh dejstvih se razkadi vse Tvoje dokazovanje v prazen nič, vse, kar je znanega in točno določenega iz paleontologije, ne more služiti kot dokaz za resničnost descendenčne teorije, mnogo prej bi se dalo porabiti kot dokaz za neverjetnost te podmene!

Stoj! Kaj pa je z „rodovnikom“ našega konja? Ali ne kaže ta očitno razvoj petprstnega kopitarja v enoprstnega konja, da je descendenčna teorija resnična? Ne, tudi ta dokaz ne spričuje vaše teorije! Ali si moramo misliti, da so bili štiriprstni *Orohippus*, troprstna *Architerium* in *Hipparion* res predniki našega konja? Nekako čudno bi bilo to, ker oni kopitarji so bili približno *11 s i č j e* velikosti,⁴⁾ naš konj pa nastopi z zdanjo velikostjo. Tudi njih zobovje in oblika črepinje se dá komaj primerjati z zobovjem in črepinjo našega konja. Čemu se je naš konj tako povečal? Nikakršnega razloga nimamo, da bi trdili, češ, konjevi predniki niso imeli toliko hrane, kolikor

¹⁾ Pfaff, *Schöpfungsgeschichte*, str. 690.

²⁾ Hamann, *Entwicklungsgeschichte und Darwinismus*, str. 14.

³⁾ Prim. T. M. Gauder, *Erdschichten und Erdgeschichte*, v listu „Natur und Offenbarung“, 1892, str. 282 et sequens

⁴⁾ Hamann, *Entwicklungslehre und Darwinismus*, str. 97.

jo ima naš konj, zato se niso mogli razviti do velikosti našega konja. Piče so imeli bržčas več, nego jo imajo naši konji. Kakor ne trdimo, da izvira indijski slon iz fosilnega mamuta, dasi ima mamut mnogo znakov zdanjega slona, tako je tudi neopravičeno izvajanje našega konja od onih kopitarjev.

Toda, deniva, da so bili orhippus, anchiterium in hipparion zares predniki našega konja. Deniva tudi, da se res nahajajo zaporedoma v plasteh, drug vrh drugega, spodaj najprej orhippus, potem anchiterium, za njim hipparion in slednjič konj. Kaj bi bilo s tem dokazanega? Descendenčno načelo v vašem zmislu? Nikakor! Omenjeni kopitarji sledé drug za drugim in niso ostavili drugih naslednikov kakor konja samega. A če je descendenčna teorija resnična, dobiti bi morali v zemeljskih plasteh nekaj oblik, ki so se odcepile od orhippa ali anchiterija in se po svoje razvile, imeti bi morali vsaj nekaj prehodnih oblik med zdanjimi oblikami samimi in pa med kopitarji in parkljarji. Ker pa ni do zdaj znane niti ene take oblike, zato si lahko mislimo, da so bili oni kopitarji vsak za-se posebna vrsta (ali posebno pleme z več vrstami), ki se ni druga iz druge razvila, ampak je bila druga od druge neodvisna; kar zadeva enotni postanek in razvoj, mislimo si lahko, da so tudi oni kopitarji izumrli kakor mamut, ki ni zapustil potomcev. Razlagali bi pa lahko še drugače, kakor delajo pristaši transformizma na podlagi vrstne stalnosti, ki trde, da niti vrste, še manj plemena, družine itd. niso imele skupnih prednikov, ampak vsaka vrsta se je že kot taka začela s stanico, ki se je potem skokoma od rodu do rodu naravnost razvijala do zdanjih utrjenih oblik, ne da bi se kdaj cepila in razcepila v drugovrstne, drugoplemenske oblike. Te podmene, ki sta jo v bistvu postavila že sv. Avgustin in sv. Tomaž Akvinski, se drži več glasovitih učenjakov, n. pr. K. E. Baer, St. George Mivart, Wigand in drugi. Naslanjajo se nekaj na paleontologijo, kakor na „konjev rodovnik“, zlasti pa na razvoj spočetkov ali embrijonov, kakor bova še čula.

Paleontologija nam tudi nikakor ne kaže, da se je živalstvo polagoma razvijalo, ampak obratno t. j. skokoma. Redno se razlikujejo drug vrh drugega ležeči geologični horizonti, včasih po kakovosti kamenja, navadno pa po bistveni izpremenjenosti v flori in favni, kar se nikakor ne ujema z zahtevami descendenčne teorije, ki uči polahni razvoj. V enem in istem geologičnem horizontu, tudi če pomenja vsled svoje velike debelosti dolgo, milijone let trajajočo dobo, ni navadno opaziti nikakršnega napredka v razvijanju, v spodnjih in zgornjih skladeh vidimo iste oblike, ki pa koncem dotične tvorbe namah deloma izginejo in se deloma s popolnoma novimi nadomestijo. Po teh dejstvih sodijo nekateri novejši geologi, kakor Pfaff in Hauer,¹⁾ da se je vršil razvoj tudi v predhistorični dobi skokoma ali perijodično; med temi „preobrazilnimi dobami“ (Umprägungsperioden) so bili dolgotrajni odmori, v kojih so ostale živalske in rastlinske oblike neizpremenjene.²⁾

¹⁾ Pfaff, Schöpfungsgeschichte, str. 692.

²⁾ Zittel, sam poldarvinist piše (Grundzüge der Palaeontologie, str. 15) tako-le: „Darwin schreibt die Vernichtung der minder günstig ausgerüsteten Lebewesen dem Kampfe ums Dasein zu; allein da nach der Selectionstheorie neue Arten äusserst langsam durch

Ker se bova najbrž s človekom pečala v posebnem pogovoru, zato ne maram zdaj zavračati Tvojih trditev o terciarnem človeku, katerega baje zahtevajo nekateri umetno izklesani kresilniki v terciarnih tvorbah. Za zdaj bodi le to omenjeno, da dvomijo celo darvinistično nadahnjeni paleontologi, je-li one kresilnike res obdelovala človeška roka ali so nastali pod vplivom v mrtvi naravi delujočih sil.¹⁾

Po vsem tem — vsaj tako upam — ne boš več smatral paleontologije za neovržen dokaz descendenčne teorije . . .

Umestno se mi zdi, da se o ti priliki nekoliko pogovoriva o paleontologiji sploh, s katero se tako tendencijozno bobna po svetu o posebnih priložnostih.

Zelo bi se motil, kdor bi mislil, da se nahajajo pozemeljski skladi res tako lepo po vrsti drug na drugem, kakor se navadno sliši ali kakor jih kaže Tvoj obrazec. V istini je precej drugače.

Sesedine različnih dob ne ležé vse povsod druga na drugi, ponekod manjka te plasti ali cele vrste skladov, ponekod pa drugih; v nekaterih krajih sploh ni razločnih neptunskih tvorb, t. j. sesedin, ampak na površju se kaže prvotno vulkansko kamenje. Večkrat se nahajajo najstareše tvorbe v najvišjih gorovjih, najmlajše pa v nižavah. Vzrok tem razlikam v legi je bilo in je še vzdigovanje in pogrezanje zemeljskega površja. Kamenje iz različnih dob ni vselej različno, pa tudi kamenje istodobnih plasti ni vselej enako ali vsaj podobno. Splošno se ne dá določiti starost te ali one tvorbe po vrsti kamenja.

allmähliche Anhäufung vortheilhafter Merkmale entstehen und ebenso vorhandene Formen nur nach und nach durch ihre stärkeren Mitbewerber verdrängt werden, so müsste man, wenn überhaupt die palaeontologische Ueberlieferung vollständig wäre, in den Erdschichten alle untergegangenen Uebergangsformen finden und wenigstens für gewisse, besonders erhaltungsfähige Gruppen vollständige Stammbäume construieren können. Wie aber die Erfahrung lehrt, halten nicht allein die meisten jetzt existierenden wild lebenden Pflanzen und Thiere mit grosser Zähigkeit ihre Merkmale fest und lassen seit Jahrhunderten oder Jahrtausenden keine nennenswerte Veränderung erkennen, sondern auch die fossilen Arten bleiben innerhalb eines geologischen Zeitabschnittes nahezu constant. Mit dem Beginne einer neuen, meist auch durch petrographische Verschiedenheit angedeuteten Stufe oder Formationsabtheilung verschwindet dagegen in der Regel gleichzeitig eine grössere oder geringere Anzahl von Arten vollständig oder dieselbe wird durch nahestehende, jedoch mehr oder weniger abgeänderte Verwandte ersetzt. Es gibt demnach offenbar Perioden, wo der Umwandlungsprocess und die Vernichtung organischer Formen in besonders rascher und energischer Weise erfolgt und zwischen diesen Umprägungsperioden liegen lange Pausen, in welchen die Arten ziemlich unverändert in bestimmten Formen verharren.“

¹⁾ Zittel, Grundzüge der Palaeontologie, str. 934.: „Die angeblich von Menschen bearbeiteten, gekerbten, mit Einschnitten versehenen und durchlöcherten Knochen fossiler Säugethiere aus dem Pliocän und Miocän haben sich als von Thieren benagt herausgestellt. Auch die berühmten von Abbé Burgeois im untermiocänen Süsswasserkalk von Thenay bei Pont-Levoy (Loivet-Cher) gefundenen Feuersteinsplitter, sowie ähnliche, von Ribeiro im Tertiär von Portugal nachgewiesenen Feuersteinfragmente, haben nicht die charakteristischen Schlagmarken der palaeolithischen Steinwerkzeuge, besitzen noch keine regelmässige Form und unterscheiden sich nicht von den durch meteorologische Einflüsse natürlich zersprungenen Feuersteinsplittern, welche z. B. den Boden der lybischen Wüste zuweilen meilenweit bedecken.“

Bavarski in angleški skriljavec (Thonschiefer) sta si jednaka, vendar prištevajo geologi bavarskega v tvorbo jura, angleškega pa v silur. Peščenjak iz Českega je popolnoma različen od francoskega peščenjaka, a vendar ju stavijo geologi oba v premogovo tvorbo.

Po kakovosti kamena torej se ne dá določiti, v katero tvorbo spada ta ali ona sesedina. Tudi iz lege ali poleglosti slojev drugega proti drugemu (Lagerung) ni mogoče sklepati na njih starost, ker nimamo nikjer vseh skladov drugega vrh drugega, kjer bi z vso gotovostjo lahko sklepali, da so nižji skladi starši, višji mlajši. Toda skladovitost (Schichtung) je zelo nepopolna in ponajveč nedostatna, včasih tako zamotana in nerazložna, da tudi najboljši geolog ne ve, kako bi sloje razvrstil. Obrazec Tvoj lepo kaže skladove drugega na drugem, a tako se nikjer ne nahajajo, marveč geologi so jih od vseh vetrov skupaj znesli — kar že imena kažejo, — tu so dobili ta sklad, tam onega, potem so jih lepo zvrstili in postavili drugega na drugega. Toda zakaj so jih tako zvrstili? Po čem določajo geologi starost različnim skladom?

Iz velike večine ali navadno po okameninah. Pri tem pa tako-le postopajo: Na podlagi, da se je organično življenje polagoma razvijalo iz nižjega v višje, iz nepopolnejšega v popolnejše, prištevajo vse plasti, v katerih se nahajajo nižji organizmi, v nižje, starejše tvorbe, sklade z okameninami višjih organizmov pa stavijo v primeroma višje, mlajše dobe. Kolikrat morajo plasti izpremeniti svojo starost! Marijinodolski skriljavec (pri Požunu na Ogerskem) je enak skriljavcu drobnjaka (Grauwacke) iz devonske tvorbe, zato so ga tudi do l. 1861. prištevali v devon. Ko so pa v njem odkrili sledove živalice, nazvane ammonites bifrons, so takoj starost omenjenega skriljavca zmanjšali in ga yvrstili v skladove jure. Takih zgledov bi Ti lahko naštel nebroj; najbolj zanimivo pa je, da se premogovi skladi ne prištevajo premogovi tvorbi (karbon), ampak najrazličnejšim tvorbam, kakor pač zahtevajo v premogu se nahajajoče okamenine.

Ko so geologi plasti naše zemlje tako razvrstili, ne upoštevši negotovosti in nezanesljivosti določevanja fosilnih organizmov, kar sem že prej poudarjal, se veselé, da paleontologija res dokazuje descendenčni postanek živali in rastlin, z velikim zvonom oznanjajo čudečemu se svetu, da se dejstva paleontologije in geologije popolnoma skladajo z descendenčno teorijo, a pri tem ne pomislijo, da izvajajo sklep iz poddštave ali suppozicije in da dokazujejo podstavo s sklepom, ne pomislijo, da je njih dokaz samo velik circulus vitiosus!

Še nekaj! Deniva, da bi se po kaki elementarni sili zagrnil dandanes kar nenadoma le majhen del obrežja s toliko plastjo, da bi zasuti organizmi okameneli. Čez kaj časa bi prišel kak učenjak, ki je seveda v modernem duhu izobražen, in začel znanstveno preiskovati zasuti del. Ker bi našel brez dvoma v plasteh, ki so morje zasule, ostanke najnižjih živali in rastlin, ki živé navadno v dno morja, sklepal bi lahko po zdaj veljavnih zakonih paleontologije, da spada ona plast v primordijalno dobo, ki je nastala pred Bog vé koliko milijonov let. Ob močvirnatem obrežju, kjer živé navadno

različni krkoni in plazivci, odkril bi učeni mož plast, ki bi jo z mirno vestjo prištel v sekundarno dobo, v kateri so baje gospodarili plazivci, kakor kaže Tvoj obrazec. Seveda bi lahko trdil, da je ta plast nastala nekaj milijonov let kasneje nego prva. Še malo višje, in paleontolog bi lahko staknil sklad, ki hrani ostanke zasutih ptičev in sesavcev, sklad, ki bi ga vrstil v terciarno ali kvaternarno dobo. A če bi kdo hotel oporekati učenjaku, češ, oni skladovi so prav lahko nastali v istem času, zavrnil bi ga geolog s pomilovalnim posmehom, češ, učenjak ne more verjeti v čudeže!

In vendar se tak slučaj lahko pripeti in brez dvojbe se je že večkrat pripetil. Rumena reka na Kitajskem je zasula l. 1888. cele pokrajine tja do morja 15 m visoko. Ognjenik Skaptar-Jökul na Izlandu je l. 1783. izbruhal iz sebe maso, ki je najmanj šestkrat tolika kakor cel Montblank. Leta 1806. se je posula gora pri Goldau in zagrnila dolino 30 m visoko poldrugo uro v obsegu. Itd., itd.

Iz teh slučajev se dá sklepati, da je vsekako istodobni zasip večkrat zagrebel najrazličnejše organizme v dolnjih plasteh nižje, v gorenjih višje, ki so pa istodobno živeli, o katerih se ne more reči, da so med seboj rodoslovno zvezani.

Kdo pa nam jamči, da niso vse okamenine tako nastale? Odkod vemo, da so obljudovala izprva samo najnižja organična bitja našo zemljo, iz katerih so se tekom časa izcimila višja? Paleontologija nas pač ne sili k temu, ampak prav lahko si mislimo — ne da bi nam nasprotovala dejstva — da so vsi organizmi nastali hipoma (simul, in ietu oculi), a če so kot okamenine različno razvrščene po plasteh, je temu vzrok najbrž različnost živalskih in rastlinskih bivališč. Najnižje živali in rastline živé najnižje v zemlji ali vodi, zato so vobče v nižjih plasteh zapustile svoje okamenine; višjih organizmov okamenine pa se nahajajo v višjih plasteh, ker navadno živi več višjih organizmov višje v vodi in pa na kopnem. Vendar imamo v tem oziru toliko izjem, kar sem že prej omenil, da pravilo nima splošne veljavnosti, najmanj pa one, ki mu jo pripisujejo descendenčni teoretiki.

Kako bi se smejali onemu, ki bi hotel po predstavi v gledišče prišedši iz ostalih kulis na odru, iz dekoracij in oprave rekonstruirati si celotno dejanje neznanega mu igrokaza in z vso gotovostjo trditi, ravno tako se je vršilo dejanje in nič drugače! Istotako je z geologijo in paleontologijo. Tudi ko bi poznali prav vse ostanke nekdanjega življenja, vendar ne bi mogli trditi, kdaj in kako je vzniknilo organično življenje, kako se je razvijalo, ko vendar ni vse res, kar si mi lahko mislimo! Skratka: paleontologija v celoti, razdelitev zemeljskih plasti v dobe in tvorbe, je še samo podmena, in še kot taka ne dokazuje resničnosti descendenčne teorije!

Govoril si že večkrat o raznih milijonih let, ki so baje pretekla, odkar biva na zemlji organično življenje. Vaši milijoni let so sicer na videz nevarno in mogočno orožje zoper vsakega nasprotnika descendenčne teorije, mogočni topovi, toda v istini so na vso srečo z ničlami nabiti! Toda šalo na stran! Kaj je bilo in kako dolgo je trpelo pred nastopom življenja na zemlji, nima za najin pogovor pomena, zato izpustiva ti vprašanji!

Kako ste pa izračunili one milijone let, ki tako zelo prijazno descendenčni teoriji? Oni učenjaki, ki so določevali starost naše zemlje po nje ohlajevanju, pač ne morejo dokazati, pred kolikim časom je moralo vzkliti življenje na zemlji, ker nam ni treba misliti, da so se takoj pojavili organizmi, ko je bila zemlja tako ohlajena, da so komaj živeli. Ali so morda kje drugod čakali in prvo ugodno priliko porabili, da so se naselili na zemlji? Ali se ne bi tudi danes prav lahko začelo življenje, torej po Vaše trideset milijonov let pozneje?

Iz debelosti zemeljskih skladov računati tudi ni kaj posebno zanesljivo. Kdo pa ve, kako debeli so zemeljski skladi neptunske tvorbe? Kdo jih je izmeril? Najvišje gore ne presegajo 9000 *m* nad morjem, čez 1000 *m* globoko v zemljo še niso in ne bodo tako zlahka prerili. Odkod torej vemo, koliko znaša debelost neptunskih tvorb? Za trdno nič ne vemo, ampak samo ugibljemo! Zato se pa ne ujemajo mnenja raznih geologov, nekateri trdijo, da so zemeljske neptunske plasti povprečno okoli 40 *km* debele, drugi pa pravijo, da samo 10 *km*.

Da se pa te plasti niso tvorile vse polagoma in enakomerno, pričajo brezštevilni zgledi celo iz novejših časov, ko so se v izrednih slučajih napravile sesedine in poplavine nepričakovane debelosti in velikanske obsežnosti. Tako je n. pr. Neumayr dokazal, da prinaša Rumena reka v Kini vsako leto redno 300 milijonov kubičnih metrov blata in prodja, v 1500 letih napravi lahko 1 *km* visoko sesedino na površju 9 kvadratnih milj! V prejšnjih dobah je bilo to tem lažje mogoče, ker je zlasti v določeni dobi voda povzročila velike katastrofe, kakor nam kažejo ostanki. Angleški geolog Howorth, ki se je več let bavil samo s tem vprašanjem, mnogo preiskoval, mnogo se posvetoval, pa tudi prepiral z drugimi učenjaki o ti stvari, pravi, da je teorija o ledeni dobi izmišljotina (vsaj v nje zdanji obliki) in da je teorija o vesoljnem potopu dokaj verjetnejša.¹⁾ S potopom, ki ga spričujejo različni sledovi, se lahko razloži postanek plasti v primeroma zelo kratkem času, za to ni treba ne milijonov, ne stotisočev let. Ta potopna teorija si pridobiva čedalje več tal in privrženecv med strokovnjaki, kakor ginejo od dne do dne pristaši onih teorij, ki se opirajo na domišljijo, ne na dejstva. Torej tudi debelost plasti ne priča o njih neizmerni starosti.

Nekateri so hoteli iz tvoritve premoga dokazati, da se je zemeljska skorja zelo počasi debelila. Najprej so trdili, da se les kaj počasi izpreminja v premog. Ko so za časa vladanja cesarja Franca I. našli popolnoma okamenelo drevo, hotel je cesar zvedeti, kako dolgo mora tako deblo ležati v zemlji, da okameni. Učenjaki so dali izrjavati kol iz ostankov Trajanovega mostu pri Belemgradu (Železna vrata), ki je bil zgrajen pred 1700 leti. Kol je bil samo pol palca debelo na površju okamenel. Iz tega so izračunili, da je moralo 6—8 črvljev debelo drevo najmanj 200—300.000 let okamenevati. Toda danes vemo, da se ta proces utegne veliko hitreje izvršiti. V Ameriki so dobili povsem okamenela debela, ki so bila brez dvojbe obsekana z

¹⁾ Prim. Alois Trissl, Sündflut oder Gletscher? Regensburg 1894. 10. poglavja.

evropskimi sekirami. Pri Lochbroomu na Škotskem se je izpremenilo mahovje tekom petdesetih let v ropo (šoto), ki se ne loči mnogo od rjavega premoga. Dr. Göppert-u se je celo posrečilo dokazati, da se izpremeni les v premog v dveh letih pod vplivom višje topline in žveplenokislega železa, ki se nahaja povsod raztopljen na dnu vodá. Torej tudi postanek premoga ne zahteva visokega števila let, ampak največji in najboljšežnejši skladovi so prav lahko nastali tekom nekaj tisočletij.

V novejšem času so se začeli v geologiji izobraženi možje znova potezati za to, da se sv. pismo, zlasti prva Mojzesova knjiga tolmači in razumeva literalno, ker tudi najnovejše znanstvene pridobitve nikakor ne nasprotujejo literalnemu zmislu sv. pisma, ampak se dajo brez posebne težave spraviti v soglasje. Izmed teh Ti omenim samo nekatere zastopnike te smeri, kakor kardinala Gonzalez-a v Sevilji, Dr. Orti y Lara, profesorja na madridskem vseučilišču, prof. Sickenberger-ja v Freisingen-u, zlasti pa prof. Bosizio S. J., ki z velikim uspehom zagovarja literalni pomen sv. pisma v knjigah: „Das Hexaemeron und die Geologie“, „Geologie und Sündflut“ itd.

Sicer pa so to mnenja, ki še niso določena, o katerih se lahko misli, kakor se hoče; le to je gotovo, da je geologija s paleontologijo še nerešena uganka, ki pa se tudi v ti obliki, kakor se dandanes predava, ne more smatrati kot dokaz za resničnost descendenčne teorije.

S tem sem za danes rešil svoj nalog!“

„To je grozno, to je uprav herostratično, kar vi počenjate z vedo!“ se je razhudil zdravnik.

Profesor pa je smehljaje odvrnil: „Seveda, v vaših očeh je vsakdo Herostrat, kdor si upa pobijati vaše izmišljotine in zračne podmene, katere prodajate neizobraženemu občinstvu kot golo resnico! Sicer pa, študiraj sam, toda ne samo darvinističnih knjig, katere je slavni Rüttimeyer prav dobro označil z besedo „Phantasieliteratur“, ampak tudi druge strokovne knjige, in gotovo se prepričaš tudi sam o tem!“

(Nadaljevanje prihodnjic.)

Kje je grob sv. Cirila?

Kdor je bil kdaj v Rimu, je poleg drugih starodavnih svetišč večnega mesta gotovo obiskal tudi cerkev sv. Klementa. Ko si, slovenski romar, molil ob grobu sv. Petra, prvega vidnega poglavarja cerkvi Kristusovi, in počastil velikega apostola sv. Pavla, si hitel na hrib Coelij, k sv. Klementu, kjer je, tako si doma slišal, pokopan naš blagovestnik, sv. Ciril. Vstopivši v starodavno baziliko sv. Klementa, si zvedavo vprašal vodnika: Kje je grob svetega Cirila? Gostobesedni vodnik je umolknil ob tem vprašanju. Za nekoliko časa je morda dejal počasi: Tam le v desni ladiji je kapelica, ki jo je papež Leon XIII. dal sezidati na čast svetemu Cirilu in Metodu: a grob sv. Cirila, kje bi bil, ne vem.

L. 1863. je minilo 1000 let, kar sta prišla na Moravsko sveta brata Ciril in Metod. Ves slovanski svet se je že nekaj let preje pripravljaj, da bi slovesno praznoval tisočletnico. Začeli so tudi ovedati, ne bi li bilo mogoče najti grob sv. Cirila. Monsig. de Luca, tedanji apostolski nuncij na Dunaju, je pisal o stvari v Rim. Sv. oče Pij IX. je bil takoj pripravljen ugoditi Slovanom; ukazal je slavnemu starinoslovcu De Rossiju, da naj preišče cerkev sv. Klementa; da je namreč sv. Ciril pokopan pri sv. Klementu, v tem se ujemajo vsa stara poročila; a kje v cerkvi je pravo za pravo grob svetega blagovestnika, tega že davno ni nihče več vedel. Zato je bilo treba pregledati in proučiti stare spomenike, ki nam pripovedujejo, kje je pokopan sv. Ciril. To delo ni bilo lahko. Opominjam samo ene težave. Ko je Robert Guiscard l. 1084. požgal in podrł rimsko predmestje na hribu Coeliju, je razdejal tudi staro baziliko sv. Klementa. Papež Paskal II. je začetkom XII. stoletja na razvalinah stare cerkve zidal novo. Polagoma se je to pozabilo, in kakor se kaže, so mislili že proti koncu XIV. stoletja, da je bazilika sv. Klementa ista prastara cerkev, ki je bila verjetno že za cesarja Konstantina sezidana na mestu, kjer je stala hiša Klementove rodbine. V XVI. stoletju je bila pomota obča in tudi pozneje še, do začetka sedanjega veka.

Te pomotne misli je bilo največ krivo staro lice sedanje bazilike; v nji je vse tako urejeno, kakor je bilo prvotno obično v bazilikah: še današnji vidiš v srednji ladiji pred prezbiterijem kor za pevce in dva visoka kamenita naslona, kjer so brali list in evangelij. Staro spodnjo cerkev so začeli še le l. 1859. odkopavati. Zato pa mora raziskovavec dobro ločiti pri starih poročilih, v katero dobo pristojé.

Poslušajmo torej, kaj pripovedujejo stara pisma in spomeniki o grobu sv. Cirila, in kako je uspelo delo De Rossijevo.

I. Dve stari pismi ali legendi govorita o grobu sv. Cirila, namreč italijška in panonska legenda. Italijška legenda je rokopis, ki so ga Bollandisti našli v knjižnici Frančiška Duchesne-a, odbornika v najvišem svetu pariškem.¹⁾ Legenda pripoveduje, kako so prinesli ostanke sv. Klementa v Rim: ob koncu popisuje smrt sv. Cirila. Zgodovinci mislijo, da je italijška legenda med vsemi najbolj verovna.²⁾ Pripovedka piše z jasnimi besedami o vseh podrobnostih, takó da je pisatelj moral iz ust sv. Cirila samega slišati, kako in kje je našel sv. koščice papeža Klementa. Zato so rekli že Bollandisti, da je Duchesne-ov rokopis brez dvojbe posnet ali pa celo po besedi povzet po životopisu svetega Klementa, ki ga je napisal Gavderik, škof v Veletrih. Dobili so v samostanu Fossa-nova odlomek povedanega životopisa. V predgovoru pravi pisatelj: „zbrali smo in zapisali, kar smo videli in čitali, da se godi po prošnjah svetega mučenika Kristovega (namreč papeža Klementa.“³⁾ O Gauderiku pa vemo iz zgodovine, da je bil pri 8. velikem cerkvenem zboru, l. 869.—870.: torej je živel uprav v oni dobi, ko sta prišla sveta brata Ciril in Metod v Rim; če

¹⁾ A. Bollandi Acta Sanctor. Martii tom. II.: De Ss. Episcopis Slavorum Apostolis Cyrillo et Methodio, die 9 Mart.

²⁾ Kardinal Bartolini: „Memorie dei Santi Cir. e Met.“ pag. VI.

³⁾ „... quae vidimus et legimus ipsius Ch. Martyris fieri orationibus, colligentes transcripsimus.“ Boll. Act. S. I. c.

vrhu tega še pomislimo, da mesto Veletu ni daleč od Rima, ne bi bilo čudno, ko bi bil škof Gavderik osebno občeval s sv. bratoma. Če je Gavderik res početnik italijske legende, je napisal to legendo samovidec onih dogodkov, o katerih nam pripoveduje. Za Bollandisti so se poprijeli te misli učeni možje; kard. Bartolini govori v svoji knjigi, kakor da bi bila stvar izvestna.¹⁾

Drugo, uprav tako staro pismo, ki nam poroča kraj Cirilovega groba, je našel Šafařík v Moskvi, in l. 1851. dal med ljudi. Imenuje se druga panonska legenda. Nekaterim se dozdeva, da ni povse pristna: razkolniki so jo neki skazili. No v stvari, katero mi zasledujemo, ujema se popolnem z italijsko legendo: in tega nas je pred vsem skrb. Štiri druge legende, ki so se nam od starine ohranile, obširno oznanjajo sveto poslanstvo naših blagovestnikov, a o grobu sv. Cirila molčé.

II. Proti koncu l. 863. sta dospela sv. brata Ciril in Metod na Velehrad h knezu Rastislavu. Dobra tri leta kasneje sta potovala prvokrat v Rim. Nesla sta seboj koščice sv. Klementa. Na stolici sv. Petra je bil tedaj Nikolaj I.; umrl je 13. listopada l. 867., nekoliko prej nego li sta prišla sv. brata v Rim. Nikolajev naslednik je bil Hadrijan II. Ko sta se sv. Ciril in Metod koncem listopada ali začetkom grudna istega leta bližala večnemu mestu, je šel jima naproti papež sam, njegovo svečenstvo in množica blagovernega ljudstva; z veliko častjo so ju vzprejeli. 5. prosinca l. 868. je Hadrijan oba brata posvetil v škofa.

V Rimu sta se mudila dobro eno leto. Previdnosti božji pa je bilo všeč, da se Ciril ne vrne več v ravno Podonavje krščevat Slovane. Bog razodene Cirilu, da mu bode kmalu umreti. Štirideset dni se je pripravljaj na srečno smrt. Z dovolitvijo papeževo si je oblekel meniško haljo, bržkone sv. Bazilija, in si izbral ime Ciril: prej se mu je reklo Konstantin. 14. svečana l. 896. je zaspal v Gospodu. Papež Hadrijan je ukazal, da naj pridejo k pogrebu vsi svečeniki, grški in rimski, psalme in pesmi pojoč, s svečami in kadilnicami v rokah; pokopljejo pa naj ga častno kakor papeža samega.²⁾

Ko je bila končana slavnost pred pogrebom, gre sv. Metod k papežu, poklekne predenj in mu reče: Dostojno in potrebno se mi zdi, oče apostolski, da Ti to-le povem: „Ko sva šla z bratom z doma na sv. delo, ki sva je z božjo pomočjo začela, tedaj je najina mati naju s solzami prosila: ko bi kdo izmed vaju umrl, preden se povrneta domov, prinesi živi brat umrlega brata v njega samostan.“ Težko se je zdelo papežu ustreči prošnji Metodovi, a odrekel mu vendar ni. Mrliča je dal položiti v marmornato rakev in rakev zapečatiti s svojim pečatom; Metodu pa je dovolil, da sme iti po 7 dneh iz Rima in mrtvega brata seboj vzeti. Tedaj pa se rimski škofje in svečeniki in mestni boljari zberó na posvetovanje in pošljejo k papežu govoreči: Nepristojno se nam vidi, prečastni oče in gospod, da daš radi katerekoli stvari drugam prenesti sv. telo slavnega moža, po katerem je rimsko mesto in naša sv. cerkev dobilo predrag zaklad (ostanke sv. Klementa); Bog sam je svetega moža po svoji milosti iz daljnih krajev privedel k nam in od nas ga je vzel k sebi v nebeško kraljestvo. Rajši ga tukaj častno pokopljimo; zakaj dostojno

¹⁾ l. c. p. VI.—VIII. — ²⁾ Leg. ital. n. 10.

je, da ima tako slaven mož v najslavnejšem mestu slaven grob. — Svět je bil papežu všeč, in sklenil je, da denejo sv. Cirila v grob v cerkvi sv. Petra.

Metod je videl, da se njegova namera ne dá izvršiti; zato odjenja in pravi: „Ker vam ni všeč, da bi uslišali mojo prošnjo, želim, da mi pokopljete brata vsaj v cerkvi sv. Klementa, katerega sv. ostanke je s svojim trudom in naporom našel in k vam prinesel.“ Tej želji je papež ustregel. Zbrali so se svečeniki in brezčiselna množica ljudi; Bogu hvalo in slavo pojoč so z nezrečnim veseljem in veliko častjo prenesli marmornato rakev k sv. Klementu. — Tako pripoveduje italijška legenda, po kateri je vse to malone do besede posneto.

III. Predno zasledujemo, kam so položili rakev, oglejmo si pogrebni spreved na podobi v stari cerkvi sv. Klementa. Če gremo iz zgornje cerkve skozi zakristijo po stopnicah v spodnjo cerkev, pridemo naravnost v ozek, dolg hodnik, ki se razteza vprek pred vhodom stare bazilike. Na desnem zidu so l. 1863. razkrili podobo, slikano na apno.¹⁾ Veščaki sodijo, da pristoji v XI. stoletje. Gledavcu na desni kaže slika oltar; na oltarju leži odprta knjiga; pred oltarjem stoji duhovnik, papež; roki ima vzpeti, kakor da bi pozdravljaj vernike z besedami, ki so zapisane v knjigi: „Mir Gospodov bodi vedno z vami.“ Z le e plati sem se pomika proti altarju velik mrtvaški spreved. Mož, ki ga nesó k pogrebu, mora biti svetnik; zakaj okrog glave mu žari svetniški sij. Palij, ki se mu ob ramenih vije izpod bogato okrašenega mrtvaškega prta, očituje, da je bil nadškof. Dva akolita poleg nosil vihtita z eno roko vsaki svojo kadilnico, v drugi roki držita posodico za kadilo. Takoj za pogrebeci gre svečeništvo; v sredi med njim je papež sam; pozna se po tijari, ki jo ima na glavi; svit, ki mu ozarja glavo, kaže, da je svetnik. Papežu ob desni gre star duhovnik; brada mu je nenavadno dolga. Ob papeževi levi nese dijakon križ na drogu nasajen, to se ne vidi dobro; De Rossiju se zdi, da duhovnik ob levi ne nese ničesar, ampak za njim; zadej molé v zrak krive pastirske palice; za svečeništvom se gnete pobožno ljudstvo.

Vse to se na sliki razločno vidi. Vprašanje je le: Koga nesó k pogrebu? Kdo je oni papež in svetnik ob njegovi desni?

Kdo je rečeni papež, zapisano je pod podobo z velikimi, dosti čednimi črkami. Bere se: HVC A VATICANO FERTUR PP. NICOLAO IMNIS DIVINIS QD AROMATIBUS SEPELIVIT. Latinščina tega napisa je res da trda, a misel je vendar lahko pogoditi. Za papeža Nikolaja so prenesli iz Vatikana svetnika, mazilili ga z dišavami in pokopali, svete pesmi pojoč. — Nikolaj, ki ga napis opominja, je Nikolaj I., prednik Hadrijana IV.; zakaj papež, ki gre za pogrebom, ima svetniški sij okrog glave; a samo prvi papež tega imena je svetnik. Imena svetnikovega, ki ga prenašajo, pa ni nikjer videti. Pod napisom, ki smo ga razmotrili, se bere samo še, da je neka Marija Marcellaria za prejeti milosti dala sliko napraviti. De Rossi misli, da je bilo ime mrtvečevo bržkone zapisano poleg nosil, pa da se je izbrisalo. Bila je namreč tedaj in

¹⁾ Spodnja cerkev je sedaj odprta na dan sv. Klementa. Tedaj je tudi razsvetljena. — Kar se tiče podob, ki bomo o njih govorili, naj opomnimo, da od leta do leta bolj zabladevajo, ker je spodnja cerkev močno vlažna, zato je vedno težje razpoznati jih.

tudi pozneje še navada, da so na slikah pisali imena tikoma oseb. O tem nas uverjujejo druge slike pri sv. Klementu in po mnogih cerkvah v Rimu.

Slika nam torej ne pove imena; morda pa se dá drugače dognati, koga nesó. V dobi, v kateri je živel Nikolaj I., niso prenašali v cerkev sv. Klementa drugega svetnika kakor sv. Klementa in pa sv. Cirila. Ostanke sv. Klementa je Ciril sam prinesel, ko je s svojim bratom Metodom prišel v Rim l. 867.; sv. Cirila pa so začetkom l. 869. pokopali pri sv. Klementu. Sv. Klement ali sv. Ciril mora torej biti svetnik, ki ga nesó iz Vatikana.

Utegne mi kdo prerekati: iz zgodovine za trdno vemo, da se je prenašanje sv. Klementa in sv. Cirila vršilo še le za Hadrijana II.; kako torej pravi oni napis, da so za Nikolaja nekoga prenesli iz Vatikana v cerkev sv. Klementa. Dandanašnji res ni več dvomiti, da je Hadrijan II. pokopal ostanke sv. Klementa in sv. Cirila; a te misli zgodovinci niso vedno bili. To pa je prišlo tako-le: Izvestno je, da je Nikolaj I. pozval sv. brata Cirila in Metoda v Rim; a Nikolaj je umrl nekoliko prej, kakor sta dospela sv. brata v večno mesto, tako da ju je vzprejel že njegov naslednik Hadrijan II. Ta okoliščina je bila povod pomotni misli, da sta sv. Ciril in Metod prišla v Rim za Nikolaja I. Pomota je bila obča v XI. stoletju in tudi pozneje še dolgo časa. De Rossi navaja več primerov; nam zadoščuj rimski martirologij, v katerem se dne 23. listopada bere: Telo sv. Klementa so za papeža Nikolaja I. prenesli in častno pokopali v cerkvi, ki je bila sezidana njemu na čast.¹⁾ Ker je slika, o kateri je govorjenje, narejena v XI. stoletju, ni čuda, da se je v napis vrinila časoslovna pomota. Namestu Nikolaja bi moral biti na sliki Hadrijan II. Svetnik pa, katerega sv. ostanke nesó iz Vatikana, je izvestno Klement ali pa sv. Ciril.

Kateri izmed teh dveh svetnikov je pravo za pravo na sliki, ne dá se za trdno določiti; a zeló verojetno je, da je sv. Ciril. Tako misli De Rossi, in svojo podmeno je podstavil z dobrimi razlogi. Na sliki se vidi, kakor da bi svetnik, ki ga nesó, še ne bil dolgo mrtev; a sv. Klement je umrl skoraj 800 let prej. Papežu ob strani gre samo eden svetnik; ko so pa prenašali ostanke sv. Klementa, sta bila oba brata pri sprevodu; in ker sta oba svetnika, bi bil slikar brez dvojbe obema začrtal svetniški sij okrog glave. Če pa slika predočuje pogreb sv. Cirila, takoj ugane vsak, da je svetnik ob papeževi desni sv. Metod. Res da ni opravljen kakor škof, a to nas ne more motiti; slikar je pogrešno mislil, da Metod še tedaj ni bil škof; zakaj posvetil ga je Hadrijan za škofa; in to je utegnil tudi slikar vedeti, dasi je pogreb Cirilov po njegovi misli bil za Nikolaja I. — Slednjič ne smemo prezreti že omenjenega napisa. Napis nam pripoveduje, odkod nesó svetnika. Pravi namreč, da nesó nekoga iz Vatikana k sv. Klementu. Slišali smo v italjski legendi, da so sv. Cirila najprej pokopali pri sv. Petru poleg Vatikana, in potem še le so ga po prošnji sv. Metoda prenesli v cerkev sv. Klementa. O ostankih sv. Klementa pa nam zgodovina nič ne pove, da bi bili kdaj pokopani v Vatikanu, t. j. v cerkvi sv. Petra poleg Vatikana.

¹⁾ „Cuius corpus (S. Clementis) Nicolao primo Pontifice Romam translatum, in Ecclesia, quae eius nomini antea fuerat extracta, honorifice reconditum est.

Kdor vse to pomisli, mora z mirno vestjo pritegniti večšemu starinoslovcu De Rossi-ju: Slika poleg vhoda v staro baziliko nam kaže pogreb svetega Cirila. Ne tajimo, da bi se povedanim razlogom ne dalo ugovarjati; a nihče ne more reči, da ni stvar zelo verojetna. Denimo, da je svetnik na nosilih sv. Klement in ne sv. Ciril. Slika ta ni zato nič manj pomenljiva za nas. Kdor prigovarja, da prenašajo sv. Klementa in ne sv. Cirila, mora priznati, da sta svečenika papežu ob desni in levi sveta brata Ciril in Metod. Naj je že torej naslikan pogreb sv. Cirila (kar je zelo verojetno) ali sv. Klementa, podoba je nam predrag spomenik naših sv. blagovestnikov.¹⁾

IV. Sv. Cirila so prenesli od sv. Petra k sv. Klementu. To nam pripoveduje italijška legenda, in potrjuje slika ob vhodu v cerkev. Kam pa so ga pokopali? Tudi to nam pové italijška legenda. Ob koncu pravi: marmornato rakev so položili v pripravljen grob na desni strani velikega oltarja. Panonska legenda, ki se ujema z italijško, pa še dostavlja: bogoslužni Rimljani so nad grobom dali napraviti slike sv. Cirila. S temi besedami je natanko zaznamovan kraj, kje nam je iskati grob sv. Cirila. Oltarjeva desna stran je gotovo ona, ki je na desni svečeniku proti oltarju obrnenu. V bazilikah pa veliki oltar ni prislonjen ob steni, ampak stoji sredi cerkve in sicer tako, da duhovnik gleda po cerkvi proti ljudstvu. Desna stran oltarjeva je torej leva stran za onega, ki pride skozi velika vrata v cerkev. — Iz panonske legende pa moremo posneti, da je bil grob ob steni; zakaj samo na steno so mogli slikati.

Sv. Cirila grob bi bil torej ob steni v levi ladiji; in gotovo ne bi ga bilo težko najti, da ni Robert Guisard l. 1084. razdejal stare cerkve. Na razvalinah se je v XII. stoletju dvignila nova cerkev. Kam so takrat prišli ostanki svetnikov? Ali so jih izkopali in prenesli v novo cerkev? — To vprašanje nam iznova zmede sled. — Treba, da preiščemo stara pisma in listine.

Najstarejši rokopis, ki omenja ostanke sv. Cirila, so našli v arhivu plemenite rodbine Colonna v Rimu. Nikolaj Signorile, tajnik rimskega ljudstva, je popisal l. 1350. ostanke svetnikov, ki so jih ob njegovem času častili v Rimu. O cerkvi sv. Klementa pravi: „v cerkvi svetega Klementa so ostanki sv. Hrizogona, sv. Štefana papeža, sv. Aleksandra, sv. Bonifacija, sv. Pantaleona, sv. Prota in Hijacinta, sv. Cirila . . . itd.“²⁾ Cerkev svetega Klementa, o kateri govori tajnik Signorile, je brez dvojbe sedanja zgornja cerkev; stara cerkev je bila že davno zasuta, in Nikolaj Signorile bržkone niti slutil ni, da je bila kdaj še druga cerkev sv. Klementa.

Koncem XIV. stoletja so torej ostanki sv. Cirila menda bili v zgornji cerkvi; Rimljani so še vedeli zanje. Polagoma pa je ginil spomin na svetega Cirila, in kakor je podoba, v XVI. stoletju ni živa duša več pametovala, kje

¹⁾ Slika, o kateri govorimo, je dobro posneta v „Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Jahrg. XIV. 1869. Heft Jänner-Februar. Prinesel jo je tudi „Dom in Svet“.

²⁾ Bartolini o. c. p. 187.

je pokopan slavni naš apostol. Razvidno je to iz tega, kar piše zgodovinar Baronius v pripombah k rimskemu martirologiju: Sv. Ciril in Metod sta umrla v Rimu, tukaj bila tudi pokopana in proslavljena po čudežih; njiju svete ostanke so b a j e n e d a v n o n a š l i pod oltarjem prastare kapelice v cerkvi sv. Klementa.¹⁾ — Če so za Baronija iznova našli ostanke sv. Cirila, torej prej niso več vedeli, kje so. Baroniju pritrjuje vrstnik Avgustinec Angelo Rocca, knjižničar v Vatikanu. V nekem spisu pravi: „v cerkvi sv. Klementa sta pokopana Ciril in Metod, slovenska škofa, slavna po čudežih; znano je, da so njiju svete ostanke našli pod oltarjem, v prastari kapelici iste cerkve; tedaj pa je papež Sikst V. ukazal, da telo svetega Cirila prenesó v ilirsko cerkev sv. Hijeronima.²⁾ To poročilo se popolnem ujema z opombo Baronijevo; razlika je samo, da Baronius pravi: „bajè so našli“, knjižničar Rocca pa piše: „znano je, da so našli ostanke sv. Cirila“. Tisto pa, kar oba dostavljata, da so namreč tudi ostanke sv. Metoda našli pri sv. Klementu, ni verojetno. Kar se dostaje povelja papeža Siksta V., je izvestno, da se ni nikdar zvršilo. Razen precejšnje relikvije ni pri svetem Hijeronimu nobenega spomina na sv. Cirila in nobena listina v kapiteljskem arhivu niti ne namiguje, da bi bili kdaj prenesli sv. Cirila od sv. Klementa k sv. Hijeronimu.

Najbolj važno poročilo iz XVI. stoletja beremo v knjigi Pompeja Ugonija. V knjigi je govorjenje o vseh cerkvah, v katerih so Rimljani praznovali „stacijone“. Za starinoslovce preimenovala knjiga je prišla na svetlo l. 1588., t. j. tri leta pozneje, kar je Baronius dovršil rimski martirologij. Ugonius je natanko zaznamoval kraj, kjer je bil takrat grob sv. Cirila; pravi namreč doslovno: „Telo sv. Cirila, apostola Moravanov, Slovenov, Čehov, je pod oltarjem v kapeli poleg zakristije.“

Proti koncu XVI. stoletja je bilo torej v Rimu zopet dobro znano, kje je grob Cirilov. Žal, da je v Rimljanih že davno jenjalo ono čiščenje velikega našega apostola, po katerem so se odlikovali v X. in XI. stoletju, ko so v zahvalo za prejete milosti dali stene ob grobu opisati s podobami. Da so verniki obiskovali Cirilov grob, ne bi ga bili zopet tako kmalu pozabili. Poleg zanikrnosti Rimljanov, je še druga okolnost kriva, da je pri ljudeh prenehalo ustno poročilo o Cirilovem grobu. Papež Urban VIII. (1623.—1644.) je dal cerkev sv. Klementa irskim dominikancem, ki jo še dandanašnji oskrbujejo. Očetje dominikanci so prenovili kapelico sv. Cirila, preoblekli jo z marmorom in posvetili svojemu očaku, sv. Dominiku. Ker pozneje kapelice niso več predelavali, je še sedaj taka, kakršno so takrat naredili: bogata z vložnim marmorom, v baročnem slogu. Ostanke sv. Cirila so pustili, kjer so bili. A ker je na oltarju slika sv. Dominika, umevno je, da so ljudje polagoma

¹⁾ „Iidem (S. Cyr. et Meth.) Romae morientes miraculis clari sepulti sunt, quorum sacras reliquias nuper sub altari in eiusdem Ecclesiae (S. Clem.) sacello pervetusto repertas esse accepi.“ (Adnotat. ad Martyrol. Rom. die 9 martii).

²⁾ „Quorum sacras reliquias sub altari in eiusdem Ecclesiae sacello pervetusto repertas fuisse constat.“ Bartolini l. c.

pozabili svetnika pod oltarjem. Seveda ko bi bilo ljudstvo še častilo svetega Cirila kakor ga je nekdanj, dominikanci gotovo ne bi bili smeli kapelice prezidati na čast svojemu očaku. Filip Rondinini, ki je l. 1707. dal na svitlo zgodovino sv. Klementa, papeža in mučenika, ni vedel več natanko za Cirilov grob, ampak samo mislil je, da je v kapelici sv. Dominika. Ljudje so na god sv. Cirila sicer vsako leto celo do konca XVIII. stoletja prihajali k sv. Klementu, tako pripoveduje kardinal Bartolini v svoji knjigi; posebno pa menda ni bilo nobenega skrb Cirilovega groba; zakaj ko so l. 1858. slovanski učenjaki začeli povpraševati, kje bi bil grob sv. blagovestnika, ni bilo o njem ne duha ne sluha. — Tedaj sv. oče Pij IX. naroči De Rossiju, starinoslovcu na glasu, da preišče cerkev sv. Klementa. De Rossi se je dela resno prijel. Proučil je stara pisma, o katerih smo govorili; potem pa začel iskati. Kako je uspelo njegovo iskanje?

V. Najprej je preiskal kapelico sv. Dominika. Preteknil je vse pod oltarjem, odveznil tudi tlakove plošče. Ves trud je bil zastonj. O sv. Cirilu ni nobenega sledu. To se je De Rossiju čudno zdelo. Saj vendar zgodovinci XVI. stoletja razločno govoré, da so ostanki sv. Cirila v kapeli poleg zakristije ali na desni velikih vrat. Rondinini jih še omenja l. 1707. Kam bi bili izginili, tega živ krst ni vedel. De Rossi je začel dvomiti, je-li so res kdaj prenesli sv. Cirila iz spodnje cerkve v zgornjo, saj tega ne pripoveduje nobeden izmed vseh starih spomenikov. Zgodovinci XVI. stoletja res pišejo z jasnimi besedami, da je grob sv. Cirila tam, kjer je sedaj kapela svetega Dominika; a utegnili so se motiti; zakaj vsi so mislili, da je bazilika svetega Klementa, ki so jo videli, ona stara cerkev iz dobe cesarja Konstantina. Zato je De Rossi sklenil, da poišče ostanke sv. Cirila tam, kamor so jih prvič dejali. Spodnja cerkev je bila l. 1858. malone še vsa zaprta. Kopal so pri vходу. Toliko se je tedaj videlo, da je obseg stare cerkve mnogo veči kakor sedanje; srednja ladija v stari cerkvi je bila toliko široka, kakor pri novi cerkvi srednja in leva stranska ladija vkupe. Iz tega je De Rossi preračunal, kolik bi mogel biti obseg stare apside, in začel je kopati na drugem koncu cerkve. Zvedeni mož je razkril staro apsidu, in kar se mu je preje samo dozdevalo, je videl v resnici, da stara apsidu objema novo. Kopal je še dalje v okrožji stare apside, in skušal prodreti do starega oltarja; zakaj tukaj ali nikjer je moral biti sled Cirilovega groba. Ker se je pa bilo bati, da bode izpodkopavanje škodilo novi cerkvi, je moral odjenjati in zasuti zvrtnane predore.

Na očigled toliko neuspehov bi se bil vsak človek naveličal brezplodnega posla. De Rossi-ju ni dala vest, da bi miroval. — Ker ni mogel od strani priti do velikega oltarja stare cerkve, je dvignil v novi cerkvi tri stopnice poleg oltarja, da bi iznova kopal v zemljo. — V Rimu človek ne prevali kamena, da bi ne našel pod njim starodavnega spomenika. Tako je bilo i tu. Pod eno stopnico se prikaže dolg grški napis. V *Bullettino* z l. 1863¹⁾, kjer De Rossi sam vse te stvari popisuje, pravi: „Ne dá se ni povedati, s koliko

¹⁾ *Bullettino di archeologia christiana* 1863.

radovednostjo in nado sem hitel čitati odkriti napis. Grški napis, pa na tem kraju, bi utegnil biti grobni napis sv. Cirila Tesaloničana.“ Žal, da je up moža prevaril. Bil je grobni napis nekoga Elija Matrone; naredil ga je Viljem Sinesius iz Antijohije. Globlje tudi tukaj ni smel kopati; bila je nevarnost, da se kaj podere. — Ves trud slavnega starinoslovca je bil l. 1858. brez uspeha. V tem so v spodnji cerkvi pri vratih dalje kopali, in dan za dnevom razkrivali novih stvari.

VI. Leta 1859, so v levi ladiji ob zidu našli podolgast grob, zidan iz opeke. Bil je odprt in prazen; na dnu je bilo nekaj marmornatih plošic, znak, da je bil grob z marmorjem preoblečen. Mrlič je moral biti v rakvi, zakaj grob je prevelik, da bi bili mrliča brez rakve vanj pokopali. De Rossi je te okolnosti bistroumno presodil in takoj uvidel, da se vse nekamo ujema z italijško legendo. V marmornati rakvi so položili Cirila v pripravljen grob oltarju na desni, tako pravi povest.¹⁾ Iz panonske legende smo razbrali, da je moral grob biti ob steni; in to bi bil zopet naš grob. Panonska legenda govori o slikah nad grobom. Poglejmo, če ni morda kje sled slikam.

V zidu nad grobom je dolblina s kamenjem založena; zazidali so jo bržkone, da bi bil temelj novi cerkvi bolj trden. V tej dolblini so bile gotovo slike, o katerih govori panonska legenda. Ko so jo odprli, ni bilo ničesar videti; zid nima niti ometa, nikar da bi se ohranile slike. Nad grobom torej ni nič; pač pa so malo v stran, grobu na desni razkrili dve sliki. Slog priča, da pristojita v X. stoletje, t. j. v ono dobo, ko so Rimljani noč in dan obiskovali grob sv. Cirila.²⁾

Prva slika nam kaže sv. škofa, ki krsti odraslega človeka. Krščeneec je potopljen v vodo; škof mu je položil desnico na glavo; levico pa drži, kakor da bi iz perišča vlival vodo na krščence. Kdor sliko pogleda, takoj uvidi, da tip ni zapaden, ampak iztočen. Obraz, brada, premnogi križci na paliju, vse to ni latinsko, in še manj rimsko. Ohranjenih je mnogo slik rimskih papežev, a izraz jim je seela drugačen; posebno se razlikujejo po podobi in številu križev na polju. Krstitelj na našej sliki ni latinec, ampak orientalec.

Drugo sliko je naredila ista roka kakor prvo. Predočuje nam kneza na prestolu, ki z vzdignjeno desnico nekaj ukazuje, dvema ali več osebam, to se ne vidi natanko. De Rossi je takoj mislil, da je uprizorjeno zgodovinsko dejstvo iz življenja sv. Cirila: knez Rastislav pošilja svoje ljudi v Carigrad, ali pa car Mihael odslavlja sv. brata Cirila in Metoda. Neovržnega dokaza za svojo slutnjo De Rossi še ni imel; tem manj, ker so nekateri hoteli, da na prvi sliki sv. Silvester kršči cesarja Konstantina. Začel je iskati, ni-li morda kje kak napis, ali vsaj kaka črka. Skrbno omije sliki in zid okolo slik in med obema slikama se prikažejo navpično od zgoraj navzdol zaporedoma črke C I R I L. Črke sestavljajo ime našega blagovestnika; torej nam tudi sliki poleg imena kažeta prizor iz življenja sv. Cirila. Prva slika kaže

¹⁾ Cum locello marmoreo posuerant in monumento ad id praeparato in basilica B. Clementis ad dexteram partem altaris ipsius. Leg. ital.

²⁾ Pan. leg.

sv. Cirila Slovane krščujočega; na drugi so knez Rastislav in njegovi poslanci, ali pa sv. brata pred carjem Mihaelom. V grobu poleg slik pa je bil pokopan sv. Giril.

Ker je bil grob prazen, se vidi, da so ob zidanju nove cerkve kam drugam prenesli sv. ostanke; in tako bi bila resnična poročila XVI. stoletja, ki trdè, da so ostanki sv. Cirila v kapelici sv. Dominika poleg velikih vrat.

Hvalo možu, ki se je toliko trudil in prizadeval, da bi izpolnil Slovanom srèno željo; razkril nam je mnogo lepih stvari, a sreča mu ni poslužila, da bi nam bil odkopal dragi zaklad, ostanke sv. Cirila. Bog vé, kam so izginili. Kardinal Bartolini misli, da so se sv. ostanke izgubili koncem XVIII. stoletja. Ko so l. 1798. divje francoske čete zasedle Rim, so se vojaki kar po cerkvah nastanili. Bogohulniki so skrunili svete hrame, plenili svete posode, grabili umetnino, razdevali grobove in pobirali iz njih zlatnino, kosti mrtvecev pa metali po cerkvi. Tudi cerkev sv. Klementa je bila prevratnikom v tabor. Kardinal Bartolini sodi, da so bogokletniki, hlepeč po zlatu, odprli grob sv. Cirila in ostanke sv. blagovestnika vrgli med druge kosti. Pod oltarjem sv. Dominika je še dandanašnji okrogla odprtina, skozi katero se vidi rakev, okovana s pozlačenim bakrom. Lupežna druhal je mislila, da bi se v rakvi utegnil dobiti zlat križec ali prstan, ulomila je rakev, in išoč dragotin, svete ostanke pometala iz groba.

To je podmena kardinala Bartolinija. Secla neverjetna ni, a trdnega razloga nima.

V stolni cerkvi v Brnu so ohranili od XVI. stoletja v srebrni skrinjici kost iz roke sv. Cirila. V zapisnikih se omenja do l. 1805. Ko je Avstriji v bojih z Napoleonom šla trda za denar, so morale l. 1811. tudi cerkve darovati svete posode, zlato in srebro. Brnska stolnica je dala srebrno skrinjico, v kateri je bila roka sv. Cirila. Ob tej priliki se je izgubila sveta kost. Bržkone je bila kriva nepazljivost kanonika, ki je bil tedaj varih cerkvenih zakladov. Iskali so potem povsod sv. ostanek, a niso ga več našli. Delec roke sv. Cirila imajo sedaj v Rajhraðu v samostanu sv. Benedikta; podaril jim ga je stolni kapitelj brnski v XVIII. stoletju. Razen tega hranijo koščico sv. Cirila pri sv. Hijeronimu v Rimu. To sta bržkone edini relikviji, ki sta nam ostali po našem blagovestniku sv. Cirilu.

Dr. Frančišek Ušeničnik.

„Ves odgovor“ — novostrujnikov.

„Allons enfants!“ — kliče Govekar v „Edinosti“ — „le hrumite in bučite, le vpijte in išcite novih sredstev, mi hodimo nevzdržno svojo pot naprej — naprej — naprej! — Čemu pač razlogi, čemu boji? — Uspeh dokaže vse! Na vseh concih in krajih vstajajo slovenski realisti in realisteke, dá, celo dekadenta že imamo . . . Glejte, srednješolci imajo svojo „Novo nado“, kjer dominujeta realizem in materijalizem, kjer

se navdušuje mladina za Zolo, Tolstega, za d' Annunzia¹⁾... in — za-me; — glejte, slovenski velikošolci, prisegajoči na znanstveni materijalizem, so si ustanovili v Pragi „Novo dobo“; hrvatski in slovenski leposlovci novostrujniki pa izdajajo svojo smotro za moderno književnost in umetnost: „Mladost“. In med sotrudniki hrvatsko-slovenske „Mladosti“ so Emile Zola, G. Brandes, V. Vereščagin, Lemaître... Vidic, Borut, Cankar, Zupančič (Aleksij Nikolajev, Gojko), gdč. Márica, Govekar in — Aškerc! Ti uspehi dokazujejo vse; mi naraščamo, mladina je z nami in za nami bodočnost je naša prej ali slej. Zaman je ves boj proti nam — zavirati nas morete — ustaviti in pobiti nič več. Za nami stoji „moderna“ vsega sveta; kamor pogledamo, novostrujniki, naj bodo že realisti ali dekadentniki, propirajo in zmagujejo. — Kaj hočete torej? — Sami vemo, da nas masa, množica, ne bo razumela nikdar, pa saj niti ne težimo za tem. Masa je vedno reakcionarna. Prepuščamo jo Vam! — A inteligencija, elita meščanstva, razumništvo je naše ali bo kmalu naše... Trde boje imamo za svoje ideje, a ti boji nas le krepé in množé. — Če nam za hip upada pogum, evo, ozremo se preko domačega plota, v duhu pohitimo k svojim somišljenikom na Dunaji, v Franciji, v Italiji, Rusiji, Švediji — in zopet smo zmagoviti... To je ves moj o d g v o r na poniževanja dr. Ušeničnika in vseh nasprotovalcev nove struje.“

To — ves odgovor? No, potem je pa res očitno, da se dá povedati za novo strujo malo dobrega!

Označimo najprej, kaj sodimo mi o novi struji! Ne bodemo se sedaj prepirali o idealizmu in realizmu. Obe besedi imata pravi, a imata tudi napačen zmisel. Oba, idealizem in realizem, sta imela v zgodovini svoje solnčne, a tudi svoje senčne strani. Kje pa je kako delo, katero bi izšlo čisto, vzorno, iz človeških rok?

Toda nekaj drugega je. Novostrujniki trdijo, da jim je nad vse resnica in samo resnica. Ne bodemo oporekali, da umetnost ni filozofija, da torej umetnosti ne more biti prvi in edini namen „cognitio rerum per causas“, a tajimo, da je novi struji edini pravec — resnica. Ne! to ni res! In prav zato se mi bojujemo zoper novo strujo, ali bolje povedano, odvrčamo naš narod od nove struje!

Po vsej pravici je pisal o novodobnih realistik žé „Rimski katolik“²⁾: Kdor je prebral le eno povest realistov te šole, mu je pač jasno, da bistven znak njihovega realizma je prav za prav negacija vsega realnega v najvišjem pomenu: negacija verskih in naravnih resnic s tem, da se obujajo dvomi o njih, da se očitno ali prikrito učí materijalizem ali panteizem, da se povečuje črna usoda, da se smešé cerkveni obredi in verske šege pobožnih

¹⁾ O tem je prav te dni pisal milanski „L'Osservatore Cattolico“: „V najnovejši dramí d' Annunzi-ja: ‚Ville morte‘ prvujeta prešuštvo in krvosramstvo. Zato ga pariški list ‚Gaulois‘ imenuje kar ‚sinú pohoti‘ (figlio della voluttà)... Sicer pa je drama tudi na občinstvo naredila mučen in neprijeten vtisk. Celó d' Annunzi-ju prijazni listi hvalijo le lepo obliko...“ Op. A. U.

²⁾ R. K. II. 263.

kristjanov; negacija v naravi s tem, da se namestu kreposti povečuje greh, da se dramijo in netijo živinske strasti, da se mično opisuje dvoboj; brezbožnost in nenravnost sta predmet njih umetnosti; negacija lepega, s tem, da ti realisti opisujejo le grde strani človeškega življenja; njim nič ni na svetu realno, nego kar je umazano . . . Berimo njih romane in povesti; ali najdemo eno ženo, da bi ji bila sveta zakonska zvestoba; eno dekle, eno nevesto, da bi se ženinu ne izneverila; enega junaka, ki bi nesrečno ne končal ali v dvoboju ali s samomorom! In četudi ima kdo kaj dobrega na sebi, glejte, mora biti — blazen! Povsod le tema, povsod le rane, povsod gniloba! Bog sam, ako ga še imenujejo, je neusmiljen trinog . . . Vprašajmo: je-li to realizem? Je-li narava, je življenje res tako, kakor je nam slikate vi? Potem ni človeštvo nič drugega kakor neizmerna druhal tatov, sebičnežev, nečistnikov, prešuštnikov, dvobojnikov, samomorcev norcev! . . . Mi tajimo odločno, da se sme tako naziranje o umetnosti imenovati realizem! . . . Realiste tedaj, ki poznajo realnost le v nje negaciji, v njenem nič, imenujemo po vsej pravici — nihiliste, njihov realizem — nihilizem!“

Ne resnica, ampak negacija resnice je „ideja“ nove struje, negacija resnice v krščanstvu, negacija resnice v nravnih zakonih. Nova struja je struja materijalizma v umetnosti!

To smo trdili v članku „Kam plovemo?“ — in izvajali smo iz tega posledice. „Kdor trezno, mirno presodi vse to, tako smo pisali v „Katoliškem Obzorniku“, se ne bo čudil, če pravimo, da se prepaja mišljenje in čustvanje našega naroda z materijalizmom, da materijalizem pronica v naš narod. Odpad od Boga, materijalizem, je nujna, naravna posledica materijalističnega beriva našega naroda. Vemo, da se take izpremembe ne dovršé en dan, a dovolj je, da se vršé naravno, nujno, neprestano. Dovršé se le prezgodaj!“

In čujte, Govekar, „on“, predstavnik novostrujarjev v Slovencih je — odgovoril. Odgovoril — vse!

Kaj pa je — odgovoril? Ali je zanikal, pobil, ovrigel naša izvajanja? Ne!

Ali je zanikal, pobil, ovrigel premiso, ki smo iz nje razbirali posledice? Tudi ne! Kaj pravimo, tudi ne! Govekar je še sam potrdil, podprl, podkrepil našo trditev! Mi smo dejali: naše slovstvo preveva materijalistični duh, glejte, Govekar to kar naravnost, da, celo napetolično, bahato in visokoslovno priznava in — dokazuje!

„Vsaki mesec nam rodi nov literaren talent, ki prisega na novo strujarsko zastavo: Ustanavljajo se že krasni zborniki za novostrujnike . . .“ Potem našteva, da so ustanovili srednješolci v Zagrebu „Novo nad o“, „kjer dominujeta realizem in materijalizem“; hrvatski in slovenski visokošolci v Pragi „Novo do b o“, prisegajočo na „znanstveni materijalizem“; hrvatski in slovenski leposlovci novostrujniki pa na Dunaju „Mladost“, ki sama o sebi pravi, da je „do sada jedini časopis, koji stoji posve na slobodoumnem temelju“, ki ga ne vežejo „lanci zaprašene estetike i etike“.

Glejte torej, novostrujarji sami priznavajo, da je nova struja struja materializma!¹⁾

In to je — vse odgovor novostrujnikov? Ves! Ne, bodimo do zobca natančni, nekaj še navaja Govekar v obrambo nove struje! Proti temu, kar smo dejali in izvajali, res da ne ve nobenega odgovora. Molčé priznava našo trditve, da bo nova struja, če prevlada, vzplodila v Slovencih le breznačelnost in neznačajnost, le nenravnost in vetrnost, le brezvestnost in sebičnost; da bo zamorila narodu životno moč. Molčé priznava, kar smo dejali s Štritarjem, da narod, kateri tako hlastno bere nagnusne Zolove spise, narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor en mož ter ga ne sune ter zapodi sramotno črez meje svoje, da ta narod se bliža svojemu propadu in naših simpatij je nevreden!“ Molčé priznava, kar smo navedli iz njega svoje knjige „O te ženske!“, da se tudi on ravna po Zoli. Nobenega pametnega stvarnega razloga ne vé proti našemu članku. Ves njegov odgovor je potrdilo naše trditve, pa vzklik: „Le hrumite in bučite, mi hodimo nevzdržno svojo pot naprej! — Čemú pač razlogi? čemú boji? Uspeh dokaže vse!“

Da bi pač Govekar z domišljavo hitrostjo ne bil zapisal teh besedi!

Torej po uspehih naj sodimo struje! Toda, gospóda, ljudomorna kuga ima tudi uspehe, a je le kuga, Rimska korupcija je imela tudi uspehe; imenovala se je celo — „duh časa“; corrupere et corrumpi saeculum vocatur, je dejal Tacit o njej; a bila je le korupcija, kriva narodove propasti. Lupežne struje imajo tudi uspehe. Wolfov fanatizem ima tudi uspehe. Struja tako imenovane „Schund- u. Revolverpresse“ tudi. Roman o Hugonu Schenku je šel med ljudi v 200.000 izvodih; o Rudolfu je izšlo 22 romanov; enega izmed njih se je prodalo 180.000 odtiskov. Ali ti uspehi dokazujejo, da je stvar — dobra?

Ne, gospóda, ta argument vam ne dela časti! Če nimate drugih razlogov, slabo za pravdo nove struje!

Toda odgovorimo naravnost. Priznavamo, da nova struja narašča, da ima uspehe. A ni je okrepil lepota in čut! Okrepilo jo je le sovraštvó proti krščanstvu, pa — živalski instinkti! Tistim, ki jim je moderna vzgoja iztrgala vero iz srca; tistim, ki jih je zatopila „moderna“ v materijalizem: tistim seveda najbolj prija materijalizem tudi v umetnosti, tudi v leposlovju. In tistim, ki z Darwinom in „moderno“ mislijo, da tičí v človeku „bestija“, da je človek, kakor pravi Nietzsche, le „plavolasa zver“,

¹⁾ V potrdilo ponatisnimo le še „velikonočni sonet“ Aleksija Nikolajeva iz 2. številke „Mladosti“:

Kako je poln kristjanov temni hram!
A on leži razpet na križu tam,
In množice se tja pomikajo,
Z molitvami se mu dobrikajo.

„Odrešenik sveta, pomagaj nam,
Brez tebe ne vemo ne kod ne kam . . .
Češčena si . . .“ pobožno sikajo
In svetih ran se mu dotikajo.

In vstala je in šla. In jaz sem vstal.
Nad križanega se sklonila je,
Poljub na ustna mu dahnila je.

Gorak je še igral na njih, sladák,
A jaz sem šel in sem mu ga ukrál
In odhital sem — Juda II. — v mrak.

Dá, to je pravi cvet materijalizma, ali recimo frivolnega cinizma, venerizma, voluptarizma! Tak pesnik je res „figlio di voluttá“, — sin pohoti!

da ni ne nebes ne pekla, tistim seveda zopet najbolj prija to, kar neguje, vzbuja, draži živalske instinkte.

Še enkrat: Mi ne trdimo, da nima nova struja nobene dobre plati. Neki realizem je upravičen. A realizem, ki ni realizem, ki je le negacija vsega, kar je v človeštvu dobrega in plemenitega in svetega, tak realizem bomo pobijali vsekdar. Morda brez uspeha — tega ne vemo. A to vemo, da se bojujemo s čisto domovinsko ljubeznijo za najboljšo stvar!

Le naprej torej, novostrujarji, če tako hočete! Marsikakega mladeniča, marsikako slovensko dekle še lahko potegnete s seboj v kalno strujo. Zdi se, da vlečete res že mnogo mladine za seboj. A ta pečat vam ostane, da nimate nobenega razloga za pravdo svoje stvari. Vaša moč je le v tem, da uganjate — spekulacijo z živalskimi instinkti!

Dr. Aleš Ušeničnik.

„Konfiteor“ novostrujnikov.

„Ljubljanski Zvon“ je priobčil v drugem zvezku letošnjega letnika estetično razpravo pod naslovom: „Moderno kritično stališče“. Razpravo imenuje „Sl. Narod“ (1898 št. 23.) — temeljito. V njej, tako piše ta list, se je „globokomiseln in tankočutni Borut lotil jako aktualnega predmeta ter okreal z najfinejšim, a tolikanj ostrejšim rapirjem razne „stališčarje“ in moraliste. Razprava je kratek „konfiteor“ novostrujnikov.“

Ne tajimo, da se nas ne bi bila polotila neka radovednost. „Temeljita estetska razprava“ — to hoče kaj reči! Kako se je veselil „Rimski Katolik“ Zvonove estetične razprave o lepoti, a ni je hotelo biti! A mi smo jo čakali! Toda mirno in resno! Res, prebrali smo to razpravo. Konec pride še le prihodnjič, a vidi se, da je Borut že povedal, kar se dá povedati načelnega, in da bo prihodnjič samo mahal z rapirjem po raznih stališčarjih in moralistih. Ker je razprava, kakor sodijo novostrujniki, „konfiteor“ novostrujnikov, Borut sam pa celó pravi, da „apologija“ nove smeri, nam bodo častiti bralci „Katoliškega Obzornika“ gotovo hvaležni, če si razpravo nekoliko natančneje ogledamo in jo denemo malce pod analizo.

Jedro vse razprave — torej pravi „konfiteor“ novostrujnikov — je v sledečih besedah: „Za umetniško ustvarjenje so porabna katerasibodi človeška čuvstva, in takisto porabni katerisibodi načini. Kdorkoli upodobi v katerikoli snovi katerosibodi izmed svojih čuvstev na katerisibodi, toda tak način, da more preko snovi čutiti ž njim tudi še kak drug človek, tisti je umetnik v najširšem, občečloveškem pomenu besede. Umetnost v najširšem, občečloveškem pomenu besede je (torej) izražanje notranjosti kakega človeka po kaki snovi, izvedeno na tak način, da morejo čutiti preko te snovi tudi drugi ljudje tisto, kar je čutil izraževatelj.“

To je torej „konfiteor“ novostrujnikov. Riši in piši kdo karkoli, kakorkoli, da le ima katerokoli čuvstvo in da preko snovi tudi drugi čuti ž njim, pa je umetnik.

Naslikaj „k o p o p r a s i č e v“! Če „prasiči na sliki niso izključno le prasiči, pravi Borut, nego obenem predstavniki razmišljajoče ponižnosti, tihe sreče in gorke vdanosti, je stvaritelj tiste slike takisto pravi umetnik, kakor tisti, ki izkuša doseči iste čuvstvene efekte s sliko, recimo kake pokrajinske ali samostanske idile.“

Opiši prešustvo! Dobro! Ali kaj čutiš? Če čutiš in če bo beroč tvoj spis tudi drugi čutil, si umetnik. In čim bolj krepko, čim bolj živo opišeš, čim več „čuvstva“ položiš v prizore, tem večji umetnik si.

Ali torej umetnik vse sme? Vse. „Umetnik, kadar postane sam svoj, je pisal že pod Borutom pokrovitelj novostrujarjev A š k e r c ¹⁾, je suveren v svoji stroki in ni dolžen od nikoder prejemati nikakršnih ukazov, kvečjemu nasvete, če jih hoče poslušati...“ In za njim isto ponavljajo vsi novostrujniki.

Ali sme torej umetnike stvarjati tudi n e m o r a l n a dela? „Nemoralnost ni v knjigi, odgovarjajo novostrujniki ²⁾, temveč je v stanju sugestije čitatelja. Za to pa pisatelj ni odgovoren... On piše, da piše, ker ga k temu sili notranja moč, recimo pisateljski poklic...“ „Morala, pravi novostrujnik V i d i c ³⁾, se ne more upoštevati kot merodajno sredstvo proti realizmu, ker se delajo zaključki na napačnih premisah. O moralnosti ali nemoralnosti na sebi se pri umotvoru sploh ne dá govoriti...“

Sodimo, da je ta „konfiteor“ dosti jasen. Po pravici se imenuje tudi „konfiteor“ novostrujnikov. Zakaj doslej je bil ta nauk svetu malone tuj.

O namenu umetnosti res niso bili vsi edini, a vsi so se ujemali v tem, da vsaj kvariti umetnost ne sme človeštva. Ne bomo navajali Platona, zakaj „moderna“ ga šteje med jezuite, niti krščanskih umetnikov. Denimo sem le svedočbo racijonalista L e s s i n g a. „Blažiti, je dejal nemški mislec, blažiti nas mora vsa poezija. Žalostno je, če treba to še le dokazovati; a še bolj žalostno je, če so pesniki, ki sami dvomijo o tem.“⁴⁾ Stritarju menimo da nihče ne bo odrekal svobodomiselnih nazorov o umetnosti. Tudi on je pisal nekda, da prava umetnost ne more biti nemoralna⁵⁾, a mož je to drugače umel. „Umetnost ne sme nasprotovati moralnosti, čednosti,“ je pisal Stritar tedaj. „A še več; jaz trdim, da prava umetnost še ne more biti nemoralna, prava lepota je sama na sebi moralna. Ne morem si misliti lepote brez harmonije, saj je lepota ravno neka harmonija v najvišjem pomenu. Nemoralnost pa je sama na sebi razpor, nemir, večna disharmonija. Kdo bi ne bil že sam tega skusil? Ko si videl lepo podobo, ko si slišal lepo pesem, ko si bral lepo dramo — ali se ti niso uglasili valovi strasti, želja in hrepenjenja; ali ti ni bilo umirjeno, nekako čudno ubrano srce? In nasproti! Omenjamo tu le sloveče Makartove podobe: „Kuga v Florenciji ali pa sedem

¹⁾ Lj. Zv. XVII. 309. — ²⁾ Sl. Nar. 1897. št. 154. — ³⁾ Mladost str. 34.

⁴⁾ Hamb. Dramat. 77.

naglavnih grehov; s kako genijalnostjo je bila slikana ta podoba! Ali — ko si jo gledal, in se ji čudil, in se je nagledal — „glava te je bolela po slabi tovaršiji“. Zakaj? — Podoba je bila genijalna, a — nemoralna, in zato, naj se reče, kar se hoče, ne lepa!“¹⁾ In kar je pisal Stritar tedaj v znani pravdi z „Zgodnjo Danico“, to je ponovil sedaj v pismu Pavlini Pajkovi: „Kako naši novi učitelji govoré o „morali“! Zdaj se vse sme! Iz ene skrajnosti v drugo! Sklicujejo se na Francoze! — — Ali je kak razsoden človek, ki bi ne videl, da ta narod propada, gnije tako, da že — diši!“ Dà, Stritar je to ponovil samemu Govekarju v lice. Pisal mu je takisto, kakor zna le on, s francosko finostjo: „Jaz nisem načeloma nasprotnik „novi struji“; dasi starošolec, rad priznavam, kar ima dobrega, in tega ni malo; dà, celo za napredek jo smatram v nekem oziru. Samo ne prestopi naj, sosebno gledé moralnosti, neke, rekel bi, večne meje, čez katero ne sme. Ali ste to storili Vi v svojih poznejših spisih, kakor se Vam očita z neke strani, drugi pravijo, da ne — o tem meni ne gre sodba, ker ne poznam teh spisov. Človek ne more vsega, kar bi rad! — „Umetnik sme vse!“ — to se meni zdi nevaren nauk, pravo dvorezno orožje, s katerim sosebno nerodna roka lahko napravi veliko, dà, nepregledno škodo! Zgledov imamo že zdaj le preveč.“²⁾

Ni torej dvoma, da je nauk novostrujarjev — nov. Ker je v svojih posledicah tako usoden, poglejmo, kako ga „globokomiselní in tankočutni“ Borut v „temeljiti estetski razpravi“ — dokazuje. Poglejmo, s kako pravico Borut seje zmajeve zobe! Dokazati mora Borut svoj nauk tembolj, ker sam pravi, da je s svojo razpravo napisal „nekako seveda nepopolno apologijo (nove) smeri“.

Dve stvari mora dokazati estetik novostrujnikov.

Dokazati mora prvič: da je „za umetniško ustvarjanje uporabna katerakoli snov“; drugič: da je uporabno „katerokoli človeško čuvstvo“ in „katerisibodi način“, da le more preko snovi čutiti isto tudi še kak drug človek.

Kako je „globokomiselní in tankočutni“ Borut dokazal prvo trditev?

I. Borut svoje razprave ni zamislil sam, ampak se je „opiral na kratek, „Schweine“ naslovljen članek nemškega umetnika in pisatelja Hermana Bahra“. Ker je Herman Bahr sam novostrujnik, — „Neue Freie Presse“³⁾ ga imenuje moža, „der eine scharfe Zinke bläst“, — moramo torej pazno presoditi njegove razloge.

„Vse stvari, piše Bahr, imajo pravico, da pridejo po umetnosti do svoje absolutne, splošne veljave, čeravno so nekatere zato bolj pripravne od drugih.“

¹⁾ Stritar: Zbrani spisi VI. str. 355. 366.

²⁾ Edinost. 1898. št. 7. 8. Stritar in nova literarna struja. Fr. Govekar.

³⁾ N. Fr. Pr. 6. febr. 1898. — Potem pravi o njem: „man muss das Temperament des Schriftstellers in Abzug bringen, wenn man die Worte nach ihrem wirklichen Werthe abschätzt.“

Za svojo trditev navaja Schillerja in Goetheja. „Es deucht mir, pravi Schiller, das Leere und Gehaltreiche mehr im Subject, als im Object zu liegen. Das Gemüth ist es, welches hier die Grenze steckt und das Gemeine oder Geistreiche kann ich hier wie überall nur in der Behandlung, nicht in der Wahl des Stoffes finden.“ Goethe pa je enkrat dejal: „Unsere deutschen Aesthetiker reden zwar viel von poetischen und unpoetischen Gegenständen... im Grunde aber bleibt kein realer Gegenstand unpoetisch, sobald der Dichter in gehörig zu gebrauchen weiss.“

To je nekaj. Kje pa je razlog? „Vse stvari, pravi Borut za Bahrom, so vendar samo pojavi večnega v slučajnem, in naloga umetnosti pač ni nobena druga nego ta, da jim ona snemaj ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazuje take, kakršne so po svojem bistvu.“

Ta razlog se nam vidi jako nesrečen za novo smer. Najprej govori o „nalogi umetnosti“. Toda novostrujniki proti „stari šoli“ vedno poudarjajo, „da še ni rešeno vprašanje o namenu umetnosti“¹⁾, kako se torej sami smejo opirati na nalogo in namen umetnosti?

Potem pa je rečeni razlog naravnost zoper — novostrujnike! Če so stvari samo pojavi večnega v slučajnem, ter je naloga umetnosti prikazovati to večno, vprašamo:

prvič: ali je to, kar je nemoralno, na priliko prešuštvo, samomor, podlost, tudi pojav večnega v slučajnem?

drugič: kako pride kdo od te trditve logično do sklepa, da je umetnik tisti, ki „upodobi katerosibodi človeško čustvo na katerisibodi način“?

Iz rečenega razloga poteka vse kaj drugega. Če je res naloga umetnosti snemati stvarjem ovoj vsakdanjosti ter prodirati do skrite začarane lepote, je jasno, da nemoralno kar tako ne more in ne sme biti predmet lepe umetnosti. Zakaj to, kar je nemoralno, ni pojav večnega v stvari, ni skrita lepota stvari, ampak prav nasprotno, potvara večnega je, madež lepote je, disharmonija med večnim in slučajnim je. Pač sme umetnik slikati tudi grdo, bodisi iz narave, bodisi iz nramnega življenja, toda ne kot tako, ampak le kot senco, kot nasprotje; torej ne tako, da bi se človek vanje zagledal, ampak da ga tembolj začara nasprotna lepota. Po izpovedbi novostrujnikov pa bi umetnik grd predmet smel takisto slikati kakor lep, zaradi predmeta samega in pa zato, da upodobi v njem svoja čuvstva grda ali lepa, umazana ali čista, živalska ali čisto človeška, plemenita ali — „bestijalna“.

Zopet: če je naloga umetnosti prodirati do skrite lepote, snemati stvarjem ovoj vsakdanjosti ter jih prikazovati za to, kar so, pojav večnega v slučajnem, sledi, da oni realizem, ki „slika osebe tako realistično, da so kar fotografično podobne živim osebam iz življenja“, oni realizem potemtakem, ki mu slavo poje Aškerc²⁾ govore o takem realistu Govekarju, ne zasluži imena umetnosti. Fotograf vendar ne prodira do dna, do začarane lepote, do večnega v stvari!

Tudi Schiller in Goethe nista novostrujnikom nikakor v prilog. Seveda ni toliko do predmeta, kakor do rabe. Tudi grd predmet je uporaben

¹⁾ Mladost 34. — ²⁾ Lj. Zv. XVII. 309.

za poezijo, toda ne na vsak način, in ne prepojen z vsakim čuvstvom, sploh ne pod vsakim ozirom.

Sedaj pa naj pameten človek sodi, s kako pravico Borut iz rečenega razloga sklepa, „da ne morejo imeti pomena vsi oni pomisleki, ki bi jih kdo stavil z moralnega stališča“! In vendar je prav zoper stališče in moraliste naperil svoj „najfinejši papir“!

II. Oglejmo si drugo stvar, ki jo je moral Borut dokazati: „za umetnost je uporabno katerikoli človeško čuvstvo, izraženo na katerikoli način, da le more preko snovi čutiti isto tudi še kak drug človek“.

„Kot odločilni faktor v umetnosti, nadaljuje Borut v temeljiti estetski razpravi smo spoznali v prejšnjih vrsticah nekaj povsem drugega, snovem, ki so indiferentne, celo nasprotnega. Rekli smo, da v umetniških proizvodih ni gledati na snov, pač pa na to, ali je sploh, in kako je v njih upodobljena umetnikova notranjost. Kaj pa je umetnikova notranjost? Nič drugega, nego njegova individualnost, njegova subjektivnost. Kje pa tiči le-ta? Razume se, da se ne prikazuje v objektivnem, umstvenem delovanju umetnikovem, temveč edino le v njegovem čuvstvovanju in v pojavih tega čuvstvovanja. Potemtakem bi smeli reči: Kdorkoli upodablja svoja čuvstva v katerisibodi snovi, ta je umetnik. Toda priznamo, da bi bila taka opredelba še pač nezadostna. Namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi; torej mora umetnik svoja čuvstva upodabljati na tak način, da čuti tudi še kdo drug isto, kar je čutil on sam; upodabljanje mora biti tako, da preko občutkov, ki nam jih zbuja ali pa tudi ne zbuja snov sama, čutimo z umetnikom...“

Vsak lahko sam vidi, koliko vegastega dokazovanja je v tem prehodu od estetike, ki uči, da je „naloga umetnosti snemati stvarjem ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazovati take, kakršne so po svojem bistvu“, pa do estetike — čuvstev. Umetnik mora prodirati v stvarih, je dejal poprej Borut, „do ujetih, začarane lepote“, „skozi vnanjo lupino na dnó“. Seveda je zato treba umetnosti. Treba je, da ima umetnik bister um, krepko obraznost, gorko srce; treba je, da idejo živo zamisli in spočne; da jo z životvorno domišljijo utelesi in upodobi; da jo objame in vzljubi s svojim srcem. Res je torej, da brez čuvstva ni umotvora, a prav tako ga ni brez ideje in prav tako ga za ljudi ni brez čutnega obraza, čutne oblike. Povsem krivo je torej graditi estetiko na samo čuvstvovanje.

Tudi nič ne pomaga, če Borut tako le sklepa: „Ker je umetnost občečloveška, mora biti tudi umetniško stališče občečloveško in mora obenem sloneti na tem, kar je v umetnosti občečloveškega. Ta važen občečloveški moment v umetnosti pa je pred vsem čuvstvo. Umetnika si ne moremo misliti brez globokega čuvstva...“ To, pravimo, Borutu malo pomaga. Zakaj misli niso nič manj občečloveške, nego li čustvo. Tudi brez misli si ne moremo misliti umetnika, tudi brez žive domišljije ne. Dà, čuvstvo poteka iz harmoničnega delovanja uma in domišljije, iz zveze idej s čutnimi oblikami, če morda tudi Borut ne ume pod „čuvstvi“ samo — živalskih instinkto v.

Nedoumno je torej, kako je preskočil iz estetike objektivne lepote v estetiko izključno subjektivnih čuvstev. Izvestno je, da nima Borut nobene filozofične naobrazbe, o tem kriči vsa razprava, posebno tisto zamenjavanje individualnosti s subjektivnostjo in s čuvstvovanjem. Vendar se nam poleg tega tudi močno dozdeva, da je zajemal iz dveh virov. V prvi polovici se je opiral, kakor sam pravi, na Bahra, v drugem delu pa je ves pod vplivom najnovejše razprave Tolstega.

Toda bodi kakorkoli, recimo in denimo, da naloga umetnosti ni več „snemati stvarnem ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazovati take kakoršne so po svojem bistvu“, ampak „upodabljati v snoveh čuvstva na tak način, da morejo čutiti preko snovi tudi drugi ljudje tisto, kar je čutil izraževatelj.“

Vprašanje je: „katera izmed svojih čuvstev sme umetnik izražati in na kateri način“?

Borut odgovarja, kakor je še znano, „katerasibodi in na katerisibodi način.“

Kakšne dokaze ima torej Borut za to drugo trditev?

Pričakovali bi, da bo na podlagi svojih premis tako le izvajal: „Kdorkoli upodablja svoja čuvstva v katerisibodi snovi, ta je umetnik.“ Toda „namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi“. Torej mora umetnik svoja čuvstva upodabljati na tak način, da čuti tudi še kdo drug isto, kar je čutil on sam“. A zopet je umevno, da umetnik kar človek ne sme vzbujati v srcih ljudi grdih, podlih, umazanih, nemoralnih čuvstev, zakaj če je namen umetnosti delovati na ljudi, ni in ne more biti nje namen kvariti, iznenaravljati, demoralizovati jih, ampak kaj drugega, če ne blažiti jih, vsaj razveseljevati, bodriti, vedriti, poživljati jih. Torej umetnik ne sme upodabljati katerisibodi čuvstev, vsaj nemoralnih ne.

Ali so nemoralna čuvstva neumetniška? Ne pravimo, da za upodabljanje nemoralnih čuvstev ni treba toliko genijalnosti kolikor za moralna, ampak to trdimo: če je namen umetnosti tudi, da deluje na ljudi, da v njih vzbuja ista čuvstva, in je gotovo, da kratko in malo ne sme vzbujati nemoralnih čuvstev, so nemoralna čuvstva proti namenu umetnosti in zatorej — neumetniška! Res ne vemo, kako bi se mogel kdo, če ima še količkaj človečnosti v sebi, odtegniti tej dokaznosti!

Tako bi pričakovali, da bo sklepal trezen mislec. A Borut ne tako!

Borut a priori hoče, da naj umetnost sme vse, zato a priori zameta vsako razliko med čuvstvi. „Skratka, pravi Borut pa dolgoveznem stavku, skratka, ako nočemo zagaziti v absurdni dilema in se sprijazniti, ali z monopolizovanimi umetniškimi čuvstvi in načini, ali z brezštevilnimi ‚bistveno, različnimi‘ umetnostmi: moramo reči, da so za umetniško ustvarjanje porabna katerasibodi človeška čuvstva in takisto porabni katerisibodi načini.“ Tako Borut.

Čudno! Kakor da logika mora zatrepetati pred besedo: „monopolizovan“! Toda nekaterniki so že taki. Če ne morejo zavrniti zopernika, pljunejo nanj, pa pravijo: Fej, kakšen je! Če ne morejo ovreči stvari, a jim je neljuba, pripnó ji kako zaplato, pa pravijo: kako smešno! Če ne moremo

pritegniti, da bi umetnost smela upodabljati vsa čuvstva, pa pravijo: kaj ne, morala ima „v monopolnem zakupu“ umetniška čuvstva? Ne samo morala, ampak že umetnost sama, ki je „nje namen vendar tudi, da deluje na ljudi“ noče nemoralnih čuvstev, imenujte druga čuvstva „monopolizovana umetniška čuvstva“, ali kakor vam drago! Resnica, kakor smo dejali, ni zato nič manj resnica, če je kdo psuje!

Sicer pa svobodno! Če brez dokazov trdite, da je za umetnost uporabna vsaka snov; če brez dokazov trdite sedaj, da je naloga umetnosti snemati stvarjem ovoj površne vsakdanjosti ter jih prikazovati take, kakršne so po svojem bistvu“, „prodirati stvarjem do skritih krasot, do ujete začarane lepote“, a sedaj zopet, da je naloga umetnosti edino le upodabljati čuvstva: seveda brez dokazov prav tako lahko tudi trdite, da so porabna za umetniško stvarjanje „katerisibodi človeška čuvstva in takisto porabni katerisibodi načini.“

„Konfiteor“ lahko to imenujete, zakaj izpovedate lahko, kar hočete, a „apologije“ takih razprav ne imenujte! Za apologijo namreč treba — dokazov in razlogov!

Če torej upodabljanje katerisibodi čuvstev na katerisibodi način v katerihkoli snoveh imenujete umetnost, dovolite, da mi umetnost, ki vzbuja v ljudeh čista čuvstva, imenujemo lepo umetnost, a umetnost, ki vse sme, bankrotno umetnost — dekadentov! Samo še to, gospôda! Lekarnik pritisne na skleničice, ki so v njih strupovi, mrtvaško glavo, pritiskajte odslej tudi vi, novostrojniki, ki po vaših načelih umetnost vse sme, svojim umotvorom na čelo — mrtvaško glavo! Zakaj nikdar se ne ve, ali ne nudite nesrečnim rojakom — otrova! —

Mož, ki so jim „prasiči predstavniki razmišljajoče ponižnosti, tihe sreče in gorke udanosti“ — takih mož se boj, moj narod!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Slovstvo.

Cvetje s polja modroslovskega. Kratek sestav glavnih modroslovskih naukov. Spisal dr. Frančišek Lampe. V Ljubljani. Tiskala Katoliška Tiskarna. Cena 60 kr., po pošti 5 kr. več. Dobiva se pri upravnistvu „Dom in sveta“.

Neumorni pisatelj, ki izdaja in ureja že enajsto leto „Dom in svet“, ki je uredil devet letnikov „Drobtinic“, ki nam je napisal poleg bogato zasnovanih apologetičnih razgovorov o človeku in Bogu, in poleg obrambnih govorov tudi temeljit vvod v modroslovje in še temeljitejše dušeslovje, pisatelj, ki deluje neutrudno tudi za družbo svetega Mohorja, ki sedaj kot „jeruzalemski romar“ prijetno in poučno pripoveduje o svetih krajih, sedaj kot učen in temeljit, a ob enem tudi goreč in pobožen bogoslovec razlaga zgodbe svetega pisma, ta pisatelj nam je s „cvetjem s polja modroslovskega“ zopet

podaril lepo delce svojega uma in truda. „Cvetje“ nam podaje pregled vse modroslovne vede in njegove glavne nauke.

„Nobena druga veda“, pravi po pravici pisatelj v predgovoru, „ni storila človeštvu s svojimi zmotami toliko zla, kakor krivo modroslovje. Koliko krivih naukov se trosi dan na dan po svetu! Krivemu modroslovju se moramo ustavljati z resničnim modroslovjem. Pravo modroslovje moramo pokazati ljudem tako, da je umevajo, sprejemajo in ljubijo.“

A žal „visoke šole po Avstriji učé po največ modroslovje, ki se naslanya na samo izkustvo in malo mara za umsko delo... Potemtakem je državno modroslovje ali tisto, katero učé učenjaki na državne stroške, na slabi poti. Tudi ni upati, da bi bilo kmalu bolje, ker se duh sedanjega časa obrača pred vsem na stvarinske in ne na duševne stvari.“

„Česar se je bilo bati že davno, to se je dandanes dovršilo: krivi modroslovni nauki so zašli tudi že med nižje ljudstvo. Zato je skrajna potreba, da se potrudimo za pravo modroslovje!“

Pisatelj, ki se je od nekdaj prizadeval koristiti rojakom, je sklenil, s tem delom vnesti rojake posebno za modrost. Nabral je na polju modroslovskega in v celoten šopek povil to, kar se mu je za sedanjo potrebo zdelo najpotrebnejše, najboljše in najlepše. In zares moramo priznati, da nam je podal najznamenitejše nauke iz vsega modroslovja. Govori nam v I. delu o resnici in zmotah; razlaga nam, kaj je svet, kaj so stvari; kaj telesa, kaj njih svojstva; razklada nam, odkod je življenje, kaj je človek, kje je človeške duše vir, odkod je svet. V II. delu nam govori o nrvnosti in vesti, razklada naše dolžnosti do Boga, do samega sebe, do drugih ljudi. V III. delu tolmači nam nauk o družbi in pravici, o družini in državi, o socializmu. Naposled v IV. delu razjasnuje nam lepoto in umetnost, nje bistvo in nje vrste, in potrebno vprašanje o verstvu in umetnosti, o nrvnostni umetnosti.

Beseda in pisava sta domači in lahki, a tudi lični in vneti, narekavalo ji je z umom sree. Zato je delo namenjeno ne samo učenim, marveč v obče vsem Slovencem, ki radi mislijo in resnico ljubijo.

„Cvetje s polja modroslovskega“ je pravi manuale modroslovja, kakor nalač posebno za dijake, ki so take knjige krvavo potrebni v sedanjih materijalističnih časih. Saj nima, kakor po vsej resnici pravi pisatelj, človeški rod tukaj na zemlji višje stvari, nego li je resnica, in človeka najbolj povzdiguje prava modrost. A prav za resnico in modrost vnema ta knjiga. Zato jo vsem toplo priporočamo.

Oblika je zelo lična in cena nizka, vsebina pa — zlata.

A. U.

Drobtinice.

(Atomizem) se zove materijalizem v kemiji. Ta podmena, ki učí, da sestojé vsa telesa iz neznansko malih, ne mehanično, ne kemično več deljvkih, drug od drugega po eterski plasti ločenih delcev, t. zv. atomov, ta podmena

je pridobila v novejšem času skoro vse kemike za-se, ker je zelo enostavna in lahko umljiva in ker se navidezno ujema s kemičnimi poskusi. Vendar so začeli nekateri zelo izobraženi kemiki, svetovno znani učenjaki, že poprej dvomiti o resničnosti te podmene. Slavni Liebig, pa tudi Dressel, Mach in drugi so priznali, da se nekateri pojavi nikakor ne dajo v soglasje spraviti z atomizmom. Taki so n. pr. pojavi allotropije: nekatera telesa, prvine in spojine, se nahajajo v dveh modifikacijah, ki se ne razločujeta samo po fizikalčnih lastnostih, ampak sta si tudi v kemičnih svojstvih povsem različni, n. pr. kisik [navadni kisik in ozon], ogljik [ogljje, diamant, grafit], žveplo, fosfor, bor, zelen in silicij; izomerije: nekatere spojine, ki imajo enako odstotno sestavo, kažejo različne kemične in fizikalčne lastnosti, n. pr. staničina [celuloza], skrob [Stärke], dekstrin in gummii arabicum. Vendar so se skoro vsi kemiki držali atomizma, ker so nekateri prirodoslovni zakoni navidezno dokazovali resničnost omenjene podmene. Ti zakoni so: 1. zakon določenega, stalnega prostorninskega in 2. zakon stalnega utežnega razmerja (Gesetz der konstanten Volums- und Gewichtsverhältnisse) t. j. dve prvini se spajata le v gotovem, vedno enakem, neizpremenljivem razmerju prostornine in teže in pa 3. zakon mnogokratnega razmerja (Gesetz der multiplen Proportionen), t. j. ako se pa spojita dve prvini v različnem razmerju, tedaj vlada med različnimi množinami prvine a , ki se spaja z isto množino prvine b , preprosto razmerje, ki se dá izraziti z malimi, celimi števili 1, 2, 3, 4, 5. Veljavnost teh zakonov, na katerih sloni ves atomizem, pa so popolnoma omajale najnovejše pridobitve znanstvenega raziskovanja na tem polju. Poskusi Amerikanca Heinrich-a, prof. na vseučilišču v St. Louis, in francoskega kemika Pavla Schützenberger-ja, profesorja na Collège de France, kažejo, da se dajo sestaviti spojine (n. pr. niklov okis, cezijev dvojnati okis), v katerih se nahajata obe prvini v drugačnem razmerju, kakor je zahtevajo omenjeni osnovni zakoni. V Ameriki je izumil dr. Emmens način, po katerem se dá prvina srebro izpreminjati v prvino zlato, ali kakor jo je izumitelj imenoval „argentaureum“. V New York-u so se skupili glasoviti učenjaki, kakor Tesla, Edison, Carey i. dr. v družbo „Argentaureum-Syndicate“, ki izdeluje iz srebra zlato, pravo zlato, zakaj državni penezni urad je plačuje kot pravo zlato. Kaj čuda torej, ako se mnogo modernih znanstvenikov spet poprijemlje nazorov do najnovejših časov tako preziranega in zaničevanega srednjeveškega hilemorfizma, po katerem se prav lahko umevajo vsi oni pojavi; ako se poprijemlje naziranja, katero vsa naša izkušnja sama potrjuje; kaj čuda, ako opuščajo „edino-znanstveno“ naziranje — materijalizem, da, nekateri se celó nagibljejo v drugo skrajnost — spiritizem, kakor slavni angleški kemik Crookes!) O, revež-materijalizem, povsod te preganjajo, spraviti te hočejo celó iz vednostnih strok, ki se pečajo samo z mrtvo tvarino!

A. B.

(Tolstoj o umetnosti.) „Slovanski Svet“ št. 1. 1898 poroča o najnovejšem delu Tolstega o umetnosti sledeče: „Vse definicije umetnosti, po misli Tolstóva, so skolzke (opolzle), zato ker so v osnovo umetnosti estetike

1) Neue Revue, IX. Jahrgang Nr. 1. „Chemische Forschung und Technik“ von Eduard Sokal.

položili le p o t o: „objektivne definicije lepote pa ni“. Torej moramo najprej odpovedati se od misli, da umetnost proizvaja lepoto; da služi le usladi. Kakor hrane ne prijemljemo radi uslade, a radi pitanja svojega telesa, tako v umetnosti ne moremo govoriti o usladi. Umetnost, po mnenju Tolstóva, je najprej „jedno iz uslovij človeškega življenja“; s tem, „sredstvo obččenja ljudij med saboj!“ D e j a t e l j n o s t u m e t n o s t i je osnovana na tem, da človek sluhom ali zrenjem prejme izraze čuvstva drugega človeka i da je sposoben pitati taisto čuvstvo, katero je pital človek, kateri izraža svoje čuvstvo. Torej na sposobnosti ljudij, vsprejemati čuvstva drugih ljudij, je osnovana delavnost umetnosti. Umetnost začena se tedaj, kedar človek, z namenom predati svoje izpitano čuvstvo drugim ljudem, iznova izzivlje ono v sebi ter izraža znanimi vnanjimi znaki. Čuvstva, jako raznotera, jako silna i jako slaba, jako značilna i jako ničevna, jako grda i jako lepa, če jih vsprejemlje čitatelj ali zritelj ali slušatelj, sestavljajo predmet umetnosti. Čuvstvo samozatajevanja i pokornosti usodi ali Bogu, katere predava d r a m a; ali čezmerne radosti zaljubljenih, katero opisuje r o m a n; ali sladostrastja, katero izraža s l i k a; ali čilosti, katera doni iz praznične koračnice v m u z i k i; ali veselja, katero izzivlje veseli ples; ali komizma, katero rodi s m e š n a p r i p o v e d k a; ali čuvstvo tišine i mira, katero slika večerni pejsaž ali poje večerna, zibajoča pesen. — vse to je umetnost. Kolj skoro zritelji — slušatelji vsprejemljajo toisto čuvstvo, katero je pital tvorec, to bo i umetnost. Izzvati v sebi i pitano kedar čuvstvo i, izzvavši ono v sebi, gibanjem, črtami, barvami zvokom, besedo predati to čuvstvo tako, da drugi pitajo toisto čuvstvo, vidite, kaj je prav za prav dejateljnost umetnosti. Umetnost je torej delavnost človeška, katera se izraža v tem, da človek zavedno, znanimi vnanjimi znaki, predava drugim čuvstva, katera sam zanje pita i izveda, a drugi ljudje vsprejemljejo ta čuvstva ter jih takisto izvedajo.

Taka je, piše „Slovanski Svet“, za „N. Vr.“ izhodna ali načelna točka tistega dela Tolstovske raziskave o umetnosti, kateri je do sedaj zagledal beli svet...“

(Žužkojede rastline). Že v zadnjem „Katol. Obzorniku“¹⁾ je A. B. omenjal žužkojedih rastlin plemena *Nepenthes*. *Nepenthes* raste v iztočni Indiji in doseže časih visočino 20—25 črevljev. „Vitičasti reclji te rastline nosijo živordeč cvet, ki pa je izpremenjen v vrču podobno posodo z zaklopnim pokrovom na vrhu. Rob tega vrča izloča medeno tekočino, znotraj pa je vrč z voskom prevlečen in gladek kakor led. Na dnu vrča pa je obilo jedke tekočine. Ako pride kaka živalica na rob vrča srkat med, pogleda zvedavo tudi na notranjo stran, a v istem hipu pade pokrov na vrč, živalica zdrsrne po gladki ploskvi in pade v tekočino, ki jo brž razkroji.“

Nepenthes pa ni edino pleme žužkojedih rastlin. Po peščenih mužavah severne in južne Karoline raste *Dionaea muscipula*.²⁾ Nje steblo je

¹⁾ K. O. I. pag. 369.

²⁾ Cf. Salis-Seewis: *Le azioni e gl' istinti degli animali* 2. ed. Giachetti. Prato. 1896. pag. 71. — *Natur und Offenbarung* XLIII. 12. pag. 742, Risselmann: *Insektenfressende Pflanzen*.

kakih 10 palcev visoko. Peresni pecelj ima srčasto podobo, na vrhu pa je razkrojen list v dve polovici. Vsaka polovica ima na vnanjem robu šilaste bodice, ki sežejo, kadar se pero sklopi, druga v drugo kakor zobje pri skopcu. Na notranji strani imata po tri ali štiri občutljive ščetinice. Če se kaj količkaj dotakne teh ščetinice, se obe peresni polovici hipoma sklopita, ščetinice pa poležejo. Ako prileti kak žužek na pero ter se dotakne ščetinice, se pero nad njim zaklopi in žužek je v temni ječi. Pero se stiska vse bolj, iz žlezic izceja jedko tekočino in v devetih dneh je živalca razjedena. Časih tako požre dve, tudi tri žuželke, a tretje navadno že ne more več prebaviti, pero počrni in odpade. A na mesto njega izraste kmalu nov list. Na površju lista so majhne žleze. Če pride na pero kako vlažno dušikasto telo, ne da bi se dotaknilo ščetinice, tedaj se pokaže drugi pojav. Iz žlezic se zacedi pod vplivom dušika sprejemljiva tekočina, a pero se zaklopi počasi še le čez nekaj ur. Ako pa se telo dotakne ščetinice, a je suho ali neorgačno, kakor steklo, pesek, ali pa brez dušika, kakor les, slama, se pero sicer zaklopi, a se odpre že čez 24 ur.

Druga taka rastlina je *Drosera rotundifolia*. Raste posebno po severnih nemških planjavah. Ta ima na perescu kakih 200 klejastih lasev. Če prileti kaka muha na list, se prime lepljivih tipalk, in takoj se začne lasci zgibati nad njo, opletajo jo vedno bolj in bolj in čez kakih pet ur so se že vse tipalke sklenile nad njo. Živalca se zaduši, nanjo se cedi jedek sok, 8 do 9 dni so lasci sklenjeni, potem se zopet razklenejo, na listu so ostale le koža, peruti in nožice. Ker tudi ni več soku, odnese jih veter. Za vodo so lasci neobčutljivi, zato v dežju ne delujejo.

Drosera in *Dionaea* spadata pod pleme *Droseraceae*. Poleg teh imenuje Risselmann med žužkojedimi rastlinami še *Pinguicula*, *Utricularia*, *Sarracenia* in *Darlingtonia*.

Žužkojede rastline so poleg nešteti drugih nov dokaz, kako je v vse-miru prečudna smotrenost, ki hoče nekaj več nego li golo materijo. Charles Darwin, ki ni sicer prvi opazoval takih rastlin, a ima vendar za njih spoznavanje velike zasluge, je nehoté utrdil naše dokaze zoper — materijalizem.

Čim bolj napreduje prirodoslovje, tembolj se javijo v narodi prečudni zakoni, ki jih je vanjo mogel vtisniti le breztvarni vsevladni božji um!

A. U.

(Katoliško časopisje.) Anončna pisarna Huberta Friedl-a na Dunaju je izdala katalog katoliških, krščansko-socijalnih in antisemitskih časopisov iz vseh delov sveta. Posvečen je papežu-jubilantu Leonu XIII. Lična knjiga, ki dela vso čast katoliškemu podjetju, je vrlo zanimiva. Poleg slik in življenjepisov odličnejših katoliških žurnalistov ima tudi seznamek vseh katoliških, krščansko-socijalnih, antisemitskih in strokovnih časopisov in koledarjev, ki prinašajo inserate, zakaj v prvi vrsti je namenjen trgovskim krogom. Onih leposlovnih in znanstvenih časopisov, ki ne prinašajo inseratov, ni v katalogu (tako n. pr. ni našega „D. in S.“, „K. O.“, „Zg. Danice“ in dr.). Da pa zvemo, koliko znaša število (približno) vseh odločno katoliških in krščansko-socijalnih (antisemitskih nismo niti šteli) političnih in strokovnih listov, pri-

našamo ta-le posnetek: Avstro-Ogerska ima 215 takih listov, Švica 38, Nemčija 275, Luxenburg 10, Belgija 118, Anglija 56, Danska in Norveška 2, Francija 163, Italija 77, Nizozemsko 117, Rusija 5 (katoličanom prijaznih pa 50), Španija in Portugalska 53, Balkan 1, Afrika 12, Sev. Amerika 161, Južna Amerika 10, Azija 15 in Avstralija 9. Lepa števila, ki kažejo, da so katoličani umeli opomin sv. očeta, naj širijo katoliško zavest in v nemajo krščanstvu odtujena srca za edino prave nazore z istim sredstvom, s katerim sovražniki krščanskega imena sejejo zmote in širijo brezvernost med krščanskimi narodi, to je, s časopisjem.

A. B.

(Katoliška vseučilišča). Mlademu katol. vseučilišču v Freiburg-u preti velika nevarnost. Sovražniki krščanstva so toliko časa netili razpor v profesorskem kolegiju (od vladne strani), da se je osem nemških profesorjev odpovedalo svojim stolicam s 1. aprilom t. l. Posameznosti se še ne vé, le toliko je gotovo, da ima vlada svojo roko vmes; vlada je namreč brez povoda, brez disciplinarne preiskave ustavila nekaterim profesorjem plače in jih še-le potem dala izplačati, ko se je nemški poslanec v Bernu zanje potegnil. Velika izguba, zlasti ker so med onimi profesorji nekateri učenjaki, ki imajo ugled po vsem izobraženem svetu. Na srečo ima mlado vseučilišče vendar toliko lastnega naraščaja, da bo lahko tudi samo s svojimi močmi izpolnilo izpraznjene stolice. — Konferenca ogrskih škofov je sklenila, da ustanovi v Budimpešti katoliško vseučilišče, ki bo morda prvo v naši monarhiji. Da se pa to doseže, bo preteklo še nekaj let, zakaj zdanje budimpeštansko vseučilišče ne bo hotelo tako zlepa izročiti vseh katoliških ustanov in legatov, državna oblast pa bo najbrže tudi nasprotovala temu podjetju, kolikor bo mogla. — V Ameriki je že več katoliških vseučilišč, o katerih izpregovorimo kasneje kaj več. Za zdaj omenjamo samo to, da nameravajo napredni Amerikanci ustanoviti v najkrajšem času katoliško vseučilišče za ženske v Washingtonu.

(Po „Hochschul-Nachrichten“) A. B.

(Zdravje in svetost.) Kdo še ni slišal zlobno-lažnjive trditve modernih „izobražencev“ - poganov, da so bili vsi svetniki katoliške cerkve duševno ali telesno več ali manj abnormalni, t. j. bolni, ker sta baje boleznost in svetost (v katoliškem zmislu) nerazdružljivo zvezani. Zaletujejo se zlasti v zdržnost, ki jo zahteva cerkev od vseh neoženjenih ljudi, češ da je ta zapoved protinaravna in vestnim izpolnjevalcem na zdravju škodjiva. Ta predsodek izvrstno pobija francoski obzornik „Quinzaine“ v članku „Santé et Sainteté“, ki ga je napisal odličen član francoske akademije znanosti. Navaja nebroj vzgledov kanonizovanih svetnikov, ki so doživeli 100 let (sv. Janez Ev., sv. Simon, sv. Antonij pušč., sv. Hijeronin, sv. Avguštin itd.), istotako premnogo svetnikov in svetnic, ki so dosegli 70. leto. Pisec poudarja tudi, da askeza ni glavni pogoj svetosti, in navaja besede sv. Terezije, v katerih svetnica priporoča, naj prenehajo z mrtvičenjem in naj si privoščijo jedi in pijače vsi oni, ki si domišljajo, da so obdarjeni s posebnimi milostimi. — Sovražniki sv. vere, ki se povsod ponašajo s svojo znanstvenostjo in v imenu znanosti napadajo cerkev, se umikajo na vsi črti pred lučjo, ki jo širi veda krščanstvu v korist.

A. B.

(Znanstvena kritika.) O knjigi: Gutberlet, Dr. C. Der Mensch. Sein Ursprung und seine Entwicklung. Paderborn 1896, o kateri tudi mi kasneje izpregovorimo nekaj besedi, so prinesla zadnja „Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“ (XXVII Band, IV. u. V. Heft) to-le oceno iz peresa društvenega tajnika dr. Heger-ja, ki je zelo zanimiva in za naše razmere tako značilna, da jo celotno priobčimo.

„Der Titel dieses Werkes lässt schon vermuthen, dass wir es hier mit einer antidarwinistischen Streitschrift zu thun haben. Wenn wir nur das Vorwort durchlesen, so wird uns der Standpunkt des Verfassers klar. Es ist die Arbeit eines katholischen Gelehrten, der es unternimmt, die „auf die Menschheit angewandte Entwicklungslehre“ vom streng teleologischen Standpunkte einer Kritik zu unterziehen und dieselbe in den Grund zu bohren. Insoferne hätten wir mit diesem Werke nichts zu thun, da ja der Verfasser auf keinem objectiven Standpunkte steht (Seveda! Samo materijalistično, t. j. darvinistično-monistično stališče je objektivno!) und die meisten von ihm berührten Fragen in seiner Beleuchtung (kako zlobno!) ausserhalb des Rahmens wissenschaftlicher Forschung liegen (Kakor da znajo monisti vse mehanično razložiti! S tega stališča stoji tudi najpreprostejša stanica zunaj okvira znanstvenega preiskovanja, ker tudi v stanici biva življenski princip, ki se nikakor ne dá spraviti v monistično igo). Wir sind hier nur auf eine Anzeige dieses Werkes eingegangen, um zu betonen, dass der wissenschaftliche Werth solcher Tendenzschriften ein sehr geringer ist (Če je pa pisatelj takih spisov monist, imajo njegovi spisi znanstveno vrednost! Zato je tudi dunajsko antropologično društvo imenovalo Haeckel-ja svojim častnim članom, in to radi spisov, katere so učenjaki nekatoličani nazvali „Phantasieliteratur“!). Es ist bei dem heutigen, noch unfertigen Stand der Ethnologie ein leichtes Unternehmen, von einem bestimmten Standpunkte aus die Lücken und Mängel der Forschung zu benützen, um ein anscheinend auf anderer Grundlage stehendes Gebäude zu zimmern, so recht und schlecht dies eben geht (Kako hudobno-zvito! Kdor pozna knjigo, se je sam prepričal, da gradi pisatelj temelj svojemu naziranju s pozitivnimi, najnovejšimi rezultati znanstvenega raziskovanja). Mir dünkt diese Arbeit mehr als eine solche des Zerstörens, als eine solche des Aufbaus (Gotovo! Ker pisatelj v prvi vrsti pobija darvinistične predsodke, ki pa v znanstvenih krogih itak ginejo!). Und in dieser negativen Seite liegt eben die Schwäche des Buches (Mi bi rekli vrlina). Wenn man auf dasselbe etwas näher eingeht und einzelne Capitel durchnimmt, so sieht man überall die oft gezwungene Beweisführung, die um jeden Preis zu dem schon im Voraus streng abgesteckten Ziele gelangen muss (Kako otročje! Kakor bi kdo pisal knjige brez namena! Zakaj pa ne našteje onih „prisiljenih“ dokazov?) Das ist aber keine ernste wissenschaftliche Methode (Torej h Haeckel-ju v šolo!) und darum muss von dieser Seite auch Verwahrung gegen dieselbe eingelegt werden. (Nemški prirodoslovci so na svojih shodih protestovali proti Haeckel-jevi in vseh monistov „znanstveni“ metodi!) Den ernstesten Forscher, der immer nur die strengste Objectivität (t. j. proč z vsem, kar bi količkaj dišalo po krščan-

stvu!) vor einem solchen voraus fixirten Endziele (!) bewahren muss, wird dieselbe nicht bekehren (Ker tudi nikogar ne vlečejo za lase v nebesa). Das Urtheil der grossen Menge der sogenannten Gebildeten ist aber für ersteren gleichgiltig. Die Wissenschaft hat nur ein Ziel und das ist die Erforschung der Wahrheit. Ob dasselbe mit dem Endziele des Verfassers übereinstimmt, wollen wir getrost dem Urtheile der Zukunft überlassen.“ Heger.

Tako torej! Zdaj še nima Heger pametnih znanstvenih ugovorov proti Gutberletovim dokazom, a vendar imenuje njegovo knjigo neznanstveno, ker se ne strinja z njegovimi (Heger-jevimi), do zdaj še nedokazanimi nazori! Upa, da bo bodočnost obsodila Gutberletove, že zdaj z neovrznimi dokazi podprte nazore, in se tolaži s sladko nado, da bo bodočnost pripomogla do veljave darvinizmu, kateremu zdaj hudomušna prirodoslovna dejstva še nasprotujejo! Le naj upa, moderni „znanstvenik!“ A. B.

(Velikonočni čas.) Leta 1894. sta bila škof Langenieux in učeni barnabit P. Tondini v avdijenciji pri Leonu XIII. Govorili so med drugimi stvarmi tudi o tem, da bi se za veliko noč določil stalnejši čas, in da bi se pridobila tudi vzhodna cerkev za edinost v koledarju. Nekaj dni potem je dobil P. Deuz, vodja vatikanske zvezdarne, nalogo od sv. očeta, da poučuje to vprašanje. Med raznimi učenjaki, ki se bavijo s tem vprašanjem, je poleg Deuza in Tondinija tudi W. Foerster, ravnatelj berlinske zvezdarne. Če se računi določijo, in doseže edinost, se bo baje od l. 1900. dalje velika noč premikala samo med 4. in 11. aprilom. E. L.

(Električne orglje.) Dobro napravljen mehanizem pri orgljah, zlasti pri velikanskih sestavah, ni lahko delo, zato se ni čuditi, ako so elektriko tudi v ta namen že najemali, da bi jim pomagala pri delu. Vsaka tipalnica pri manualu je sklenjena z zaklopnico pri dotični piščali, ki se vsled pritiska odpre in tako potrebno sapo vzprejme. Predno pa se pritisk tipalnice prenese do piščali, je dostikrat treba cele vrste večjih in manjših vzvodov, ki so jako na lahko sestavljeni in vsled tega tudi zelo občutljivi proti vsem neprilikam. Mala smet, nekoliko prahu itd. že lahko pravilno delovanje ovira. Orgljar „Mols“ je v ta namen predlagal, da se vsakatera tipalnica z zaklopnico zveže z žico, po kateri naj se pretaka električni tok. Pritisk na tipalnico sklence tok in na ta način odpre zaklopnico. Električni tok se dobiva iz galvanične baterije, še bolje pa, ako je mogoče dobiti močnejši tok iz dinamičnega stroja, ki potem lahko še mehove goni. Po tem principu izdelane orglje v Valenciennes na Francoskem so se jako dobro obnesle. Ta mehanizem deluje veliko bolj točno, kot dosedanji, piščali zapojejo precizno v istem trenutku, ko se na tipalnico udari, in tudi za igralca je lažje, ker so tipke bolj občutljive. Velika prednost električnih orgelj je gotovo v tem, da ni potreba manuala postaviti v neposredni bližini orgelj, ampak je lahko poljubno oddaljen.

Drug način, kako se pritisk tipke prenese do piščaline zaklopnice, je uporaba stisnjenega zraka. Namestu vzvodov pri naših sedanjih orgljah, ali

namestu žice pri električnih orgljah se uporabljajo tanke svinčene cevi, katere se lahko poljubno upogibajo in zavijajo. Te cevi so v zvezi z nalašč v ta namen prirejenim mehkom, kateri hrani v sebi in odpošilja do dve atmosferi stisnjeni zrak. Pritisk na tipko provzroči vstop stisnjenega zraka v svinčeno cev, kateri takoj premakne ves zračni slap v cevi in odpre zaklopnico pri piščali. Tej napravi dajejo veščaki celo prednost pred električnimi orgljami, ker baje ni tako občutljiva, kakor ona.

Kanonik I. Sušnik.

(Tekoči zrak.) Mnogo telesnin na zemlji se nahaja v trojnem stanju, v trdem, tekočem in razpenjavem n. pr. led, voda, par. Mnogo plinov se dá s silnim pritiskom tako stlačiti, da postanejo tekoči, toda drugi plinovi se upirajo vsakemu pritisku. Tudi navadni zrak je dolgo časa veljal za neizpremenljivega, zakaj vsi poskusi, da bi ga s pritiskom pripravili do tekočega stanja, so se ponesrečili. Zrak je prenesel pri poskusih silen pritisk do približno 2800 atmosfer, torej napetost, ki je enaka smodnikovim plinom v Mannlicherjevi puški, a ni se izpremenil v kapljevino. Kar s pritiskom niso dosegli, so skušali doseči z ohlajenjem. Francoska fizika Cailletet in Pictet sta naredila umeten mraz do -140°C ter tako ohlajeni zrak s pritiskom 39 atmosfer izpremenila v tekočino. Ako se ta tekočina še dalje shladi do -190°C , se ohrani v tekočem stanju tudi pod navadnim zračnim tlakom.

Tekoči zrak je nekoliko mlečnato-višnjevkaste barve. Ako se filtruje in očisti oglenčeve kisline, ki preostane kakor nekak sneg, se dobi popolnoma čista, prozorna, prav malo višnjevkasta tekočina. Hrani se kapljevina najbolje v posodi z dvojno steno, ki je med njima srednji prostor z zračno sesaljško kolikor mogoče izpraznjen. Ker je temperatura te kapljevine zelo nizka -190°C , zato se tudi vsaka stvar, ki pride ž njo v dotiko, naglo shladi. Živo srebro, ki se vlije v tekoči zrak, postane hipoma popolnoma trdo; alkohol in eter se v njem strdita; kavčuk se razdrobi, kakor da je od stekla.

Kanonik I. Sušnik.

Glasnik „Leonove družbe“.

Kot ustanovitelj se je pridružil „Leonovi družbi“: milostljivi velečastiti gospod Dr. Andrej Čebašek, prelat, dekan in kanonik itd. v Ljubljani.

* * *

V „Katol. domu“ prireja „Leonova družba“ ob sredah prijateljske večere, kjer se obravnavajo razna pereča vprašanja. Doslej se je obravnavalo o znanstvenih predavanjih v obče, o konsumnih društvih, o poljudni apologetiki. Vsi somišljeniki dobro došli.

Konec 24.

Nova kritika novostrujnikov o „Katol. Obzorniku“

Ker smo v zadnji številki obljubili, da bomo ponatiskovali „temeljite“ kritike naše „moderne“ o „Katoliškem Obzorniku“, moramo biti mož-beseda. Danes torej smo ponatirnili kritiko o članku „Kam plovemo?“ Za tiste, ki niso brali v „Obzorniku“ članka, naj pripomnimo samo to, da tisto, kar navaja kritik Proteus kot citat, ni citat, ampak vkuč znešena potvara z lažnjivimi podmetki!

Naj torej razklada Proteus našo sramoto! Njegovi bronasti argumenti naj mu bodo „bronasti spomenik“ v „Katoliškem Obzorniku“! „Slov. Narod“ (1898. št. 11.) torej piše v listku:

„Slovenski Goethe“.

Slovenski Goethe! Kdo je to? — Kdor ugane, dobi groš! — Nobeden? — ali res ne? — O, kolika revščina! — Naj vam torej malo pomagam ugibati! Kdo pa je bil Goethe? — Univerzalen ženij, ki je znal vse izborno, česar se je lotil. Goethe je bil velik pesnik, pisatelj, režiser, slikar, kritik, politik, fizik, kemik in zlomek vedi, kaj še vse! — In kje imamo Slovenci moža, ki bi bil tako mnogostranski, ki bi znal vse, prav vse, česar se človek izmisli? — Kaj, — li nihče ne ve njegovega imena? — O, kako nehvaležen in kako slep je narod slovenski! Moža, ki bi zaslužil, da ga volijo vse slovenske občine častnim členom, moža, kateremu bi morali že za živa postaviti bronasti spomenik ter mu vzdati v rojstveno hišo veliko marmorno pločo, z zlatim napisom, moža, ki zaklepa v svojih možganih vse vede, ki je proniknil vse filozofeme, ki je največji estetik in kritik tega stoletja, mora razkriti svetu šele „Slovenski Narod“! Oj kolika sramota!

Toda ne — končno vendar-le ni čudno, da se njegovo ime še ni razširilo preko vsega slovenskega sveta — saj tiči v ozki celici, skrit in zakopan mej knjige in časnike — tam v ljubljanskem semenišču, kamor ne stopi nikdar zvedava noga blebetavega žurnalista. Tako torej ni čudno, da morem šele jaz razkriti javnosti ta monstrum scientiarum Nro. II., to kondenzirano pamet, ta konglomerat vsej učenostij, to živo encyklopedijo slovenstva, ki so zove dr. Aleš Ušeničnik.

Ta velikan XIX. veka je pravi pravcati slovenski Goethe; Aleš Ušeničnik je namreč rimski doktor, stolni vikar, pesnik „Slovenčeve“ 25-letnice, satanist, kritik in estetik, socijolog, političen člankar in klerikalen agitator, semeniški učitelj, urednik in prestolonaslednik dr. Mahniča.

Meni se zdi, da nima živa duša na Slovenskem toliko naslovov, kakor ta moderni gigant, in vizitnica, na kateri bi bili z najdrobnejšim tiskom omenjeni vsi ti naslovi, bi bila vsaj tolika, kolikoršne so najnovejše poulične table.

Toda dr. Aleš Ušeničnik ni samo najduhovitejši literat, ki rabi največ klicajev, vprašajev in pomišljajev, največ narekovajev, citatov in glos itd.; Aleš je tudi najnovejši slovenski p r o r o k. Odkar se je preselila vzvišenost dr. Mahniča na Krk, smo bili siromašni Slovenci brez proroka; kdo ni torej vesel, da je zamašil dr. Ušeničnik s svojo osebcio tudi to vrzel?! —

V svojem najnovejšem delu, ki je za spisom o hudičih in obsedencih (mej temi igrajo nune, menihi in pobožnjaki sploh največjo ulogo, kar je prav čudno, a značilno!) najaktuvalnejše in katero je originalno naslovil

„Kam plovemo?“ — prorokuje dr. Aleš, da se Slovenci bližamo propasti, poginu, narodni smrti. — In zakaj? — Aleš odgovarja:

„Zato, ker prvuje mej leposlovnimi slovenskimi listi „Ljubljanski Zvon“ (in ne — „Dom in Svet“), Gospodičine, ki se shajajo k jour-fixom v čitalnici, ga navadno beró. Po večjih mestih mej takozvanimi (!) omikanci gospoduje v politiki „Slovenski Narod“ (in ne — „Slovenec“); mej dijaki pa zopet „Narod“, ki je slovenska „Preša“. „Narod“ beró tudi učenke (kje?), in kar je „Narod“ za slovensko „inteligenco“ (sic!), to je „Rodoljub“ za preprosto ljudstvo; — za leposlovno berilo v slovenščini poleg „Zvona“ skrbi „Slovenska knjižnica“, sedaj že tudi „Salonska knjižnica“. Dijaki in učenke beró tudi (grozno!) Aškerc, Jurčič, Stritarja in Tavčarja, poleg tega pa še nemške klasike. — In kdo je ta Aškerc? Njegove ideje so racijonalistične in panteistične: Aškerc pod odelom jutrovskega basnij in legend razklada svoj verski liberalizem, zanikuje (!) nezmotnost razodete vere slavi misel svobodno, taji vsako avtoriteto; Aškercu je vse jedno Kristus ali Buddha, krščanski Bog ali Brahma, saj so po njem itak vsi (!) le basni in tvori človeške domišljije, le pesniške fikcije. Bog mu je veseljstvo, a človek je veseljnosti — atom. — In kdo je Stritar? Stritarjevi spisi so prekvašeni s šopenhaverjanstvom in prepojeni s sentimentalnim svetožaljem. Doba Stritarjeva v slovstvu je doba — fraz. Krščanstvo Stritarjevo — fraza, usmiljenost njegova — fraza, slovanstvo fraza — socijalstvo — fraza! — Tako, fuč je, umorjen! — In kdo je Jurčič, dosedanji ljubljènek naroda? Jurčič je bil često „modern“ naturalist (!), ki mu posebno prija — gniloba. Mnoge njegove povesti niso etično lepe in imajo prizore, ki so naravnost nemoralni in nemoralno opisani. Jurčič je torej prvi slovenski pornograf! — In dr. Tavčar? Njegovo naziranje pronica fatalističen pesimizem. Neukrotna hotljivost (= Geilheit!!), divja strast, podel egoizem giblje vse, nad vsem pa je brezútna usoda. A po vsi pravici bodi povedano — modruje prorok Aleš — celo tako smrdljivi spisi se zdé sedaj Slovincem že skoraj presveti in prenedolžni. Govékarjev realizem je evangelij naše mladine. „V krvi“, „O te ženske“, to so vzori, ki se o njih ogreva mladina. Zato se mora reči o našem narodu, ki číta „Narod“, „Rodoljuba“, „Ljubljanski Zvon“ ter spise omenjenih nesramnih pisavcev, ki tičé do vratu v mlakuži svinjepisja, da mu mora biti naposled vera — fraza, narodnost — fraza, resnica — fraza, ljubezen — fraza, vse — fraza. Našemu narodu gine energija, moštvo, značajnost, nrvnost. Naš narod se bliža — propadu . . .“

Tako modruje in prerokuje slovenski Goethe — Ušeničnik. Izgubljeni smo torej, če se ne rešimo še v zadnjem hipu. In s čim? Zakaj ne pové prorok takega sredstva? Pravi zdravnik je vendar le oni, ki konstatuje bolezen, a pove tudi zdravilo! — Nu, Aleš si je mislil: čitajte mej vrsticami, povedal sem vam tudi medikament, ki vas reši propada!

In ta je? — Naročite se na „Slovenca“, „Domoljuba“, „Dom in Svet“ ter na „Slovenski List“! — „Slovenski Narod“, „Rodoljuba“, „Zvon“, „Slovensko in salonsko knjižico“ ter vse zbrane brezbožne pesmi in povesti pa zmečite na kup, zgradite velikansko grmado, na njo vrzite Aškerc, Gregorčič, Stritarja, Tavčarja in vse novostrujarje, polite vse — s smolo ter podkurite to grmado, da bo gorela kakor ogromna baklja tja proti nebu . . .

Tedaj šele, ko bodo vodili politiko in literaturo samo dr. Ušeničnik, dr. Krek (ta najmlajši klasik slovenski: glej njegovo nedosežno krasno pisano povest „Za brata“ in njegove socijalne povesti v „Dom in Svetu“!), Koblar in P. Pajkova, tedaj šele

vremena Kranjcem bodo se zjasnile,
in milše zvezde kakor zdaj sijale! —

Sprava, sloga — to nosijo sedaj klerikalci vedno na jeziku. Ako hočejo imeti Slovenci mir, naj ubogajo pred vsem dr. Aleša! Ob svitu omenjene baklje pa naj si šele zapalijo slovenski prvaki „mirovne pipe“! Sloga bo potem gotova.

Proteus.